

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GRUNDTVIG og DANMARK

Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg 1983

Indhold

Udlånere	s. 2	Arbejdsudvalg: Margaretha Balle-Petersen, Svend Erik Bjerre, Søren Ehlers, Lisbet Balslev Jørgensen, Peter Læssøe Stephensen og museets stab.
Forord	s. 5	
Danmark	s. 7	
N. F. S. Grundtvig 1783–1872	s. 11	
Profeten	s. 20	
Digteren	s. 26	Fotografisk arbejde: Lennart Larsen, Hans Petersen og a.g.fotolab.aps.
Kirken	s. 32	
Frihed	s. 38	
Ligelighed	s. 41	Arkitekter: Peter Læssøe Stephensen og Peter Munch.
Grundtvigianisme og kvindesag – Marie Luplaus kvindevalgrets-billede, af <i>Hanne Lopdrup</i>	s. 43	Lydteknik: Svend Erik Nielsen.
Skolen	s. 48	
Folkelivet, af <i>Margaretha Balle-Petersen</i>	s. 56	Transparenter: Vibeke Rohland Evensen.
Menneskelivet, af <i>Margaretha Balle-Petersen</i>	s. 64	Plakat og katalogforside: Anita Viola Nielsen efter idé af Herluf Jensenius.
Munter vekselvirkning. Arkitekturen og den grundtvigianske livsanskuelse, af <i>Lisbet Balslev Jørgensen</i>	s. 72	
Danske urimeligheder	s. 82	
„Langt højere bjerge“. Et udvalg af bøger og fotografier, der viser Grundtvigs indflydelse i udlandet, ved <i>Svend Erik Bjerre</i>	s. 88	
„Dit syngende folk“. Om melodierne til Grundtvigs salmer og sange, af <i>Torben Schousboe</i>	s. 96	Udstillingen er åben fra 16. september til 1. januar.
Lydprogram, af <i>Mette Müller</i> og <i>Ole Kongsted</i>	s. 100	September kl. 10–17
„I al sin glans“	s. 104	Oktober kl. 10–16
Register	s. 107	derefter kl. 11–15

For lån af billeder og genstande til udstillingen og for hjælp på anden måde takkes:

Askov højskole; Bøstrup skole, Tranekær; Carl-
sen-Langes Legatstiftelse, Gl. Kjøgegaard; Dan-
marks tekniske højskole, afdelingen for fluid me-
kanik; Dansk Folkemindesamling; Den Hirsch-
sprungske samling; De lokalhistoriske arkiver i
Stenstrup og Vester Skerninge; Den danske am-
bassade i New Delhi, Indien; Den kgl. Kobber-
stiksamling; Det kgl. Bibliotek; Egebjerg Frisko-
le; Esbjerg Museum; Eva Rosenstand A/S; Folke-
tinget; Frederiks kirke, Kbh.; Faaborg Museum
for Fynsk Malerkunst; Grundtvigs Højskole Fre-
deriksborg; Grundtvigs Mindestuer i Udby Præ-
stegård; Gudme kommunes lokalhistoriske arkiv;
Gymnastikhøjskolen i Ollerup; Hundstrup skole,
Vester Skerninge; Højby lokalhistoriske arkiv,
Odense; Højskolernes Haandarbejde, Kertemin-
de; Immanuelskirken, Kbh.; Jelling Statssemina-
rium; Jesu Hjerte kirke, Kbh.; Kirkeligt Samfund
af 1898; Kongens Jyske Fodregiment, Fredericia;
Københavns Bymuseum; Københavns Magistrat;
Kunstakademiets Bibliotek; Lars, Christiania
smedien; Lokalhistorisk arkiv, Dragsholm biblio-
tek, Asnæs; Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Ma-
ribo; Morsø ungdomsskole, Erslev, Mors; Museet
for Holbæk og Omegn; Musikhistorisk Museum
og Carl Claudius' Samling; Møns Museum,
Stege; Nationalmuseets 2. og 3. afdeling; Natio-
nalmuseum, Stockholm; Norsk Folkehøgskole-

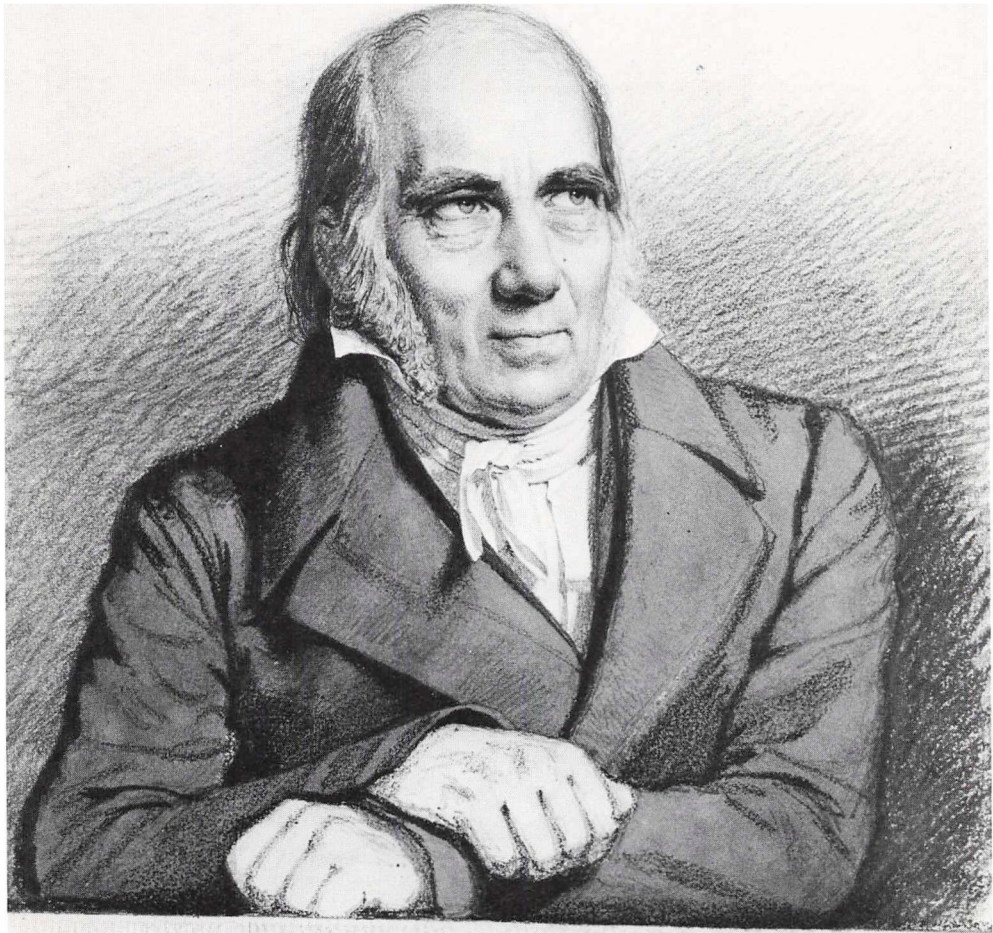
lag, Oslo; Ny Carlsberg Glyptotek; Ribe Kunst-
museum; Ryslinge Frimenighed; Skive Museum;
Skovgaardmuseet, Viborg; Statens Museum for
Kunst; Søborgmagle menighed; Thorvaldsens
Museum; Tokai University European Center, Ved-
bæk; Vallekilde højskole; Vartov kirke; Vejby for-
samlingshus; Vejen Kunstmuseum; Aabenraa
Museum; Aarhus Kunstmuseum;

Bjørn Jacob Andersen; Jacob Andersen; Marg-
aretha Balle-Petersen; Otto L. Bentsen; Inge
Bjørn; Lars Thorkild Bjørn; Ingolf Boisen; P. O.
Boisen; Sigrild Bording; K.E. Bugge; Signe Bæk-
høj; Nanna Damsholt; Søren Ehlers; Hans Eng-
sen; Troels Fink; Erik Grip; J.F. Grundtvig; Dag-
mar og Erling Barkholt Hansen; Rudi Hassing;
Sven Havsteen-Mikkelsen; E. Høgsbro Holm;
Torkil Holm; Ellen Haastrup; Lars Haastrup;
Ove Bech Jensen; Knud Erik Kengen; Søren
Kjems; Greve Wilhelm Knuth; Inger Markvård-
sen; Einar Matthiesen; Synnøve Muusmann;
Aage Bojsen Møller; Helge og Valborg Nielsen;
Svend Erik Nielsen; Ulf Nygart; Marie Odgaard;
John Ovesen; Anne Marie Steen Petersen; Else og
Christian Steen Petersen; Elin Rostbøll; Charlotte
Rud; S. Rud-Petersen; Niels Dyre Skovgaard; Ul-
rik Soelberg; Lisbeth Spengler; Kaj Søltøft; Jør-
gen Saabye; Bodil Rørdam Thomsen; Else Trier;
Holmer Trier; Ole Wivel; Gudrun Aagaard samt
Vagn Jensen.

Grundtvig og Danmark

Udstillingskatalog ved Povl Eller

DET NATIONALHISTORISKE MUSEUM PÅ FREDERIKSBORG 1983

Skulptur af J. Vilh. Gertner
1844

1844

1844

1844

Tegning af J. Vilh. Gertner 1844. Kat. nr. 24.

Forord

*Der stander et slot i Nordsjælland,
og nyt er dér på færde,
det bygte Danmarks store mand,
kong Christian den Fjerde.*

*Det ligger på en liden ø,
som rose mellem blomster,
det står som vokset op af sø
i kæmpetidens sommer.*

*Der er en prægtig riddersal
med billeder fuld mange,
med udsigt skøn til bjerg og dal
og skov med fuglesange.*

*Der er en kirke kostelig,
som spørger om sin mage,
den nævnes vidt på jorderig
i disse sommerdage,*

*På Frederiksborg det høje slot
med gyldenspir og tårne...*
(Grundtvig, 1840)

Grundtvig kunne finde på at udtale sig »på gamle Danmarks vegne« med en selvbevidsthed, som vi smiler ad, men ikke helt fordømmer. I jubilæumsåret har museet taget ham på ordet som den, der med særlig styrke har talt det nationalhistoriske fællesskabs sag. Han har været en meget forkæret og en meget forgudet person. Begge dele er forhåbentlig overstået nu, for kun i så fald kan man tillade sig at se sagen udelukkende fra hans side. Udstillingens arrangører vil ikke tillægge Grundtvig en overmenneskelig betydning og påstå, at han har skabt det halve Danmark. De fleste af de tanker, han har ført frem og som har fået betydning, var jo nok kommet frem i alle tilfælde. Udstillingen tilsigter ikke at give en velafvejet oversigt over hans indsats og dens rækkevidde. Den er ensidig og søger snarere at vise eksempler på, hvor mange steder, man kan finde spor efter ham. Ikke alt er med. Noget har man skønnet ikke var egnet eller nødvendigt i en udstilling af

den karakter, den har fået. Der er f.eks. ikke meget at se her, som mere end lige antyder, at Grundtvig også var en stor videnskabsmand. Ingen ville formentlig have undret sig, hvis udstillingen et sted havde beskæftiget sig med grundtvigianismens betydning for dansk museumsvesen under oprettelsen af de kulturhistoriske lokal-museer. Det er et emne. Det er nu ikke med. Til gengæld skal et andet museumshistorisk træk nævnes. Brygger J. C. Jacobsen oprettede Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg til et hjemsted for »folkets historiske minder«. Hvad det er, gjorde han sig bestemte tanker om. Da en historiker afviste, at en statue af Gorm den Gamle burde stå på Frederiksborg, med den begrundelse, at han er et tomt navn, som ingen kilder tillægger betydning, holdt brygger Jacobsen fast på Gorm som et dansk historisk minde, fordi alle kender ham af navn. Ræsonnementet stemmer ganske overens med Grundtvigs om sagnhistoriens figu-

rer, som han hævdede var en umistelig del af Danmarks historie, selv om de aldrig havde levet, fordi de er tegnet så kraftigt i litteraturen. Mon ikke der er en sammenhæng?

Det er udstillingens formål at belyse Grundtvigs betydning ved hjælp af billeder og genstande, som han har en væsentlig andel i. Meningen hermed er, at tingene er opstået af forhold, som ikke kan forklares historisk på en naturlig måde, uden at han bliver nævnt. En udstilling stiller sig uskyldigt an. Den taler ikke om årsag og virkning, kun om tilstedeværelse.

Først præsenteres han selv og hans Danmark. Her kommer det ind, at han havde et særligt forhold til malerkunsten. Så fremhæves hans indsats som digter og kirkereformator. Af den udsprang en kamp for frihed og ligelighed i det politiske liv. Som et eksempel fremdrages kvindesagen. Skolen er en hovedsag og det mest særprægede ved hans skole er det mytologiske, derfor knyttes de to emner sammen. Videre fortælles om hans tilhængere

i snæver forstand, grundtvigianerne. Bredden i hans betydning fremgår af, at man kan beskæftige sig med temaer som det grundtvigske i arkitekturen og i musikken. Endelig prøver udstillingen at placere Grundtvig i nutiden, ikke sjældent kontroversielt i den aktuelle debat, og i den store verden. Afslutningen er et moderne kunstnerisk udtryk for hans budskab.

Museet har under forberedelsen nydt godt af den største hjælpsomhed og imødekommenhed fra mange sider. De personer og institutioner, som har udlånt genstande og billeder, er opregnet andensteds. Katalogets indholdsfortegnelse nævner de udefra kommende bidragsydere, som også har stået for de pågældende afsnit af udstillingen. Men derudover har museet søgt råd hos og fået bistand fra mange flere. Alle takkes hjerteligt for den elskværdighed, museet har mødt.

Povl Eller.

Danmark

*Herlig, mangfoldige syn,
ud over spejlblanke flade!*
(1812)

Det Danmarksbillede, man har i bevidstheden, har kunsten lært os at se. Kunstværker, man har tilegnet sig, har skabt et filter på nethinden, der sorterer indtrykkene. Et Danmarksbillede af enestående virkning og stadig i vidt omfang gyldigt blev skabt af guldaldermalerne, Eckersbergs elever. De følte sig som en gruppe, et fællesskab. Den nat, deres elskede konge Frederik den Sjette døde, gav et par af dem hinanden det løfte at vie deres kunst til fødelandets pris i simple, hjertelige træk (J. Th. Lundbye). De talte om opgave, pligt, bejstring og kærlighed. For dem var ordene nye og varme. Det var simpelthen en vækkelse, og den prægede flere af dem for livet. En gruppe talentfulde unge kunstnere, der føler, at de har noget nyt at bringe, må uvægerligt stå i modsætning til det, de kommer fra, det samfund, der endnu ikke har forstået budskabet. Det er det uundgåelige og uundværlige, evige ungdomsoprør. Den her omtalte kreds fandt frigørelsen og opbruddet ved at flokkes om Grundtvig, høre ham prædike, gå i hans Dansk Samfund og synge hans sange. Guldalderlandskaberne er en naturlig indledning til en udstilling med den valgte titel, fordi de bedre end noget andet fastholder friskheden i oprøret. De er et levn fra fornyelsesprocessen. De tvinger os til at erindre, at det er en oprører, vi fejrer.

Situationen er typisk. I de pæne borgerlige kredse i København havde Grundtvigs navn simpelthen en dårlig klang (Orla Lehmann). Han blev opfattet som en fanatisk mørkemand og derfor med rette under censur. Hans tilhængere var få og ilde set og burde bremses af myndighederne.

Og blandt dem finder man næsten alle de unge kunstnere, der var noget ved, som nære venner af teologiske og andre studenter med de samme ideer og af Grundtvigs sønner. De var outsiders. Da en af teologerne gik over i den nationalliberale opposition, mente han at måtte bryde højtidelig med vennerne. Inderkredsen bestod af Lorenz Frølich, Lundbye, Thorald Læssøe og et par teologer. De nævner J. A. Jerichau som den, der først har opladt deres øjne. Da P.C. Skovgaard sluttede sig til Grundtvig, introducerede Lundbye ham i laget. Senere udvidede kredsen sig med Carlo Dalgas og tre lidt ældre kunstnere, Constantin Hansen, Christen Købke og Jørgen Roed. Blandt de lidt yngre kan nævnes Wilhelm Kyhn, Fr. Vermehren og Christen Dalsgaard. Flere af dem tilhørte også som ældre grundtvigske menigheder. Så meget des mere fristes man til at kalde gruppen af unge for grundtvigianere. Men det ville de ikke have brudt sig om. De var bejstrede for Grundtvig og for hans kirkelige, folkelige og nationale tanker, men de betoner udtrykkelig og netop fordi de var så fortrolige med ham, at de ikke vil være partimænd under en fører. Grunden til, at de måtte betone det, var naturligvis, at forholdet let kunne komme til at se sådan ud. En af deres fjernere kammerater, Gertner, har ligefrem fremstillet det i et monumentalt maleri. Det fremstiller kroningen 1840. Højt oppe på kirkens galleri har han anbragt to mænd sammen mellem to søjler: Eckersberg og Grundtvig. Den slags gør man ikke tilfældigt.

Som kunstnere skyldte de alle Eckersberg alt,

og det påskønnede de dybt. Han lærte dem at søge sandheden. Men de store og varme ord kom ikke fra ham. At sandheden for dem var »dansk«, havde de fra Grundtvig. »Hvor tit har ikke de kæ- re ord »det er ægte dansk« tonet i mit øre«, skriver Lundbye (19.9.1842). Det er målestokken. På en udstilling finder han et maleri af Himmelbjer- get utilfredsstillende, fordi »det er ikke Danmark, han har malet« (3.4.1841). Målgruppen er folket og emnet er Danmarks natur og historie, som går i ét. »Sagaer og kæmpeviser, kæmpehøje og gamle herresæder ... hvad gavn, når de er døde for fol- ket, de skal atter komme til ære og værdighed ... Nu ser jeg dem først i deres sande glans, der strå- ler vor tid forbi og belyser vejen, der fører til nye gerninger i de gamles ånd« (21.12.1843). Den sid- ste sætning er som et citat af skjalden selv.

Den af generationens kunstnere, som gjorde den største karriere, Wilhelm Marstrand, synes at være gået ram forbi. Han var i Rom, da det starte- de. I øvrigt hørte han til kredsen. Om miljøet taler den oplysning, at Marstrand havde tre broderdø- tre, der blev gift med tre af de største grundtvigian- nere i landet, Ernst Trier, Poul la Cour og V. Brüc- ker.

Måske vil nogen sige, at hvad her er anført om guldaldermalerne, er sat for stærkt op i anledning af jubelåret, det kan være tilgiveligt, men må be- tragtes som overdrivelser. Sådan er det ikke ment. Tværtimod må man snarere gå et skridt videre.

Kunsthistorikeren N. L. Høyen udøvede som bekendt stor indflydelse på de samme kunstnere.

Han ønskede netop, at de skulle skabe en nordisk national kunst. Hans tanker ligger klart på linje med Grundtvigs og kommer vel fra ham. Man kan finde Høyen omtalt som grundtvigianer, men det er vist ikke en afgjort sag. Med en bedre be- grundelse er det for nylig blevet sagt (Nina Dams- gaard), at det ser ud til, at Høyen først nåede frem til at forkynde sine afgjorte standpunkter, efter at han havde mødt de unges begejstrede grundtvig- ske diskussioner og opfattet kunstnernes modta- gelighed. Høyens stivsindede modstand mod, at de rejste til udlandet, synes at være en doktrinær anvendelse af Grundtvigs betragtninger ved Inge- manns bortrejse i 1818. Den ånd, hvis kraft skal vækkes af dvale, findes »i Danmark eller ingen- steds«, man kan ikke oplede den, hvor den ikke er. Det må ramme maleren endnu stærkere end digteren. Hvis maleren vil skildre markens kær- minder og bøgeskoven, som Grundtvig også hilste Ingemann fra, må han leve i den. Men man kan jo ikke bogstavelig adlyde digterens »Dog bi! O, bi!« hele tiden. Det er også grundtvigsk, når Lundbye omtaler de kredse på akademiet, som ikke ville vi- de af Høyens væsen, som »fjenden«. Kamp er li- vets kår, skrev Grundtvig i Lundbyes stambog.

Ved malerierne er opslået nogle vers af Grund- tvig, som beskriver naturen og den ydre verden. Vi ved, at malerne har kendt og sunget Grundtvigs sange og salmer og følt sig i samklang med dem. På en eller anden måde må det også have med bil- lederne at gøre.

J. Th. Lundbye: En gravhøj fra oldtiden, 1839. Kat. nr. 3.

- 1 Kirkeklokke fra 1558. Fra Hvam Kirke i Viborg Stift.
Højde 66 cm. Diameter 50 cm. Nationalmuseet.
- 2 J. Th. Lundbye: Landskab ved Arresø med udsigt til flyvesandbakkerne ved Tisvilde. 1838.
Olie på lærred. 94×126 cm. Thorvaldsens Museum. Vundet af Thorvaldsen i Kunstforeningen 1839.
- 3 J. Th. Lundbye: En gravhøj fra oldtiden ved Raklev på Refsnæs. 1839.
Olie på lærred. 67×89 cm. Thorvaldsens museum.
- 4 Thorald Læssøe: Valløby kirke på Sjælland. 1839.
Olie på lærred. 74×109 cm. Thorvaldsens museum.
- 5 J. Th. Lundbye: Et boelsted ved Lodskov nær Vognserup. 1847.
Olie på lærred. 71×93 cm. Statens Museum for Kunst.
- 6 Carlo Dalgas: Præstø fjord i blæst. 1847.
Olie på lærred. 24×41 cm. Statens Museum for Kunst.
- 7 P. C. Skovgaard: Udsigt over Vejle fjord. 1852.
Olie på lærred. 36×56 cm. Statens Museum for Kunst.
- 8 P. C. Skovgaard: Bøgeskov i oktober.
Olie på lærred. 189×158 cm. Skovgaard Museet i Viborg.
- 9 Fr. Vermehren: Hedestudie. 1854.
Olie på lærred. 43×65 cm. Statens Museum for Kunst.
Studie til En Sædemand fra 1859.
- 10 Vilhelm Kyhn: Udsigt over Lillebælt ved Vilstrup.
Olie på lærred. 86×137 cm. Privateje.
Gave til F. Boisen, præst i Vilstrup (Sønderjylland), der fra 1852 udgav folkeskriftet Budstikken. På rammen: »Fra danske og norske Venner, med Tak for hans Budstikke paa dens 25de Aarsdag den 1ste Januar 1877«.
- 11 Christen Dalsgaard: En bondestue.
Olie på lærred. 37×50 cm. Skive Museum.
- 12 Christen Købke: Portræt af stud. theol. Jens Lassen Knudsen, 1819-86.
Olie på lærred. 34,5×27,5 cm. Privateje.
En af de studenter, der i 1840erne var venner med de unge kunstnere i kredsen omkring Grundtvig. Han blev siden højskolelærer og far til digteren Jakob Knudsen.

N. F. S. Grundtvig 1783-1872

Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord
(1839)

Grundtvig havde udstråling. Det er en moderne kliché, men den må med. Han virkede overbevisende, satte skub og selvtillid i folk. Og det tog til med årene. Det er en kendsgerning, som kan iagttages, men det virker næsten stærkest i ytringer fra folk, der var imod ham og omtalte det nedsættende, f.eks. at tilhørerne ikke forstod, hvad han sagde på prædikestolen, men de blev aldeles betaget alligevel, ja selv den dag, han talte i vildelse, vandt han tilhængere. Han var en alvorsmænd, der gik »en munter gang gennem livet« uden krukkeri, naturligheden selv. Det var befriende at være sammen med ham.

Med det syn, kunstnerne havde på ham, er det ikke underligt, at en hel række af landets mest betydelige kunstnere har udført portrætter af ham. Og de blev gengivet og brugt. Næppe nogen af hans samtidige har hængt på så mange vægge. Mod nogle af billederne har man rettet indvendinger og sagt, at Eckersbergs er for strengt, at C. A. Jensen gør ham for pænt borgerlig og Marstrand for sød. Men de tre nævnte malere og flere af de andre var de bedste, vi havde til at se og gengive, så overleveringen kunne ikke have ligget i bedre hænder.

Udstrålingen er naturligvis ikke med i billederne. Det kan ikke lade sig gøre. Hvis et kunstværk kan siges at have udstråling, kommer den fra kunstneren. Men billeder er alligevel oplysende. Læser man i avisen om personer, man ikke kender af udseende, føler man sig oplyst af et vedføjte billede, det er ikke ligegyldigt. Man ofrer det kun et flygtigt øjekast, men gør derved en grundlæggende menneskelig erfaring. Man ser, hvad det

drejer sig om. Ser man et billede af en, man kender, forstærkes uvægerlig opmærksomheden. Man forstår noget. Derfor er portrætterne i en udstilling som denne et vigtigt afsnit.

Der er vist nok ikke mange andre i datiden, der er tegnet flere karikaturer af end Grundtvig. Mon ikke karikaturer dengang var ment som ondskabsfuldheder mere end de er i dag. Men sagen kunne dog også ses fra to sider dengang, for selv hans ivrigste beundrere som P. C. Skovgaard og Constantin Hansen kunne finde på at tegne ham i karikatur.

Grundtvig var over 70, da han fik skæg. Der er fotografier af ham fra de sidste femten år af hans liv, alle med skæg. I forhold til kunstværkerne er fotografierne slående ved at være aftryk af ham selv. Man får den fornemmelse, at sådan så han egentlig ud, selv om det er noget af en illusion. Måske har fotografierne i særlig grad virket til, at Grundtvig i vore dage af de fleste tænkes som en olding med et stort skæg; det er blevet en visuel kliché. Der kan siges at være noget ærgerligt i det. Selv ville han måske ikke have været så ked af det. Han kaldte sig den »gamle« de sidste tredive år, fra dengang de unge studenter og kunstnere begyndte at komme i hans hjem hos hans voksne sønner.

Grundtvig har boet på landet og i provinsbyer både i Jylland og på Sjælland, og Sjælland var for ham virkelig et billede på Paradisets have. Han har boet på herregårde, i præstegårde og hos en skomager i Århus. Langt størstedelen af sin tid boede han dog i København, der i en lignende forstand blev hans himmelske Jerusalem.

Bor man i en by, hører man til i en gade og føler sig hjemme, når man kommer ind i den. Grundtvig må i sjældnen grad have opnået at føle sig hjemme i København, for han havde mellem år 1800 og 1872 mindst 24 adresser i byen, fra studenterybler og smålejligheder til herskabelige boliger og landsteder uden for voldene. I den samme tid voksede København fra 100.000 til 200.000 indbyggere. Det var overskuelige forhold. Man var henvist til at spadserere omkring, så han flyttede fra den indre by til Christianshavn, da han fik sit arbejde der, og igen tilbage, da han kom til Vartov som præst, ja, man har sagt, at han flyttede fra Vimmelskaflet til Frederiksholms kanal for at komme nærmere til Christiansborg, da han fik sin gang som rigsdagsmand dér.

- 13 Grundtvig. Maleri af C.A. Jensen 1831.
23×18 cm. Ny Carlsberg Glyptotek.
- 14 Grundtvig. Maleri af C. A. Jensen 1843.
66×52 cm. Den Hirschsprungske samling.
Man mener, at kunstneren har udført maleriet »på spekulation«. I så fald er det et vidnesbyrd om Grundtvigs berømmelse i kunstnerkredse på denne tid.
- 15 Grundtvig. Litografi af C. L. Plötz 1839 efter en tegning udført af J. J. Becker 1838.
18,5×18,8 cm.
Becker boede i Hamborg og var 1838-39 på besøg i København.
- 16 Grundtvig. Tegning af P. C. Skovgaard 1841-45.
19,6×18,9 cm. Det kgl. Bibliotek.
- 17 Grundtvig. Tegning af P. C. Skovgaard. 1842.
31,4×23,9 cm. Frederiksborgmuseet A 7561.

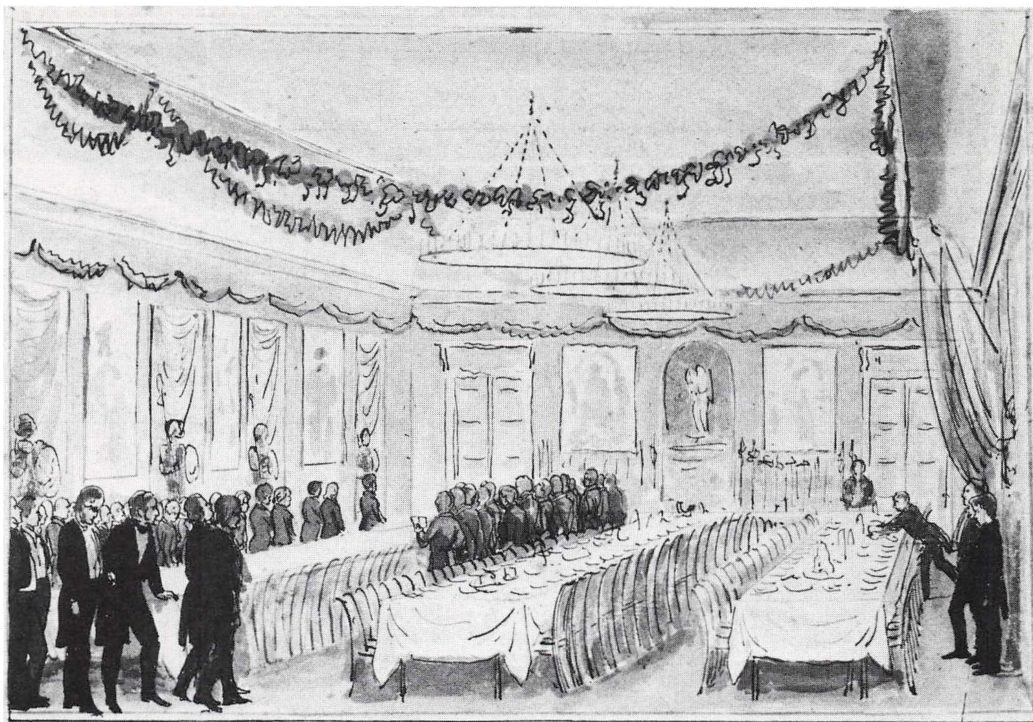
Ser man på prospektet over den snævre by, får man et nyt blik på, hvor nær man levede på hinanden, før voldene blev sløjfet. Man kunne ikke undgå at træffe hinanden. Man kan ligefrem se, hvor nær det lå for kapellanen, når noget trykkede ham, at gå op på slottet og tale med kongen om det.

Grundtvig opfattede det som noget grundlæggende, at man lever et bestemt sted i en bestemt »folkelig« sammenhæng, med et ord, som han har givet en særlig betydning i det danske sprog. Ved fødsel og opdragelse er man »dansk« og på den måde er man menneske; det er ikke noget, man er uden videre.

- 18 Grundtvig. Tegning af P. C. Skovgaard.
6,5×7 cm. Aarhus Kunstmuseum.
- 19 Grundtvig. Tegning af P. C. Skovgaard 1847.
22×28 cm. Frederiksborgmuseet A 5633.
Forarbejde til maleri.
- 20 Grundtvig. Maleri af P. C. Skovgaard 1847.
38×34 cm. Frederiksborgmuseet A 2557.
- 21 Grundtvig. Maleri af Constantin Hansen 1847-48.
35×29 cm. Frederiksborgmuseet A 6916.
- 22 Grundtvig. Voksmaleri af Constantin Hansen.
44×29 cm. Frederiksborgmuseet A 7206.
- 23 Grundtvig. Buste modelleret af H. V. Bissen. 1847 og hugget i marmor af V. Bissen 1909.
Højde 59 cm. Frederiksborgmuseet A 1880.

- 24 Grundtvig. Tegning af J. Vilh. Gertner 1844.
24×23 cm. Vartov.
- 25 Fotografi af J. Vilh. Gertners tegning fra 1846, på Rosenborg, af kroningen 1840. Grundtvig ses blandt tilskuerne (øverste række, lidt til højre for kongen).
- 26 Grundtvig og Eckersberg. Fotografi af et stykke af Sophus Schacks tegnede nøgle, i Det kgl. Bibliotek, til hans maleri fra 1843 af Christian VIIIs kroning 28.6.1840. – Grundtvig var ikke til stede ved kroningen.
- 27 Den nordiske højtid den 13. januar 1845. Forrest hovedtalerne Grundtvig og H. N. Clausen, som føres ud efter middagen. Foroven skitse af de samme to rygvendte skikkelser. Pen. Tegnet af J. Th. Lundbye som forarbejde til et træsnit.
32×54 cm. Frederiksborgmuseet A 6623.
- 28 Grundtvig blandt samtidens fremtrædende personer. Tolv silhouetter i to rammer. Fra venstre i den ene: F. C. Sibbern, 1785-1872, filosof, N. F. S. Gr., Johanne Luise Heiberg, 1812-90, skuespillerinde, kong Frederik VI, 1768-1839, kong Christian VIII, 1786-1848, og A.S. Ørsted, 1778-1860 retslærd.
I den anden ramme: H. C. Ørsted, 1777-1851, fysiker, H. N. Clausen, 1793-1877, teolog, Bertel Thorvaldsen, 1768-1844, billedhugger, Adam Oehlenschläger, 1778-1850, digter, Oluf Lundt Bang, 1788-1877, læge, en slægtning af Grundtvigs mor, samt J. L. Heiberg, 1790-1860, digter.
Frederiksborgmuseet A 6377 og A 6485.
- 29 Grundtvig på talerstolen på Borchs kollegium under foredragsserien »Brage-Snak« 1843. Tegninger af J. Th. Lundbye.
21×22 cm. Frederiksborgmuseet A 6168.
I 1839 holdt Grundtvig en række foredrag under titlen »Mands Minde«. De to foredragsserier kaldes oprindelsen til det folkelige foredrag. En af Fr. Hammerich arrangeret »spontan« afsyngelse af Kommer hid I piger små under et af foredragene ser man som oprindelsen til fællessangen under foredragsmøder i grundtvigske kredse.
- 30 Naturforsker mødet i Roskilde 14. juni 1847. Fotografi af maleri af Erik Henningsen, Frederiksborgmuseet inv. nr. A 726.
Grundtvig sidder under talerstolen. Han havde skrevet en sang til mødet og var en af talerne. Maleriet er et forarbejde til et stort maleri i Københavns universitets festsal. På et første udkast til kompositionen havde maleren anbragt Grundtvig på talerstolen.
- 30a Udkast til kat.nr. 30. 78×69 cm. Privateje.
- 31 Grundtvig. Kopi efter Jørgen Sonnes frise 1846-48 på Thorvaldsens museum. Fresco af Axel Salto som rekonstruktionsprøve.
59×40 cm. Thorvaldsens Museum.
- 32 Lise Blicher, 1788-1851, Grundtvigs første kone, gift 1818. Tegning af P. C. Skovgaard 1842.
24×21 cm. Privateje.
- 33 Johan Grundtvig, 1822-1907, arkivar, historiker, søn af N. F. S. Gr. Tegning af P. C. Skovgaard 22. juni 1848.
19,5×17,5. Frederiksborgmuseet A 6693.
I uniform som frivillig underofficer.
- 34 Svend Grundtvig, 1824-83, filolog, folkemin-

- deforsker, søn af N. F. S. Gr. Tegning af P. C. Skovgaard 22. maj 1843.
21×18 cm. Dansk Folkemindesamling.
- 35 Laura Bloch, 1837-91, gift 1858 med Svend Grundtvig. Blyantstegning af P. C. Skovgaard.
20×18 cm. Dansk Folkemindesamling.
- 36 Meta Grundtvig, 1827-87, datter af N. F. S. Gr., gift 1847 med P. O. Boisen. Tegning af P. C. Skovgaard 1846.
26×22 cm. Nationalmuseum, Stockholm.
- 37 Samme, med sin mand. Tegning af Carlo Dalgas på Nysø august 1847.
11,4×7,6 cm. Privateje.
- 38 P. O. Boisen, 1815-62, bestyrer af Caroline Amalies asylskole og kapellan hos Grundtvig i Vartov, Grundtvigs svigersøn, se de to foregående. Tegning af P. C. Skovgaard 10. maj 1846.
26×22 cm. cm. Privateje.
- 39 Marie Carlsen, 1813-54, gift 1840 med Harald Toft til Rønnebæksholm, død 1841, og 1851 med N. F. S. Grundtvig. Maleri af N. P. Holbech ca. 1850.
29×24 cm. Gammelkøjgegaard.
- 40 Grundtvig. Maleri af Constantin Hansen 1862.
105×83 cm. Frederiksborgmuseet A 5839. Udført samtidig med det følgende maleri. De to malere stod og arbejdede ved siden af hinanden.
- 41 Grundtvig. Maleri af Wilhelm Marstrand 1862.
106×85 cm. Københavns rådhus.
Jfr. foregående.
- 42 Grundtvig i Vartov kirke. Maleri af Christen Dalsgaard 1868.
43×34 cm. Privateje.
Oprindelig var de to ældste sønner at se bag stolen. Uvist af hvilken grund blev de malet over (før 1898).
- 43 Grundtvig med sin tredje kone Asta Krag-Juel-Vind-Frijs, 1826-90, gift 1. gang med udenrigsminister H. C. Reedtz, død 1857, og 2. gang 1858 med Grundtvig. Fotografi af Budtz Müller 1869. - Grundtvig har i et mærkeligt digt karakteriseret sine tre hustruer som »Søsterlig - moderlig - datterlig«.
- 44 Asta Marie Elisabeth, 1860-1939, Grundtvigs yngste datter, som 12-årig. Foto Lønborg 1872. Efter gengivelse i Familiejournalen.
- 46 Frederik Lange Grundtvig, 1854-1903, søn af N. F. S. Gr., folklorist, præst i Amerika. Litografi af Harald Jensen 1897. 39×28 cm.
- 47 Fotografi af Grundtvig med sønnen Frederik Lange Grundtvig. Ubekendt fotograf ca. 1857. Det kgl. Bibliotek.
- 48 Visitkortfotografi af Grundtvig af ubekendt fotograf ca. 1857. Frederiksborgmuseet.
- 49 Visitkortfoto af Grundtvig af A. W. Kirchhoff ca. 1863. Det kgl. Bibliotek.
- 50 Visitkortfoto af Grundtvig af Julius Jacobsen ca. 1863-64. Frederiksborgmuseet.
- 51 Stort visitkortfoto af Grundtvig af G. Rosenkilde 1867. Det kgl. Bibliotek.

Fra Den nordiske højtid 1845. Tegning af J. Th. Lundbye 1845. Kat. nr. 27.

- 52 Kabinetsfoto af Grundtvig af Budtz Müller 1869. Det kgl. Bibliotek.
- 53 Visitkortfoto af Grundtvig af Budtz Müller 1869. Frederiksborgmuseet.
- 54 Visitkortfoto af Grundtvig (profil) af Ad. Lønborg 1872. Det kgl. Bibliotek.
- 55 Visitkortfoto af Grundtvig (vendt mod venstre) af Ad. Lønborg 1872. Det kgl. Bibliotek.
- 56 Visitkortfoto af Grundtvig (en face) af Ad. Lønborg 1872. Det kgl. Bibliotek.
- 57 »Her står Grundtvig i sløjkjol på en skammel og holder forelæsninger for Odin over den nordiske gudelære«. Karikatur af Adam Oehlenschläger 1819. Efter D. Preisz: Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1809-29, III, s. 113.
- 58 Grundtvig holder sin tale om den mage-løse Kongelig-Danske fædrelandskærlighed. Fotografi af karikatur i Corsaren 1842.
- 59 Grundtvig som svejtser. Fotografi af karikatur i Corsaren 1844.
- 60 Grundtvig med gjallarhornet. Fotografi af karikatur i Corsaren 1853. Forbilledet er Lundbyes og Frølichs fremstilling af Hejmdal i Den nordiske højtid, 1845.
- 61 Grundtvig med sværd i hånd. Fotografi af karikatur i Corsaren 1853
- 62 Grundtvig ridende på den ottefodede Slejper. Blyantstegning af Constantin Hansen formentlig ca. 1846.
17×21 cm. Frederiksborgmuseet A 5490.
- 63 »Her predickes«. Karikatur af Grundtvig som biskop. Farvelitografi fra Billeder fra Studenterkarnevalet 5. Marts 1863. 10×17 cm.
- 64 Grundtvig. Lille buste i elfenben skåret af O. O. Glosimodt 1856.
Højde 13,5 cm. Privateje.
- 65 Grundtvig. Lille buste af bemalet gips udført af E. H. Bentzen 1879.
20,5×16×12 cm. Frederiksborgmuseet A 8155.
- 66 Grundtvig. Medalje af H. Conradsen 1861. Guld.
Diameter 4,2 cm. Privateje.
Den »skuemønt« som blev overrakt Grundtvig ved 50 års præstetjubiliæet den 29. maj 1861 af Gunni Busck.
- 67 Samme medalje. Bagsiden. Sølv. Frederiksborg.
- 68 Grundtvig knælende foran alteret i Vartov kirke. Tegning af J. Th. Lundbye i dagbog 1842.
15×11,7 cm. Det kgl. Bibliotek.
- 69 Vilhelm Bissen: Grundtvig. Brændtlerstatuette.
Højde 35 cm. Ny Carlsberg Glyptotek.
Skitse til statuen ved Marmorkirken, rejst 1894.
- 70 Niels Skovgaard: Grundtvig og livskilden. Portrætstatuette. Magnesit. 1912-14.

- 55×29×35 cm. Statens Museum for Kunst. Forarbejde til monumentet i Vartovs gård.
- 71 Rasmus Harboe: Jacobs kamp med englen. Bronzestatuette. 1913. Udkast til Grundtvig-monument.
30,8×29×11,8 cm. Statens Museum for Kunst.
- 72 Niels Hansen Jacobsen: Udkast til Grundtvigmonument. Klokkestabel med relief, formentlig forestillende Thor, der brydes med Ælde. Keramik. Ca. 1912-14.
20,5×15,5×8,8 cm. Vejen Museum.
- 73 Niels Hansen Jacobsen: »Springer op og spænder bælte«. Keramikstatuette.
28,3×21,4×14 cm. Vejen Museum.
- 74 Egeløkke. Maleri af F. Fabritius de Tengnagel 1826.
80×110 cm. Egeløkke.
Her boede Grundtvig som huslærer 1805-08.
- 75 Egeløkke. Broderi af Henriette Meyer 1827.
12,2×19,8 cm. Holbæk Museum.
- 76 Constance Leth, 1777-1827, født Fabritius de Tengnagel. Maleri, formentlig af Hans Hansen 1796.
64×50 cm. Frederiksborgmuseet A 6594.
Hun blev 1796 gift med C. F. Leth til Egeløkke. De havde sønnen Carl, 1798-1889, som Grundtvig underviste 1805-08. Grundtvigs forelskelse i Constance Leth blev skelsættende i hans udvikling.
- 77 Udby præstegård ved Vordingborg, hvor Grundtvig blev født 8. september 1783. Fungerer stadig som præstegård og rummer desuden mindestuer for Grundtvig i de rum, hvor han boede, da han 1811-13 var kapellan hos sin far. Foto Peder Moos 1982.
- 78 Udby kirke, en typisk sjællandsk landsbykirke. På kirkegården ligger Grundtvigs far, præsten Johan Grundtvig, begravet, og på Grinnebakken bag kirken rejstes i 1883 en mindesten for Grundtvig. Foto Peder Moos 1982.
- 79 Tyregod præstegård på den jyske hedeslette. Fotografi efter tegning af J. Kjær Carlsen 1896. Grundtvig boede her 1792-98 og blev forberedt til Århus katedralskole af præsten L. S. Feld.
- 80 Århus katedralskole, hvor Grundtvig var elev 1798-1800. I det ydre præget af den italiensktyske barok. Indholdet var den latinske dannelse, som han senere anså for det danske åndslivs største fjende.
- 81 Prospekt af København 1857 med Grundtvigs bopæle i byen mellem 1800 og 1872 afmærket i rækkefølge med numrene (1)-(24).
- 82 Valkendorfs kollegium. Maleri af J. Rach og H. H. Eegberg ca. 1750.
41×54 cm. Nationalmuseet.
Grundtvig var alumne her 1808-10 og henviser senere ofte til, at her oplevede han den levende vekselvirkning mellem ligemænd, som er en forudsætning for et åndsliv.
- 83 Store Strandstræde 20 ca. 1830. Fotografi af en radering udført i reklameøjemed. Indtegnet svogeren C. A. Schmidts lejlighed, hvor Grundtvig boede aug.-nov. 1813, da han vendte tilbage fra kapellantiden i Udby.

- 84 Holmens Kanal. Fotografi fra før de sidste nedrivninger. Indtegnet svigermoderens lejlighed. Grundtvig boede hos hende nov. 1813 - april 1814, dengang han stillede sig i spidsen for studenternes deltagelse i forsvaret »til fædrelandets frelse«.
- 85 Kronprinsessegade. Fotografi af tegning af H. G. F. Holm i Davids Samling. Indtegnet Grundtvigs første selvstændige lejlighed i nr. 44. Her boede han 1814-18, da han forand skede Saxo og Snorre. 1820-21 boede han i samme gade, men i et hus, der ikke er med på billedet.
- 86 Strandgade med Christianskirken, dengang kaldet Frederiks tyske kirke. Fotografi af tegning af C. V. Nielsen i Københavns Bymuseum. Indtegnet den lejlighed i nr. 4 B, hvor Grundtvig boede 1828-40.
- 87 Grundtvig betragter folkeetoget 1848 fra et vindue i sin lejlighed Vimmelskaftet 49. Fotografi af træsnit 1883 efter tegning af Tom Petersen. Grundtvig boede her 1840-48.
- 88 Zieglers gård Nybrogade 12. Fotografi 1893. Københavns Bymuseum. Indtegnet den lejlighed, hvor Grundtvig boede 1851-52.
- 89 Frederiksholms Kanal. Fotografi af et maleri af C. A. Lorentzen 1794, Frederiksborgmuseet A 66, udstillet i stue 52. Indtegnet den lejlighed i nr. 16, hvor Grundtvig boede 1852-55.
- 90 Rønnebæksholm, som tilhørte Grundtvigs anden hustru Marie Toft. Her boede parret somrene 1851-54. Foto af litografi fra 1847.
- 91 »Venligheden«, lysthus opført af Marie Toft i haven ved Rønnebæksholm. Her kunne Grundtvig arbejde i fred og ro. Foto Det kgl. Bibliotek.
- 92 Nørregade. Gammelt fotografi. Indtegnet den lejlighed i nr. 5, hvor Grundtvig boede som enkemand 1855-57.
- 93 Christianshville på Gammel Kongevej. Akvarel af H. C. Ley. 19×36 cm. Frederiksborgmuseet A 5844. Huset blev kaldt »Gladhjem« mens Grundtvig boede her fra 1859 til sygdommen 1867.
- 94 Store Tuborg på Strandvejen, nr. 123. Tegning af H. C. Ley. 27×37 cm. Frederiksborgmuseet A 5843. Her boede Grundtvig fra 1867 til sin død 1872.

Profeten

*Fuglene flyve som vind på vinger
let over vildene hav,
skjaldene flyve, som rimet klinger;
glat over slægternes grav.*

(1847)

Da Grundtvig blev gammel, blev han dårlig til bens og måtte gå med stok. I mange år forlod han næppe sin stue på Store Tuborg, undtagen når han skulle holde gudstjeneste i Vartov kirke. Til gengæld modtog han i sit hjem en strøm af besøgende, der søgte hans råd og blev forbavsede over, hvor godt han holdt sig underrettet og hvor ofte han fik lejlighed til at gribe ind i mange forhold. Den store tilstrømning på hans fødselsdage blev oprindelsen til formelige »vennemøder«. Det kan vist ikke nægtes, at han i nogen grad blev dyrket som var han en profet. En moderne historiker har højtidelig påvist, at han ikke var en særlig god profet, for han har ikke forudsagt ret meget. Grundtvigianismens store modstander biskop Martensen så sagen på en anden måde og sagde, at det rette ord at bruge om Grundtvig var ordet profetisk, fordi hans forståelse af livets forhold var større og dybere end andres.

Da fotograf Lønborg den 28. august 1872 var på Store Tuborg for at fotografere biskoppen, tog han også et par billeder af stuen. Den kendes også af en tegning af H. C. Ley. På Marstrands og Constantin Hansen store malerier fra 1862 ser man ligeledes nogle af de ting, han omgav sig med. Temmelig mange af de udstillede ting kan man se på billederne. Man har gemt tingene, fordi de har været *hans*, så der er logik i at gøre stuen og tingene til et midlertidigt monument for profeten.

De første 70 år af sit liv levede Grundtvig ganske fordringsløst. Hans embedsindtægter var

små. Af og til var han uden embede, men fik så et par gange penge af Frederik VI til erstatning. Alligevel indledtes han første ægteskab med, at konen, svigermøder og han selv blev malet og hængt op på væggen. Det viser noget om familiens selvforståelse, som det hedder nu.

Ved andet og tredje ægteskab kom Grundtvig til at leve på en større fod. Ikke alle var tilfredse med det, men det var praktisk. Og han fik gaver, der svarede hertil. Da familien var flyttet uden for byen fik han forærende et par abildgrå heste fra Frederik VII's stod og en lav vogn, bekvem for de dårlige ben, og senere en lukket vogn.

Nogle af de udstillede småting kompletterer billedet af ham. Ingen af portrætterne viser ham med briller. De var ham nødvendige. Ej heller ser man ham nogensteds med pibe i munden, skønt han levede »i studerekammerets os« af stærk tobak, som han havde lært at ryge af sin mor, siges det; hun røg for sundhedens skyld, tilskyndet af læger. Sine gæster bød han ikke pibe og tobak, men med den største betænksomhed cigarer. Han sad med fødderne på skamlen med blækhus og toddyglas inden for rækkevidde. Toddyglasset har været et stridens æble efter en udfordring af Jeppe Aakjær i afholdsbevægelsens kamptid. Behjertede mænd bedyrede, at der i glasset ikke havde været punch, men honning opløst i vand. Ja, eller vin. For han var ikke afholdsmand. Han satte pris på vin og kom portvin i morgenkaffen. Under arbejdet drak han mest sort kaffe. Ved hånden

måtte han også have æsken med fyrstikker og et krus med låg, han benyttede som spyttebakke. Det er formentlig det, der ses på billederne og i udstillingen.

Står man med en banal ting i hånden og meddelers, at den har tilhørt denne eller hin store mand, kalder det på smilet. Kultur- og socialhistorisk er det en vigtig, saglig oplysning. Men vi har den på grund af fetichisme. Derfor smilet, som er en god ting. »Ej blot til lyst« står der over scenen. Det brød Grundtvig sig ikke om. Det er dog fornøjelsen ved det, det drejer sig om.

95 Grundtvigs stue på Store Tuborg. Fotografi af Ad. Lønborg 27. august 1872.

96 Grundtvigs stue på Store Tuborg. Fotografi af Ad. Lønborg 27. august 1872. Set i modsat retning af foregående.

97 Grundtvigs stue på Store Tuborg. Farvelagt tegning af H. C. Ley 1872.
31×39 cm. Frederiksborgmuseet A 5842.

98 Grundtvigs stue på Store Tuborg. Træsnit i Illustreret Tidende 9.9.1883.
15,4×12,8 cm.

99 Bogreol i ægyptisk stil.
214×218×31 cm. Grundtvigs mindestuer i Udby præstegård.
På grund af fuglen på overliggeren kaldte man den »Føniks-reolen« med hentydning til Grundtvigs hyppige brug af Føniks-motivet. Fuglen er rettelig en falk, der forestiller den ægyptiske solgud Horus fra Edfu. Hieroglyferne, som maleren ikke har forstået, synes at

være taget fra en fransk publikation fra 1836, som Grundtvig i øvrigt har ejet. Farverne er snarere pompeianske end ægyptiske. Det er ikke lykkedes at finde andre møbler i en tilsvarende stil. Det er derfor nærliggende at tænke på, at Grundtvig i 1840'erne i sin kreds havde kunstnere, som havde stor interesse for dekoration og møbelkunst.

100 Skrivebord af mahogni.
Grundtvigs mindestuer i Udby præstegård.

101 Polstret lænestol.
101×64×98 cm. Frederiksborgmuseet B 3331.
Ses på billederne af Grundtvigs stue og på de to store portrætter fra 1862. I denne stol sad Grundtvig, da han døde den 2. september 1872. Ved 50 års præstejubilæet 29. maj 1861 fik han som gave nybetrukket stolen med stof, som Constantin Hansen havde valgt. Det nuværende betræk er udført som en efterligning af Selskabet til Håndarbejdets Fremme i 1951.

102 Sort vuggeskammel.
37×58×32 cm. Frederiksborgmuseet B 3336.
Ses på billederne af Grundtvigs stue.

103 Brun fløjlsfodpose foret med kaninskind.
Diameter 38 cm. Frederiksborgmuseet B 3813.
På oversiden broderi med »1795« og »Fra tvende af Karen Bjørns Børnebørns Børnebørn«. Karen Bjørn er kendt fra hendes mand Tyge Rothes skrift »Karen Bjørns Minde«, 1795. Grundtvig har skrevet et digt med samme titel. Han var en beundrer af Rothe og en bekendt af slægten. De to børn er Rudolf og Vilhelm Rothe, født 1867 og 1869.

- 104 Mahogniløjbænk fra ca. 1800. Nyt betræk. 83×285×74 cm. Frederiksborgmuseet B 3325.
Ses på Leys tegning af Grundtvigs stue.
- 105 Mahognitobaksbord med tobaksskrin under bordpladen. 77×55×39 cm. Frederiksborgmuseet B 3326.
Ifølge malerinden Vilhelmine Bangs, 1848-1932, utrykte erindringer fortalte man i familien, at Grundtvig engang bød domprovst Jacob Bang, 1770-1841, tobak med de ord: »Tag af mors kardus, den er den bedste«.
- 106 Forgyldt søjlebord. Højde 77 cm. Diameter 63 cm. Frederiksborgmuseet B 3337.
Ses på de to store portrætter fra 1862.
- 107 Mahogniklapbord. 75×93×43 cm (nedslået). Frederiksborgmuseet B 3671.
- 108 Rundt birketræsbord. Højde 77 cm. Diameter 84 cm. Frederiksborgmuseet B 3918.
- 109 Mahognietagere. 140×42×30 cm. Frederiksborgmuseet B 3338.
Ses på billederne af Grundtvigs stue.
- 110 Blå fløjlsplade med en broderet harpe. 37×37×14 cm. Frederiksborgmuseet B 3812.
Udført efter en tegning af Constantin Hansen, som senere anvendtes i den Konstantin Hansen-Bindesbøllske broderiforretning.
- 111 Gulvtæppe i korssting. 226×211 cm. Frederiksborgmuseet B 3339.
Syet af danske kvinder fra hele landet efter tegning af Constantin Hansen og skænket Grundtvig på 60 års dagen for hans præstevieelse 29. maj 1871.
- 112 Gulvtæppe med Marcus-løven. Korssting. 132×75 cm. Frederiksborgmuseet B 3340.
Ses på Leys tegning af Grundtvigs stue. Syet af sønderjyske kvinder som gave til Grundtvig som foregående.
- 113 Maleri af Vilhelm Kyhn: Udby kirke og dens omegn. På rammen: »Til N. F. S. Grundtvig Fra Danske og Norske Quinder«. 79×110 cm. Frederiksborgmuseet A 7232.
Udført i anledning af hans 70 års fødselsdag 8. sept. 1853. Ses over sofaen på Leys tegning af hans stue.
- 114 Grundtvig. Maleri af C. F. Christensen 1820. 58×48 cm. Frederiksborgmuseet A 568.
Det ældste portræt af Grundtvig. Hang sammen med de to følgende på væggen i dagligstuen i lejligheden Strandgade 4 B, hvor han boede 1828-40.
- 115 Lise Blicher, Grundtvigs første kone, 1818. Maleri formentlig af C. F. Christensen 1820. 60×51 cm. Privateje.
Pendant til foregående.
- 116 Mette Poulsen, 1751-1805, gift med provst D. N. Blicher og mor til foregående. Maleri formentlig af C. F. Christensen 1820. 60×51 cm. Privateje.
Pendant til de to foregående.
- 117 Grundtvigs signet. Med billede af kalk, kors

Grundtvigs stue på Store Tuborg. Tegning af H. C. Ley 1872. Kat. nr. 97.

- og bog, bogstaverne NFSG samt »p r a« for pistis, repis og agape, dvs. tro, håb og kærlighed.
Privateje.
- 118 Grundtvigs far Johan Grundtvigs signet. Med bogstaverne JG i skjold med hjelm og derover en engel.
Frederiksborgmuseet B 3666.
- 119 Jacob Ulrich Hansen Grundtvig, 1775-1800, præst i Guinea, Grundtvigs ældre bror, hans signet.
Frederiksborgmuseet B 3667.
- 120 Guldpennekraft med tvedelt koralgren i lædereske.
Længde 15,8 cm. Frederiksborgmuseet B 3335.
- 121 Rundt blækhus af glas med trælåg og -fod. Højde 10,2 cm. Diameter 17,3 cm. Frederiksborgmuseet B 4089.
Ses på de to store portrætter fra 1862.
- 122 Rejsekriveetui indeholdende etui med blækhus og etui med to pennekrafter. Med engelske tekster.
33×5,7×5,7 cm. Frederiksborgmuseet B 4054.
Grundtvig skal have brugt etuiet på Englands-rejserne 1829-31.
- 123 Etui af læder indeholdende et par briller af sølv og et par af stål.
2,1×13,5×4,8 cm. Frederiksborgmuseet B 3355.
- 124 Mahognifineret tobaksskrin foret med zinkfolie og med indlagt løs plade med benknop.
14,8×15,2×15,4 cm. Frederiksborgmuseet B 3327.
Ses på billederne af Grundtvigs stue.
- 125 Pibekradser af ben formet som en harpun med næve til ring.
Længde 11,4 cm. Frederiksborgmuseet B 3328.
- 126 Pibekradser af sølv med musling og ring. Mestermærke for guldsmed C. P. Østerberg.
Længde 14,2 cm. Frederiksborgmuseet B 3329.
- 127 Halvlang pibe med træhoved og søvlåg. I låget indgraveret: N.F.S. Grundtvig / Frederik Barfod / H.P.G.B. Barfod / Olaf Ostenfeld Barfod.
Længde 55 cm. Frederiksborgmuseet B 3357.
Frederik Barfod fortæller, at han fik den pibe, som Grundtvig røg på i sin dødsstund.
- 128 To halvlange piber, som har tilhørt Grundtvig. Privateje.
- 129 Sortlakeret tobaksdåse, som har tilhørt Grundtvig.
8×4×2 cm. Privateje.
- 130 Snapsebæger af sølv med indgraveret: N.F.S.G. Højde 6,5 cm. Diameter 4,3 cm. Frederiksborgmuseet B 3332.
- 131 Rubinfarvet toddyglas.
Højde 11 cm. Privateje.
Ses på de to store malerier fra 1862. I glasset havde Grundtvig gerne sukker eller honning opløst i vand eller vin. I afholdsbevægelsens storhedstid omkring århundredskiftet afstedkom afbildningen af glasset polemisk bl.a. i »Højskolebladet« 1909.

- 132 Ottekantet rubinfarvet toddyglas.
Højde 12,2 cm. Diameter 9,4 cm. Frederiks-
borgmuseet B 3333.
- 133 Toddyske med snoet skaft og indgraveret:
N.F.S Grundtvig.
Længde 20 cm. Privateje.
- 134 Toddyske af sølv med indgraveret: N.F.S.
Grundtvig d. 8. Septbr. 1854.
Længde 18,5 cm. Frederiksborgmuseet B
3334.
- 135 Fire spiseskeer af sølv med indprikket: 12.
August 1818. Mestermærke for Johan Mar-
tin Lercke, Københavns bymærke 1818 og
månedsmærke krebsen.
Længde 23,5 cm. Privateje.
Grundtvig og Lise Blicher blev gift 12.8.
1818.
- 136 Strøske af sølv. Indprikket: d: 12 Aug 1818
og: 27 Jan 1886. Mestermærke for Johan
Martin Lercke.
Længde 17 cm. Privateje.
- 137 Lågkrus af rhinsk stentøj med tinlåg. In-
skription på tysk.
Højde 16,5 cm. Frederiksborgmuseet B 3919.
Ses på billederne af Grundtvigs stue. Blev be-
nyttet som spyttebakke.
- 138 Korkfineret spadserestok med ankerformet
håndgreb af grønligt sandeltræ. Sølvring.
Længde 85 cm. Frederiksborgmuseet B 3330.
- 139 Spadserestok af Malaccarør med knop og
håndtag af ben udskåret med mand, hest og
palme.
Længde 94 cm. Frederiksborgmuseet B 3665.
- 140 Lågpokal af sølv, indvendig forgyldt. Mester-
mærke for Johan Martin Lercke 1833. Med
indskrifterne: N F S Grundtvig den 8. Sept.
1833, samt:
*Tak for hvert Billed, Du livlig os maled
Tak for hver Linie, Du tegned i Bog
Tak for hvert Ord, som i Kirken Du taled
Tak for hvert Slag, Du for Sandheden slog!
Ja, for din Kjærlighed takket Du være!
Altid skal Priis efter Spot
Times den Mand, der har sørget saa godt
For de Ufødte til Fædrenes Are!*
Højde 33,5 cm. Privateje
- 141 Lågpokal af sølv. Mestermærke for Levin
Dyrkopf marts 1829. Med inskriften:
*Mellem Klipperne som tale
End om Luthers faste Borg,
Hvor, fra Himlens Konge-Sale,
Flye paa Vinger Suk og Sorg;
Kom ihu, at paa det Jævne
Did og Danske Venner stævne!*
Højde 33 cm. Privateje.
Pokalen blev skænket A. G. Rudelbach ved
en fest før hans afrejse til Sachsen 1829. Ver-
set er forfattet af Grundtvig, der var den før-
ste, der drak af pokalen.
- 141a Den tapre landsoldat. Lille gengivelse af H.
V. Bissens statue i Fredericia. Med danne-
brogsflag.
Højde 32 cm. Kongens jyske Fodregiment,
Fredericia.
Se kat. nr. 220 og 222. På Leys tegning af
Grundtvigs stue ses en lignende statuette.

Digteren

Åndens løsen er bedrifter.
(1834)

Mere end noget andet var Grundtvig digter. Hans bevidste liv begyndte, da han fik sans for »at mærke ord«. Han tænkte på vers. Rim og rytme forhøjer præcisionen i hans udtryk. Det er som digter, han fylder og vejer mest inden for dansk kultur. Han så det som noget absolut og ubestrideligt, at forudsætningen for alt åndeligt liv og dermed for alt liv overhovedet er det levende, talte, guldprude og fuglevingede ord. Nu om dage taler man om kommunikation og det med en sådan iver, at man i det mindste må kunne forstå hans optagethed af tankegangen.

Vi siger digter, selv sagde han skjald. Skjalden forstår, opfatter, eller bedre ser umiddelbart folkets og livets vilkår. Derfor er synet det egentlig poetiske ved mennesket, og derfor udtaler skjalden grundlæggende anskuelser, som man må forholde sig til. Meninger argumenterer man om, de har ikke den samme betydning. Skjalden forplanter livskraften, ånden »som leger med døden«. Skjalden er skabende.

Der er kun én, der rangerer på højde med skjalden, det er kæmpen. »Kæmpen og skjalden kappes om prisen«. Kæmpen øver bedrifter efter åndens løsen, han er den, der griber ind i tilværelsen med mægtig virkning.

Grundtvig beundrede dybt »alt stort og ædelt i menneskelivet«, sagde han, og så kan det vel ikke ligefrem være forkert; men ordet ædel var nu i den forbindelse ikke så vigtigt. Han havde en svaghed for det, der er stort. Columbus, Napoleon (ikke for ædelhedens skyld), en stor engelsk fabrik, for den var jo Thors hammer, og herhjem-

me Thorvaldsen, for han var »den første og den største« af Nordens kæmpekuld. Han havde øvet bedrifter og vundet ry, det var det, der talte. Thorvaldsen og Grundtvig blev bekendte, og Thorvaldsen skutede sig lidt over den begejstring fra en side, som i hans mondæne verden ikke var smigrende. Thorvaldsen havde imidlertid sit eget syn på den fine verden. Desuden er det svært at stå for beundring, så Thorvaldsen fandt sig i Grundtvig, ja mere end det, han lod ham navngive sit atelier »Vølunds værksted«. Som gammel afbildede Thorvaldsen sig selv stående med statuen »Håbet«. Grundtvig identificerede Thorvaldsens håb med sit eget og kaldte statuen »Sejrshåbet« og fik, uden at vi rigtig ved hvordan, sin tolkning igennem på Thorvaldsens grav. Den blev udsmykket med liljer som et citat af »Tag det sorte kors fra graven, plant en lilje, hvor det stod«. Da det blev påvist, at denne salme var det store gennembrud for Grundtvigs forståelse af kristendommen, hævdede en lærd og kunstrig mand herimod, at den er et udspekuleret rimeri med indbygget reklame for en ny stil i gravmonumenter. Han havde mere ret, end han troede.

Grundtvigs ytringer om kunst kan virke sære og stødende. Han brød sig ikke om begrebet. Sang og dans og munterhed, det er livets udfoldelse. Ikke kunst. Det er ikke bare »den gode smag«, han taler nedsættende om, »alt det pæne, alt det fine, åndens død og pine«. Kunst er simpelthen ikke noget værd. Men husk på, det samme gælder videnskab og bøger, de er ligefrem åndens grav. De brutale domme siger kun, at det alene er det

levende ord, det kommer an på. Hvis kunstværket er udsprunget af »ordet« og er skabt med varme og sandhed, er det en folkelig bedrift; man kan oversætte til, at så har det kvalitet. Udspringer værket af den kolde tanke, er det »hjernesvind« eller med et andet af hans yndlingsudtryk »løgn«.

Opfattelsen har afsat et morsomt tvesyn i den grundtvigianske bevægelse. På nogle højskoler kom ideologien om nøjsomhed også til at omfatte indretning og omgivelser. Man afskyede finkulturen. På andre optrådte højskoleforstanderne som

herremænd på åndelige herresæder, hvor kunstnerne færdedes og hvor kunst indgik i dagligdag og undervisning.

De mange små kunstværker, som knytter sig til salmerne og sangene, er ikke med her, fordi de er kunst med stort K – hvad de godt kan være – men fordi de peger på, at Grundtvig var en skjald, fra hvem der udgik en strøm af liv og kraft, som udløste mange små bedrifter.

142 Bertel Thorvaldsen med statuen Håbet. Gipsstatuette. Afstøbning af skitse til selvportrætstatue 1839.

Højde 65 cm. Kunstakademiet, deponeret i Thorvaldsens Museum.

Thorvaldsen poserer som Thor. Et eksemplar af skitsen blev anbragt i Thorvaldsens gravkammer i museets gård.

143 Afbildning af dekoration i Thorvaldsens gravkammer i Thorvaldsens Museums gård.

a-b: Hoved- og fodende, liljer. c-d: venstre og højre side, liljer og roser. Hver 50×66 cm. e-f: gulv og loft, kors og palmegrene. Hver 63×47 cm. Pen og akvarel. Udført af H. C. From.

Thorvaldsens Museum.

Udført efter udkast af M. G. Bindsbøll. Illustrerer Grundtvigs salme: »Tag det sorte kors fra graven, plant en lilje, hvor det stod«.

144 Joakim Skovgaard: Den signede dag. Ti udkast til Foreningen Fremtidens udgave 1886. Titelblad 27×21,6 cm. Julenat 19,3×13,9 cm. Ørnen 20,3×13,8 cm. Åen 18×18 cm. Åen 20,1×13,7 cm. Lærken 8,9×19,1 cm. Linde-

træ 11,7×8,1 cm. Lindetræ 7,3×14 cm. »Så rejse vi til vort fædreland« 27,5×21,5 cm. Pen, sepia og tusch. 1885.

Den kgl. Kobberstiksamling.

145 Joakim Skovgaard: Illustrationer til Bibelske Billeder, udgivet af Holger Begtrup 1923-25.

a. »Seeren siger, der fattes en gæst, det er dig, kom nu ikke for silde«. Signeret J. S. 1922. 32,3×20,3 cm.

b. »Kong Faraos var en ugudelig krop«.

c. »Jeg er Herrens hærfører, nu er jeg kommen«. Sign. J. S. 1924. 24,8×20,4 cm.

d. »Stormene er frygtelige, stille står her mandevind«. Sign. J. S. 19,7×15,6 cm.

e. »I Nasareth der var så smukt«. Sign. J. S. 1924. 12×17,8 cm.

f. »I kvæld blev der banket på...«

Blyant og pen. Løse blade fra Skovgaards skitsebog i Den kgl. Kobberstiksamling.

146 Niels Larsen Stevns: »Påskeliljen«. Illustrationer til Johan Borups udgave 1933. To i størrelsen 29,8×26 cm, tretten i størrelsen 30×25,5 cm. Blyant og tusch.

Den kgl. Kobberstiksamling.

By 12 gemmevise
Tropet de depe
All fra Gode Gud.

Illustration til »Paskeliljen« af Sven Havsteen-Mikkelsen. Kat. nr. 147.

- 147 Sven Havsteen-Mikkelsen: Illustrationer til »Påskeliljen«, udgivet af Kjeld Einfeldt 1947. Otte i størrelsen ca. 25×28 cm, to i størrelsen 14×16 cm. Pen. Privateje.
- 148 Povl Christensen: Illustrationer til »Påskeliljen«, udgivet af Povl Strube 1952. Syv træsnit 8,8×8,9 cm.
Den kgl. Kobberstiksamling.
- 149 Herluf Jensenius: Illustrationer til »De hellige tre konger. En barnesang af N.F.S. Grundtvig«, Gyldendal 1960.
- a. »Dejlig er den himmel blå«. Vignet af Grundtvig og nogle børn. Kuglepen. 26×20 cm.
- b. »Han med søn og stjernemand flux ud-drog af Østerland for den konge at oplede...« Tusch og vandfarve på blåt papir. 14,3×21,9 cm.
- c. »Klare stjerne ledte dem lige til Jerusalem, kongens slot de gik at finde. Der var vel en konge inde, men ej den, de ledte om«. Tusch, vandfarve og farvekridt. 39×30,4 cm.
Privateje.
- 150 Henry Heerup: »Velkommen igen, Guds engle små«. 8 farvelitografier til salmen udgivet på Brøndums forlag 1972 med forord af Ejvind Larsen.
18,5×19,5 cm.
- 151 Sven Havsteen-Mikkelsen: Illustrationer til »111 danske salmer udvalgt og kommenteret af Erik Dal og Ea Dal«, 1981.
- a. »Guds ord blev aldrig bundet«.
- b. »Tør end nogen ihukomme«.
- c. »da rejser hoved du kækt og frit, mens stjerner dø og dåne« fra: Rejs op dit hoved, al kristenhed.
Blyant på papir. Privateje.
- 152 Den gamle Dagvise Den signede Dag af Nikolaj Frederik Severin Grundtvig med tegninger af Joakim Skovgaard. Sideindramninger af Thorvald Bindsbøll. Udgivet af Skolen for Boghåndværk 1911, første udgave 1886.
Det kgl. Bibliotek.
- 153 Digte af N.F.S. Grundtvig ved Carl S. Petersen 1933. Med tegninger af Joakim Skovgaard.
Det kgl. Bibliotek.
- 154 N.F.S. Grundtvig: Nyaars Morgen. Udgivet af Holger Begtrup 1901. Titelblad af Joakim Skovgaard.
Det kgl. Bibliotek.
- 155 Grundtvig. Folkelige Skrifter og Digte. Udgivet af Vilhelm Saxtorph 1926. Titelblad af Poul Sæby.
Det kgl. Bibliotek.
- 156 Salmer og Digte af Grundtvig. 1933. Tegninger af Joakim Skovgaard.
Det kgl. Bibliotek.
- 157 Et Barn er født i Bethlehem af N.F.S. Grundtvig. 1938. Tegninger af Andreas Friis.
Det kgl. Bibliotek.

Kirken

*Kirken det er et gammelt hus,
står, om end tårnene falde,
tårne fuldmange sank i grus,
klokker end kime og kalde.*
(1837)

Kristi fødsel er den vigtigste historiske begivenhed af alle. Det må den være, hvis kristendommen er sandheden, og det må den »åbenlyst« være, for ellers havde den været »løgn« og var for længst gået til grunde. Den lever, fordi Jesus satte den ind i verden mundtligt med ordet, livs-ordet, tros-ordet, som lyder ved dåb og nadver og derved bliver mundtligt overleveret i menigheden. Grundtvig holdt hårdnakket fast ved, at Jesus bogstavelig sagde de og de ord. Det var for ham en historisk kendsgerning, ikke noget han troede. På den baggrund er han så optaget af at forkynde budskabet om, at synden og døden er overvundet, og der hører ingen læresætninger eller dogmer til at forstå det. Grundtvigianerne opretholdt vel en tid lang »kun ved badet og ved bordet hører vi guds ord til os« som et dogme, så at man dog havde noget til at skelne de rigtige fra de forkerte med. Men ved i den grad at samle sig om »det glade budskab« og i øvrigt lade friheden råde kom Grundtvig til at præge hele folkekirkens udvikling på original måde. Formentlig også ved at fremme sækulariseringen, så vi uden de store brud er nået frem til den kulturelle situation, at de såkaldte kirkelige retningsudsagn er så godt som vægtløse i den moderne debat.

Christen Dalsgaards store maleri af Ansgar og den danske moder er herligt grundtvigsk ved at vise, at det danske folk, som flokkes omkring dem, modtager kristendommen ved en handling, dåbshandlingen. Der har ordet lydt. Den danske

kirke blev opbygget for at tage vare på fortsættelsen.

Kirken er til stede i udstillingen ved nogle genstande til kirkelig brug, som har tilhørt Grundtvig. Det er almindeligt, at kirkesølv m.m. bærer kirkeejerens navn og våben, sådan noget kan lade sig gøre i et protestantisk land. Men ligefrem at forære præsten en døbefont er vel ikke helt almindeligt. Men bevares, det er kun ting. Det er et udtryk for, hvor bogstavelig man skal tage udtrykket, at kirken er en borgerlig ordning. Her har ordet borgerlig ikke den nu gængse marxistiske betydning kapitalistisk. Det står som modsætning til hellig. Kirken havde som institution afgjort Grundtvigs varme sympati. Den bærer en stor tradition og er i høj grad samfundsbevarende. Den giver levebrød til folk, som det ellers kunne være svært at finansiere på en rimelig facon. Man bør ikke udsætte en så værdifuld institution for at blive regeret af folk, der mener at have et særligt forhold til det hellige. Som Grundtvig siger: »Gudelighed kan være meget godt, det er altid bedre end ryggesløshed og ugudelighed«. En forret giver det ikke. Men institutionen har kun et formål, så længe man er overtydet om, at den giver de bedst mulige vilkår for »den kristne menighed«. Og det er ikke let at finde ud af. Grundtvig nedlagde et par gange embedet og tænkte flere gange på at træde ud af kirken. Han gjorde det ikke, men sympatiserede med mange, der gjorde. Det er ikke så mærkeligt, at grundtvigianerne nærmest

foretrækker uklare og ulogiske ordninger.

Grundtvig var gentagne gange og helt bevidst årsag til chokerende spektakler i den danske kirke. Der er for så vidt noget paradoksalt i, at netop hans minde hædres ved to af vore største kirker, Marmorkirken – her ville Grundtvig selv ikke have undladt at minde om, at den officielt hedder Frederiks kirke – og Grundtvigskirken. Måske vil nogen synes, han har mere hjemme i et nødtørfigt udstyret frimenighedslokale. Men hvad, nu synger alle kirkelige retninger hans salmer.

- 158 Ansgar og Ødbert døber en ung moder og hendes barn. Maleri af Christen Dalsgaard 1878.

220×360 cm. Vallekilde højskole.

Christen Dalsgaard udførte 1872 et maleri af Ansgar og Ødbert på bestilling af lægprædikanten Peder Larsen Dons, der skænkede det til frimenighedskirken i Øster Jølby på Mors som altertavle. Ernst Trier fik Dalsgaard til at male et større billede over samme motiv til sin højskoles foredragssal.

- 159 Grundtvig under altergangen i Vartov kirke. Tegning af A. C. Bennike 1861.

31×27 cm. Immanuelskirken, København. Grundtvigs »mageløse opdagelse« var, at trosbekendelsen, som lyder ved dåb og nadver, i bogstavelig forstand var det levende »ord af Herrens egen mund«.

- 160 En gudelig forsamling. Tegning af Christen Dalsgaard 1861.

35×22 cm. Den Hirschsprungske Samling. Udbredelsen af den grundtvigske »kirkelige anskuelse« skete ikke mindst gennem de så-

kaldte åndelige vækkelsesbevægelser, som Grundtvig havde svært ved at sympatisere med.

- 161 Et almuebryllup i Vartov kirke. Maleri af V. Kornerup 1886.

55×81 cm. Den Hirschsprungske Samling. Grundtvig var præst ved Vartov kirke fra 1839 til sin død. Kirken har siden været en af grundtvigianismens højborg og tilhører nu Vartov valgmenighed.

- 162 Opstandelsen. To udkast til detaljer af apsismosaikken i Lunds domkirke af Joakim Skovgaard.

a. Tempera på finer. 1925. 33,7×23,4 cm.

b. Tempera og guld på finer. Ca. 1925. 52,7×75,7 cm.

Den Hirschsprungske Samling.

Skovgaards udgangspunkt for udsmykningen var Grundtvigs vers:

*»Da jorderigs grundvolde bæve,
af himmelbasunen opkaldte,
nyskabte fra graven sig hæve
forklarede Herrens udvalgte«.*

- 163 Dåben pinsedag. Malet af Niels Skovgaard 1898.

93×124 cm. Privateje.

Forarbejde til altertavlen i Københavns valgmenighedskirke Immanuelskirken 1904.

- 164 Vartov kirkes døbefont. Udført af Christopher Borch 1858. Marmor. Dåbsskålen bæres af tre engle over en søjle omsnoet af en vinranke. Inskriptioner: Jeg er det sande Vintræ. Joh. XV, 35. og: Præsten N. F. S. Grundtvig 8 September 1858 fra Menigheden.

Højde 104 cm. Vartov kirke.

- 165 Dåbsfad med relief af tre fisk i bunden. Messing.
Diameter 47 cm. Ryslinge frimenighed, Nazarethkirken.
Skænket af Grundtvig til kirkens indvielse 1866. Han havde benyttet det til sin yngste søns hjemmedåb 25. maj 1854.
- 166 Dåbskande af sølv. Udført af F. C. Clausen 1859. Med inskription: N.F.S. Grundtvig den 8de September 1859.
Højde 23 cm. Vartov kirke.
- 167 Syvarmet alterstage af guld. Tegnet af C. C. Peters og udført af C. E. Green 1861.
52×43 cm. Frederiks kirke, København.
Gave til Grundtvig fra danske, norske og svenske kvinder og overrakt ham af enkedronning Caroline Amalie ved hans 50 års præstejubilæum den 29. maj 1861. I 1890 skænkede Asta Grundtvig stagen til Frederiks kirke, Marmorkirken, der blev opfattet som en mindekirke for Grundtvig. – Grundtvig taler om kristendommens syv menigheder som syv guldløsestager, der dog er én i den apostolske modermenighed.
- 168 Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus. København 1810.
17×10,3 cm. Frederiksborgmuseet B 4012.
Grundtvigs dimisprediken. På titelbladet har faderen Johan Grundtvig skrevet sine initialer: I Gr. Bag i bogen er skrevet: Bene dixit, bene expediit. Laus deo. Auctor. – Trykningen af bogen indbragte ham en irettesættelse fra universitetets rektor.
- 169 Sang-Værk til den Danske Kirke samlet og læmpet af Nik. Fred. Sev. Grundtvig I, 1837.
Det kgl. Bibliotek.
- Heri 400 af Grundtvigs ialt ca. 1500 salmer. I den danske salmebog står Grundtvigs navn under langt over en trediedel af de 754 numre.
- 170 »Censurens triumftog« med Reiersen på triumfvognen. Satirisk tegning af W. Marstrand fra 1840erne.
21,5×53 cm. Frederiksborgmuseet A 7181.
Det var C. Reiersen, som underskrev »Maa trykkes« i Grundtvigs bøger, mens han var under censur.
- 171 J. P. Mynster, 1775-1854, Sjællands biskop. Litografi af Asmus Kaufmann 1833 efter maleri af C. A. Jensen fra ca. 1832-33.
21,5×16,5 cm.
Grundtvig så hen til Mynster som en mulig forbundsfælle i kampen mod rationalismen; men Mynster var aldeles uvillig til at have noget med Grundtvig at gøre, måske mest af sociale grunde.
- 172 H. N. Clausen, 1793-1877, teolog, minister. Maleri af W. Marstrand 1842.
25×20,5 cm. Frederiksborgmuseet A 7039.
Grundtvigs angreb på Clausen i 1825 indbragte ham en injurieredom og censur. Senere var de begge populære i studenterkredse og optrådte sammen som talere ved studenterfester.
- 173 Søren Kierkegaard, 1813-55, filosof. Karikaturtegning af W. Marstrand 1870.
30×13 cm. Frederiksborgmuseet A 5714.
Grundtvigs største modsætning. Han talte om den enkelte, Grundtvig om fællesskabet. De havde tilsyneladende intet tilovers for hinanden.

Grundtvigs guldlysestage, 1861. Kat. nr. 167.

- 174 Hans Martensen, 1808-84, Sjællands biskop. Blyantstegning af J. Vilh. Gertner 1854. 21,5×17 cm. Frederiksborgmuseet A 209. Den, der var nærmest ved at forhindre den grundtvigske kirkelige frihedslovgivning. I øvrigt var Martensen socialist og en stor beundrer af Grundtvig.
- 175 »Tidsaanden«. Pastor J. C. Lindberg og Grundtvig deltager i en gudelig forsamling i kalkbrænderiet. Satirisk radering af M. Brünnich 1831. 18,7×23,3 cm. Grundtvig gik meget nødig med i den nærmest ulovlige bevægelse. Da han gik med, standsede myndighederne møderne ved at give Grundtvig lov til at holde aftensangsgudstjenester i Christianskirken på Christianshavn.
- 176 Nicolai Edinger Balle, 1744-1816, Sjællands biskop. Kobberstik af G. L. Lahde 1798. 14×9,5 cm. Balle var gift med en fester til Grundtvig og tog sig noget af ham. Grundtvig beundrede til gengæld Balle som et kirkens bolværk mod rationalismen. Bekendt er hans rim: Takker, Herre, for dem alle, fra Ansgarius til Balle!
- 177 A. G. Rudelbach, 1792-1862, præst, teologisk forfatter. Litografi af I.C. v. Flachenecker. 11×9,5 cm. Rudelbach og Lindberg var de to første fremragende hjælpere, Grundtvig fik, som i 1820'erne skabte en bevægelse omkring ham.
- 178 Gunni Busck, 1798-1869, præst. Tegning af P. C. Skovgaard. 16×11 cm. Aarhus Kunstmuseum. Nær ven af Grundtvig. Busck var velhavende og støttede ofte Grundtvigs udgivelser og foretagender med penge.
- 179 Peter Rørdam, 1806-83, præst og pædagog. Maleri af Constantin Hansen 1872. 48×43 cm. Frederiksborgmuseet A 2995. Leder af Caroline Amalies asylskole og ven med dronningen og en stor beforder af den grundtvigske bevægelse.

Frihed

*Frihed lad være vort løsen i Nord,
frihed for Loke, såvel som for Thor.
Frihed for alt, hvad der stammer fra ånd,
som ikke ændres, men arges ved bånd.*

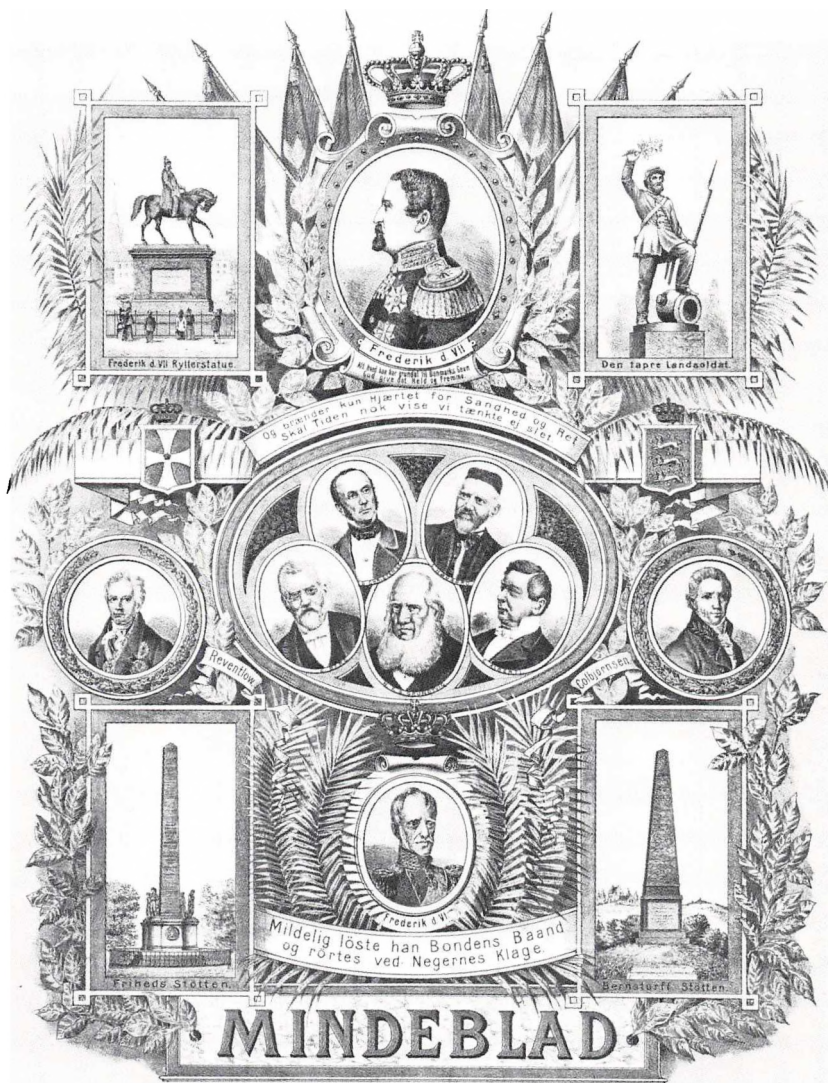
(1832)

Den, der ikke taler frit, kan ikke tale sandt. Åndsfrihed er en forudsætning for sandhed. Derfor var det en afgørende oplevelse for Grundtvig at komme under censur (1826-39) og derfor må man først og fremmest have frihed i kirken. I England blev han opmærksom på næringsfrihedens nødvendighed for borgernes driftighed. Men Grundtvig fremsatte ikke politiske frihedskrav. Enevælde var det bedste, »tal aldrig om frihed, hvor fyrsten er træl«. Politisk frihed vil kun forøge undertrykkelsen og den almindelige stemmeret burde man frygte. Grunden til, at han lod sig vælge ind i de politiske forsamlinger, var ikke ønsket om at deltage i en politisk bevægelse, men om at være med, hvor bestemmelserne blev truffet, for han havde den opfattelse, at han »immervæk« vidste bedre besked end de fleste. Da den almindelige stemmeret var blevet vedtaget med grundloven 1849 – uden hans stemme – var den en kendsgerning. Kendsgerninger bøjede han sig for. »Tscherning og jeg er de eneste, der tager det virkelige liv i betragtning«, sagde han 1849, og det er patetisk at se de to som gamle i 1866 forsøge at redde den almindelige valgret ved et kup. Når man først havde givet folket stemmeretten, var det en uhyrlighed at tage den tilbage. Man giver grundtvigianeren Klaus Berntsen æren for grundloven af 1915, som genindførte den. I 1953 gik Grundtvigs ønske om et etkammersystem i opfyldelse. Det lykkedes kun, fordi man samtidig indførte kvindelig tron-

følge. Der skal nok være nogen, som vil give Grundtvig del i æren for det.

Erfaringen bekræftede, at folket i 1849 ikke var modent for valget. I generationer var stemmeprocenten ganske lav. På den anden side var det dette folk, det drejede sig om, ikke af veldædighed, men forbi bonden er det danske riges styrke, almuen hører al styrke til, folkets røst er himlens dom, adel ned og borger op, og hvad man ellers kan finde af citater. I løsevejen stand skal de omgås med varsomhed, men rabiat var han og drog helst de yderste konsekvenser, total ophævelse af undervisningspligten, en folkekirke omfattende enhver form for religion m.m. Altid i opposition og fuld af hån mod de ufolkelige ministre. Men samtidig var han en årrække en helt normal rigsdagsmand, der f.eks. kunne udtrykke tilfredshed med sin indsats i kommissionen til ordning af bagernæringen i København. Han blev derved eksemplarisk for grundtvigianerne. De var ikke for åndelige til at være politiske, tværtimod, de tog opgaverne op for det folkelige fællesskabs skyld og ikke uden virkning.

Den gamle oplevede selv gennemførelsen af en kirkelig frihedslovgivning, som var revolutionerende, om end naturligvis ikke vidtgående nok for ham. I vort århundrede blev den lærde skole gjort almindelig og folkeskolen ændredes, lærerne fik metodefrihed, alt skete under temmelig massiv grundtvigsk indflydelse. Det er karakteri-

1877

1877

1877

Grundtvig som den centrale figur blandt venstrepolitikere. Litografi. Kat. nr. 187.

stisk, at den første sociallov blev til i 1890, fordi grundtvigianerne ville indgå forlig efter mange års gold forfatningsstrid. Hvis man kan tale om klassekamp i Danmark, synes grundtvigianerne at have stået midt mellem de to klasser, som andre steder siges at dele verden mellem sig, med venner i begge lejre. Måske har man derfor kunnet manøvrere en roligere afvikling igennem her end man ser i de fleste andre lande. Hele vesten gennemgik jo en fælles udvikling. Danmark kunne se ud til at frembyde en grundtvigiansk variant.

180 Den grundlovgivende rigsforsamling 1848. Fotostat med den perspektiviske konstruktion indtegnet i Constantin Hansens maleri fra 1860-64, Frederiksborgmuseet A 15, udstillet i stue 61.

Grundtvig har, som naturligt er, en tilbagetrukket plads. Men den grundtvigianske maler har fremhævet ham ved at anbringe ham i forsvindingspunktet. Og som den eneste sidder han ned. Bag ham står hans tilhængere, Christian Flor, Frederik Barfod og F. E. Boisen, højskolen, historien og kirken.

181 Festen på Højskamling 4. juli 1844. Litografi. 28×33,5 cm.

Grundtvig var hovedtaleren. Ved festen mødtes den nationale vækkelses mænd i Sønderjylland med hovedstadens og fik derved mod til bl.a. at skabe den første folkehøjskole i Rødding samme år.

182 Grundtvig taler om bord på dampskibet »Christian den Ottende« 5.-6. juli 1844 til deltagerne i Skamlingsbankefesten. Blyants-tegning udført på stedet af P. C. Skovgaard. 25×17,7 cm. Privateje.

183 Plan over folketingsmændenes pladser i salen 1850. Grundtvig er nr. 17. Litografi.

184 A. F. Tscherning, 1795-1874. Tegning af P. C. Skovgaard 1848.

29×24 cm. Frederiksborgmuseet A 2546.

Officer, krigsminister, parlamentariker, stifter af Bondevenneselskabet. I holdning til enevælden, demokratiet, frihed og lighed en parallel til Grundtvig, men de stod for det meste i voldsom modsætning til hinanden på grund af Tschernings materialisme. De to sammenholdes ofte som de mest farverige og »geniale« politikere i grundlovens første år.

185 Venstres førere 1885. Litografi af I. W. Tegner.

I centrum Berg, foroven Bojsen og Høgsbro, for neden Hørup og Holstein-Ledreborg. De tre første kan regnes for grundtvigianere. Bladet synes at mane til enighed i Venstre, der i 1885 var splittet i det danske og Hørups europæiske Venstre.

186 Mindeblad for stavnsbåndets ophævelse. Litografi formentlig fra 1888.

Kongerne Frederik VI og Frederik VII er afbildet på hver side af Frihedsstøtten. Grundtvig er anbragt i gruppe med digterne Blicher, Ingemann og Hostrup. Politikerne Berg og Tscherning angiver bladets ret radikale karakter. Det kgl. Bibliotek.

187 Mindeblad for stavnsbåndets ophævelse. Litografi. Formentlig udsendt o. 1890.

Grundtvig er anbragt centralt under fire politikere, som synes at gøre bladet til et monument over det forenede Venstre o. 1870, Berg, B. Christensen, Høgsbro og Alberti. Gruppen flankeres af Reventlow og Colbiørnsen. Som på forrige blad ses Frederik VI og Fre-

derik VII. I hjørnerne er afbildet Frihedsstøtten, Bernstorffstøtten, Frederik VII's rytterstatue og Den tapre landsoldat. Det kgl. Bibliotek.

188 Et sognerådsmøde. På væggen Grundtvigs portræt indrammet af Dannebrogssflag. Fotograf af træsnit i Illustreret Tidende 1893, side 603, efter tegning af Hans Smidth. Grundtvigianerne på rigsdagen var fortalere for decentralisering.

189 Klaus Berntsen, 1824-1927, fri- og højskolemand, politiker. Tegning af Johannes Glob 1916.

47×39 cm. Frederiksborgmuseet A 4151. Renlivet grundtvigianer, leder af partiet Venstre. Man giver ham æren for den tredje grundlov 1915.

190 Frederik Borgbjerg, 1866-1936, politiker, på talerstolen i Fælledparken i København. Maleri af Erik Henningsen. 24×36 cm. Frederiksborgmuseet A 6645. Forarbejde til maleriet »En agitator«, der tilhører Dansk Metalarbejderforbund. På det er skikkelsen ændret, så den ikke mere forestiller Borgbjerg. Borgbjerg er blevet kaldt, kaldte vist sig selv, den sidste grundtvigianer i folketinget. Den sidste var han nu ikke.

Ligelighed

Lighed kan ikke gælde mennesker, de kan ikke blive ens. Des stærkere må man hævde »ligelighedens, lempelighedens og billighedens lov«. Derfor var Grundtvig begribeligvis imod al undertrykkelse, men kvindeundertrykkelse i moderne forstand havde han ikke øje for. Han ville kvindens frigørelse, men som kvinde, ikke som mand, for der er »kæmpemod i kvindebryst«. Det kvindelige kan mindst af alt bruges til at holde nogen

*Fred og frihed, lys og lempe
det er tidens sande tarv,
men den må sig selv tilkæmpe,
hvad ej til den gik i arv!*

(1839)

nede. Mod sædvane gik han ind for et konservativt forslag, da det gjaldt kvinders retlige ligestilling med mænd, 1857. Da ønsket om kvindelige højskoleelever dukkede op, var det ham en selvfølge, at det skulle imødekommes. Grundtvigs og hans efterfølgeres forhold til kvindesagen tages her som et godt eksempel på, hvordan hans grundbegreber eller holdning virkede, når nye spørgsmål kom op.

Grundtvigianisme og kvindesag – Marie Luplaus kvindevalgrets billede

Af Hanne Lopdrup

Kvindesagen er næppe hvad man umiddelbart ville forbinde med Grundtvig, men en undersøgelse af kvindebevægelsens historie i det 19. århundrede viser, at Grundtvig og de grundtvigske ideer i væsentlige henseender kom til at præge standpunkterne i kvindesagen.

Dansk Kvindesamfund blev stiftet året før Grundtvigs død. Selv om kvindesagen næsten ikke eksisterede som et samfundsanliggende i hans levetid, kan han tælles blandt sin tids fremsynede med hensyn til opfattelsen af kvinden. Grundtvig havde i en Vartovprædiken i 1836 udtrykt tanker, som siden blev taget til indtægt af tilhængerne af kvindelige præster. I 1840'erne skete det, at han ved sine offentlige foredrag, hvor det var nyt, at der var kvindelige tilhørere, rettede bemærkninger til kvinderne, som viste, at han påskønnede deres nærvær. Da Mathilde Fibigers roman Clara Raphael i 1850 gav anledning til den første danske kvindesagsdebat, skrev Grundtvig i Danskeren om det positive i, at den danske kvinde ytrede sig, omend han ikke delte forfatterindens syn på den kvindelige natur. Men samtidig tog han den 20-årige Mathilde Fibiger til sig, og hun boede på Rønnebæksholm hos ham og Marie, da hun var stærkt rystet over det postyr, romanen havde fremkaldt. Familien Grundtvig støttede også hendes plan om som den første kvinde at holde et offentligt foredrag ved en fest i anledning af slaget ved Isted.

En af Mathilde Fibigers støtter i fejden var Pauline Worm. Hun var et meget aktivt medlem af Dansk Kvindesamfund og blev efter sin død i

1883 regnet blandt bevægelsens pionerer. Hun blev kendt som forfatter og forkæmper for kvindesagen af stærk grundtvigiansk livsindstilling og undgik ikke studenternes hån i revyer med tilnavnet Rabaldera Grundtvigiana. Dansk Kvindesamfund var således fra sine første dage præget af grundtvigianere. Blandt dem kan nævnes Ida Falbe-Hansen, som tog initiativ til foreningens blad Kvinden og Samfundet, hvis redaktør de første par år var Grundtvigs barnebarn Elisabeth Grundtvig, der sørgede for, at bladet fik mange grundtvigske bidragydere. Fra 1884 sad Svend Høgsbro i Kvindesamfundets bestyrelse. Han foreslog, at »det levende ord« skulle bringe kvindesagen ud på landets højskoler, og fremtrædende grundtvigske medlemmer af foreningen afholdt de følgende år foredragsturneer på højskolerne.

Sædelighedsfejden i 1887 blev den sag, som tydeligst markerede den grundtvigianske indflydelse i Kvindesamfundet. Elisabeth Grundtvig forsvarede over for Georg Brandes det synspunkt, at der måtte stilles samme krav til mænd som til kvinder med hensyn til sædelighed. Hun fik fuld opbakning i Dansk Kvindesamfund, og hun blev støttet i alle grundtvigske lejre fra Højskolebladet til Enhver sit. Svend Høgsbro skrev varmt for hendes standpunkt i Morgenbladet og var desuden hendes forsvarer i retsagen mod Brandes.

Kvindesamfundets standpunkt i sædelighedsfejden er for nylig blevet kritiseret for at være uradikalt ved ikke at kræve seksuel frihed for kvinder, hvilket tilskrives den grundtvigske holdning i

foreningen. Det er imidlertid næppe rimeligt at se denne opfattelse som udelukkende grundtvigsk inspireret, idet kravet om kvindens seksuelle frihed på linie med mandens i praksis var utænkeligt i 1880'erne.

Dansk Kvindesamfundets stillingtagen i samsundsdebatten i 1880'erne, hvor forfatningskampen delte sindene, var bevidst forsigtig. Man ville være politisk neutral for at undgå indre splittelse. Flere gange havde spørgsmålet om den kvindelige valgret været til debat i foreningen. Men flertallet var utilbøjelig til at tage et så politisk præget krav på programmet, ikke mindst af hensyn til ønsket om at finde tilhængere i de brede højskolekredse.

Kvindesamfundets forsigtige holdning førte til, at der i slutningen af 1880'erne dannedes to nye foreninger, som kæmpede for kvindevalgretten. Initiativtagerne var utålmodige medlemmer af Kvindesamfundet, og de var i begge tilfælde grundtvigsk prægede. I 1886 stiftede Matilde Bajer og Johanne Meyer Kvindelig Fremskridtsforening, der foruden kvindevalgretten havde to andre mærkesager – fredssagen og arbejdernes sag. Initiativet til den anden forening kom fra Jylland. Præstekonen Line Luplau havde i 1887 indsamlet 1702 underskrifter i Varde og omegn til fordel for kvindelig valgret. Adressen vakte forundring i den radikale Københavnerpresse, hvor man var ganske uforberedt på en sådan henvendelse fra en grundtvigsk præstekone i provinsen. Da henvendelsen ikke fik den ønskede virkning, rejste fru Luplau til København, hvor hun i 1889 stiftede Kvindelig Valgretsforening, hvis eneste formål var indførelse af kvindelig valgret. Det blev fra de to nye foreninger, at agitationen for kvindevalgretten blev ført, for eksempel ved at Matilde Bajers ægtefælle, den grundtvigsk prægede folketingsmand Frederik Bajer stillede forslag i rigsdagen om kvindevalgret og ved store møder som De samlede Kvindeforeningers friluftsmøde i juni 1891. Det

fandt sted ved Den slesvigske Sten i Dyrehaven, hvor de grundtvigske præster tidligere havde holdt møder.

Kravet om kvindevalgrettens indførelse splittede Dansk Kvindesamfund i 1890'erne. I modsætning hertil har Marie Luplau forenet de tre fraktioner i sit monument over kvindevalgretsbevægelsen, gruppebilledet Fra Kvindevalgretskampens første Dage. Det omfatter 24 portrætter og omhandler ifølge påskriften tidsrummet fra 1891 til 1897 og skildrer således en række personer, der i denne periode stod som talsmænd for den kvindelige valgret. De 21 af personerne var medlemmer af en eller flere af de tre kvindeforeninger, mens tre tilsyneladende stod udenfor. Det gælder de tre mænd i bageste række til venstre, hvoraf to er de velkendte socialdemokrater V. T. Holst og A. C. Meyer, mens Jacob Nielsen ikke er identificeret. Line Luplau, Marie Luplaus mor, der stiftede Valgretsforeningen, er maleriets hovedperson. Hun indtager den centrale plads forrest i midten. Til højre for hende ses de to, der efterfulgte hende som formand, Louise Nørlund og Nielsine Nielsen. Omkring denne hovedgruppe er de øvrige fra Valgretsforeningen grupperet i billedets højre halvdel sammen med medlemmer fra Kvindesamfundet.

I billedets venstre halvdel ses stifterne af Dansk Kvindesamfund, Matilde og Frederik Bajer, bag bordet. De er kvindesagens egentlige pionerer i Danmark og var senere blandt dem, som ønskede valgretten på programmet. Matilde Bajer dannede derpå Fremskridtsforeningen, hvor Johanne Meyer, der ses ved bordet bag dirigentklokken, efterfulgte hende som formand. Omkring disse hovedpersoner fra Fremskridtsforeningen er der flere fra Kvindesamfundet samt de omtalte herrer fra socialdemokratiet, hvis placering i denne halvdel understreger Fremskridtsforeningens interesse for arbejdernes sag. Billedets komposition peger på

Line Luplau som den centrale figur og Valgretsforeningens medlemmer som den forreste og vigtigste gruppe, mens stifterne af Kvindesamfundet og Fremskridtsforeningen er trukket tilbage bag bordet til Venstre. Det vidner tydeligt om, at Marie Luplau har tillagt Valgretsforeningen størst betydning. Billedet er sandsynligvis påbegyndt i 1891, som er Line Luplaus dødsår. Kunstneren har ved at fremhæve Valgretsforeningen sat et monument over sin mor og det arbejde, hun satte i gang.

Billedet viser desuden, at valgretskravede fandt støtte i vidt forskellige kredse. Personerne tilhører politisk de forskellige venstregrupper og socialdemokratiet. Der er politikere og akademikere. Blandt kvinderne er mange selverhvervende, for eksempel den første kvindelige læge i Danmark Nielsine Nielsen, journalisterne Johanne Meyer og Sophie Horten, rigsdagsstenografen Elisabeth Grundtvig, fotografen Mary Steen, kunstnerne Marie Luplau og Johanne Krebs og lærerinderne Kirstine Frederiksen og Louise Nørlund.

Det er i denne forbindelse værd at bemærke, at så mange af personerne er grundtvigianere. Det gælder både hovedpersonerne, som stiftede kvindeforeningerne, og mange af medlemmerne i disse. Nævnt fra venstre har følgende nær tilknytning til grundtvigske kredse: Elisabeth Grundtvig, Johanne Meyer, Poul Sveistrup, Matilde og Frederik Bajer, Astrid Christensen, Line Luplau, Herman Trier, Marie Luplau, Emil Fischer og Birgitte Berg Nielsen.

Grundtvigianerne indtog således en fremtrædende stilling blandt 1890ernes forkæmpere for kvindevalgretten. De er centralt placeret i den organiserede kvindebevægelse og samarbejdede med andre grupper om valgretsspørgsmålet. Det er ikke rimeligt at tilskrive Dansk Kvindesamfunds forsigtighed en grundtvigiansk indflydelse. Grundtvigianerne i Dansk Kvindesamfund var en

bredt sammensat gruppe, hvor de »unge og venstreorienterede« sluttede op om valgretskravede, mens hensynet til de mere traditionelt indstillede kom til at dominere i Kvindesamfundets programmerklæringer.

Marie Luplau har med billedets sidste årstal 1897 sat en afslutning på pionertiden. I slutningen af 1890'erne blev de to kvindeforeninger, der arbejdede for valgretten, overflødige, idet medlems-tallet faldt. Fremskridtsforeningen blev opløst, og Kvindelig Valgretsforening søgte i 1897 tilnærmelse til Dansk Kvindesamfunds Københavnskreds. Året efter fandt sammenslutningen sted.

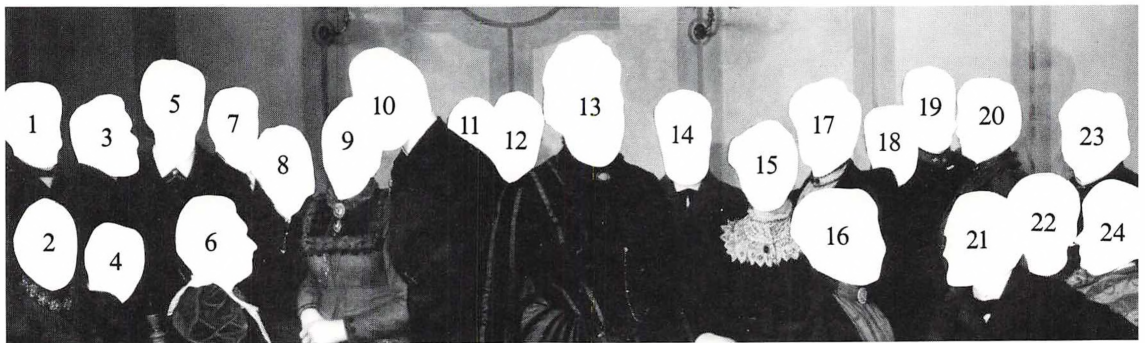
At det blev Dansk Kvindesamfund, som overlevede i det lange løb, skyldtes Jutta Bojsen Møller, der blev en yderst handlekraftig formand i Kvindesamfundet fra 1894-1910. Hun var højskolemor ved Grundtvigs Højskole i Lyngby. Takket være hendes gode forbindelser til grundtvigianerne og højskolerne øgedes medlemstallet til det syvdobbelte i løbet af hendes formandstid.

Omkring århundredskiftet kunne kvindevalgretskravede støttes af stadig flere. En medvirkende årsag var, at den politiske situation var begyndt at løse sig op fra 1894, hvor en del af Venstre gik på forlig med Højre om Estrups afgang. Kravede om kvindelig valgret ophørte med at være et kontroversielt spørgsmål blandt kvindegrupperne, og i 1906 kom det på Dansk Kvindesamfunds landsprogram.

Kvindevalgretten blev som bekendt indført med grundlovsændringen i 1915. To år senere tilbød Marie Luplau sit maleri af kvindevalgrettens forkæmpere til Folketinget. På grund af billedets betydning som kulturhistorisk dokument blev gaven modtaget af Folketinget, i hvis eje maleriet stadig findes.

Marie Luplau: Fra kvindevalgretskampens første dage. Kat. nr. 191.

- 191 Fra kvindevalgretskampens første dage. Maleri af Marie Luplau 1891-97. 149×235 cm. Folketinget. Med portrætter af: 1. V.T. Holst, 1840-1918, 2. Johanne Krebs, 1848-1924, 3. Jacob Nielsen, 4. Elisabeth Grundtvig, 1856-1945, 5. A.C. Meyer, 1858-1938, 6. Johanne Meyer, 1838-1915, 7. Poul Svestrup, 1848-1911, 8. Kirstine Frederiksen, 1845-1903, 9. Mathilde Bajer, 1840-1934, 10. Frederik Bajer, 1837-1922, 11. Anna Sachmann, 12. Astrid Christensen, 1861-96, 13. Line Luplau, 1823-91, 14. H. Trier, 1845-1925, 15. Louise Nørlund, 1854-1919, 16. Nielsine Nielsen, 1850-1916, 17. Sophie Horten, 1858-1927, 18. Marie Luplau, 1848-1925, 19. Emil Fischer, 1836-1922, 20. Mary Steen, 1856-1939, 21. A.F. Lamm, 1856-1928, 22. Birgitte Berg Nielsen, 1861-1951, 23. Caroline Testmann, 1839-1919, 24. Nathalie Larsen, død 1917. Et portræt af Ragnhild Holst er atter overmalet.
- 192 Dronning Caroline Amalie, 1796-1881, kong Christian VIIIs dronning. Tegning af J. Vilh. Gertner 1842. 21,5×16 cm. Frederiksborgmuseet A 165. Forarbejde til Gertners tegning 1846 af Christian VIIIs kroning i 1840 (Rosenborg). – Caroline Amalie var lige fra 1830'erne en stor beundrer og tilhænger af Grundtvig og gik regelmæssigt i kirke hos ham i Vartov. Hun havde den kongstanke, at kvinder burde løse opgaver i samfundet, og fik meget arbejde i gang for fattige, syge og fængslede. Det var før kvindesagen var rejst.
- 193 Mathilde Fibiger, 1830-72. Maleri af Jørgen Roed, 1853. 37×28 cm. Frederiksborgmuseet A 4684. Under pseudonymet Clara Raphael forfatter til det første kvindeemancipatoriske skrift i Danmark »Tolv Breve«, 1850, som blev en skandale. Grundtvig forsvarede hende, og han og Marie havde hende en tid boende hos sig.
- 194 Nathalie Zahle, 1827-1913. Marmorbuste af Vilhelm Bissen. 59×35×30 cm. Frederiksborgmuseet A 1801. Forkæmper for kvinders uddannelse. Både pædagogisk og kirkeligt var hun grundtvigsk, blandt hendes mange foretagender var fortsættelsen af den særprægede grundtvigske »Dannekvindeskole«.
- 195 Dronning Thyra bygger Danevirke. Maleri af Christen Dalsgaard. 78×62 cm. Jelling statsseminarium. Billedet på en højskolemor.

Skolen

*Gør dit bedste, gør din flid!
Spørg ej lad: hvad gør de andre?
(1834)*

Næst salmerne er folkehøjskolen det, Grundtvig er mest kendt for, ikke mindst fordi så mange af skolerne så længe satte en ære i at erklære sig grundtvigske. Samler man nogle malerier fra højskolernes storhedstid sammen, som det er gjort her, får man et stærkt indtryk af, hvordan skolerne blev båret af forstanderne og navnlig deres foredrag. Det viser skolernes pædagogiske metode. Grundtvig havde haft visse andre tanker om oplivende samtale og vekselvirkning mellem lærer og elever, som aldrig blev helt glemt.

Formålet med foredragene var at give eleverne historisk-poetisk oplysning, og blandt de mange emner, man tog op, var den nordiske mytologi det mest særprægede. Det folkelige foredrag blev hele bevægelsens drivkraft, og mytologiens betydning karakteriseres tydeligt derved, at andre kaldte det hele Bragesnak med en ironisk betoning af et udtryk, Grundtvig selv havde lanceret.

Lige siden 1804 havde han tænkt over opdragelsen af folket og der lå en særlig opgave i opdragelsen af den del af folket, der omtaltes som almuen, menigmand, dem der æder deres brød i deres ansigts sved. Den blev mere og mere påtrængende. Grundtvig frygtede rent ud samfundets opløsning, hvis ikke den almindelige valgret som baggrund havde, at den almindelige vælger følte virkeligt ansvar for fællesskabet, stod solidarisk med helheden, kunne man sige i dag. Det ville man opnå ved at gøre folket dansk.

Grundtvig brugte ordet skole på en egen måde, som kræver forklaring. Han satte det i modsætning til kirke. De to områder skal ikke have med

hinanden at gøre. Skole er det, der sætter det verdslige åndsliv i gang, hvad enten det sker ved, at man driver videnskab, deltager i den offentlige debat eller underviser børn. Det vigtige ved denne skelnen er, at den gør det muligt at samarbejde om almene sager med folk, som man kirkeligt står i modsætning til. Den er en forudsætning for grundtvigianernes kulturelle engagement.

Den grundtvigske skole erklærede den latinske dannelse krig, romerådet, som også tyngede gennem den tyske indflydelse – »tysk er al vor fortræd« – og den sorte skoles drengvidenskabelighed. Frederik havde selv været dygtig i gymnasiet og trivedes godt der. Hans berømte had til latin-skolen var ikke en følge af selvmedlidenhed. Da en mand en dag beklagede sig over at have gået i en dårlig skole, svarede Grundtvig ham, at det burde han være taknemlig for, ellers var han ikke blevet den, han var. Grundtvig underviste sine egne sønner for at lære dem flid og lydighed, ord som vel ikke melder sig først, når man tænker på grundtvigske skoletanker.

Takket være Christen Kold blev meget i fri- og højskolebevægelsen anderledes, end Grundtvig havde tænkt sig. Men Grundtvig tog Kold under sine vinger og godkendte hans værk. Kold holdt ikke kirke og skole adskilt, tværtimod, hans hovedemne var »Guds kærlighed og Danmarks lykke«. Han var også klar over, at hans elever havde behov for envejs-kommunikation. Vekselvirkningen virkeliggjorde han ved at leve sammen med eleverne i det daglige og i praktisk arbejde. Det svarede meget godt til Grundtvigs opfattelse, at

Ernst Trier i Vallekilde højskoles foredragssal. Kat. nr. 196.

det bedste voksested for ungdommen var driftige borgeres huse. Først og fremmest var de enige om, at det er lysten, der driver værket. Derved opstod de Grundtvig-Koldske vækkelsesskoler. Man sagde, at bønderkarlene kom på højskole og indsugede nordisk mytologi med det resultat, at de drog hjem og oprettede andelsmejerier og brugsforeninger. Bevægelsen kan i den henseende ikke kla-

ge på manglende anerkendelse i den historiske literatur.

Mytologien som det sande udtryk for folkeånden og historien som en virkning af den blev bevægelsens bannermærke. Man sørgede med omhu for, at de nødvendige faglige emner og aktiviteter ikke tilsneg sig for stor betydning. Det måske mest originale træk ved skolerne, at de ikke kend-

te til eksamen, talte man ikke meget om, det lå helt uden for forestillingskredsen. Det danske var det vigtigste, og det blev sagt meget højt. Grundtvigianernes nationalfølelse rummer noget, som også er ganske originalt i sammenligning med andre landes. Den var begejstret beredt til at forsvare fædrelandet med våben i hånd; men den var antimilitær. Den var bevidst imod chauvinisme; pligtfølelsen nærredes netop af, at man så vide på jord så langt klogere folk og langt større bedrifter.

Det historisk-poetiske blev med tiden noget overvældet af andre emner og fag. Mytologien blev til tider ganske glemt; men den har haft flere

renæssancer og har måske en i disse år. I mange kredse lever dog fortsat den fornemmelse, at den historisk-poetiske oplysning er det vigtige og det egentlige. I en diskussion om avancerede undervisningsformer på højskoler har man for nylig hæftet sig ved et par slående paralleller. Den nu gængse kliché, at mennesket er et produkt af samfundet, kan ligesom rummes inden for Grundtvigs begreb det folkelige, at man er bundet til det folk, man er født ind i. Og man kan måske se et slægtskab mellem forestillingerne om værdien af en kreativ selvudfoldelse og de gamles tale om en poetisk livsforståelse.

196 Ernst Trier taler for sommerpiger i Vallekilde højskoles foredragssal. Tegning af Joakim Skovgaard 1888.

22×31 cm. Frederiksborgmuseet A 6235.

197 Fra en folkehøjskoles foredragssal. Maleri af Niels Bjerre 1890.

44×73 cm. Den Hirschsprungske Samling.
På talerstolen Sorø højskoles forstander G. J. C. K. Bjerre.

198 En friskole. Maleri af Peter Hansen 1893.

44×73 cm. Faaborg Museum.
Forestiller børn og en lærer fra Håstrup friskole på Fyn.

199 Karise højskoles have med forstander K. og hustru. Maleri af Poul S. Christiansen 1895.

89×97 cm. Aabenraa Museum.
Højskolens forstander var fra 1875 til 1910 K. C. Knudsen.

200 På Askov højskole 1902. Maleri af Erik Henningsen 1902.

98×130 cm. Frederiksborgmuseet A 1303.

Fra højre: Poul Bjerre, H. F. Feilberg, Poul la Cour, Jacob Appel, H. Nutzhorn, Charlotte Schrøder, Ingeborg Appel født Schrøder, på talerstolen Ludvig Schrøder, Jørgen Rasmussen, Marius Kristensen, Axel Helweg, Jenny og Anna la Cour og i forgrunden Niels Grue. Relieffet på væggen er Dronning Dagmars død af Agnes Slott-Møller 1895. Under vinduerne et portræt af Grundtvig.

201 Højskolepiger. Radering af Poul S. Christiansen ca. 1903.

15,6×12,7 cm. Den kgl. Kobberstiksamling.

202 Højskoleforstander Uffe Grosen, 1894-1971, taler ved friluftsmøde. Maleri af Peer Dahl.

36×30 cm. Vallekilde højskole.

203 Mindesmærket på Odden kirkegård for de faldne på orlogsskibet Prins Christian den

22. marts 1808. Tegning signeret: Friis 1818, formentlig F.F. Friis.
38×25 cm. Frederiksborgmuseet A 3662.
Indskriften på soklen er Grundtvigs »De snekker mødtes i kvæld på hav«, 1808.

204 Tidens strøm. Oversigt over verdenshistoriens forløb tegnet af Grundtvig 1829 og mange gange udgivet som bilag til en verdenshistorie. Efter et tysk forbillede fra 1808. Litografi. Det kgl. Bibliotek.
Man fremhæver ofte som noget bemærkelsesværdigt, at Grundtvig skrev flere verdenshistorier, men ingen Danmarkshistorie.

205 Ygdrasils ask. Tegning af Joakim Skovgaard til titelblad til Thorvald Aagaard: Tyve gamle Sange af Grundtvig, 1931.
29×21 cm. Privateje.
Ygdrasil er tiden eller historien, der næres af Urds og Mimers kilder, spådomsvældet og erfaringen. På kilden svømmer to svaner, som først synger ved Ragnarok. Ved kilderne bor Nørnerne, som vander asken.

<i>Asken jeg kender, Ygdrasil kaldt. Immergrøn over Urdas væld. Rødderne trende som i en trekant Ygdrasil-asken under sig har ... Egernet spiller i asken bas, Ratatosk render fra rod til top, bærer fra oven ørne-besked</i>	<i>til Nidhøg ned. Hjorte der findes, fire i tal, brunstig afbide bladet i knop ... Ormene flere, end aberne tro, gnave på asken ... Så døjer asken ulempe nok, mere tilvisse end mennesken ved ... (Nordens Myto- logi 1832)</i>
--	---

H. V. Bissen: Valkyrie, 1834-35. Kat. nr. 207.

- 206 Holger Danske. Akvarel af J. Th. Lundbye 1844. Påskrift: »Kom ei jeg i Verdens-Krøniken ind Dog Skjaldene om mig Synge Inge-mann«.
22×17,4 cm. Den Hirschsprungske Samling.
- 207 Valkyrie. Bronzestatuette af H. V. Bissen 1834-35.
Højde 94 cm. Ny Carlsberg Glyptotek.
Var opstillet i en grangrotte i salen, hvor Den nordiske højtid holdtes 1845.
- 208 Brage og Idun. To akvareller af Lorenz Frølich og J. Th. Lundbye efter festdekorationerne ved Den nordiske Højtid 1845.
Ca. 32×28 cm. Den kgl. Kobberstiksamling.
- 209 Ægirsgildet. Thor sætter en skræk i livet på Loke, der har forhånet de forsamlede guder. Maleri af Constantin Hansen 1857.
156×233 cm. Statens Museum for Kunst.
Billedet er bestilt af Orla Lehmann ca. 1853 og er en udløber af særlig de grundtvigske kunstnerkredses begejstring for den nordiske mytologi, som første gang kom til udtryk ved studenternes Nordiske Højtid 1845.
- 210 Sif, Thors kone. Maleri forestillende Oline Købke af Constantin Hansen 1855. Ubenyttet forarbejde til Ægirsgildet.
42×32 cm. Statens Museum for Kunst.
- 211 Loke. Maleri forestillende kunsthistorikeren Philip Weilbach af Constantin Hansen 1856. Ubenyttet forarbejde til Ægirsgildet.
34×28 cm. Frederiksborgmuseet A 5575.
- 212 Odin, Thor, Frej og Heimdal. Fire kartoner til faner for de fire nordiske universiteter af Constantin Hansen. Tuschpensel og akvarel, oplæbet på pap. Odin: 80×62 cm., Thor: 80×55,5 cm., Frej: 82,3×58 cm., Heimdal: 81,3×54,4 cm.
Den Hirschsprungske Samling.
Fanerne, en gave fra danske kvinder, blev overrakt ved en fest på Københavns Universitet under det nordiske studentermøde 1862.
- 213 Odin på Slejpnir. Arbejdstegning for en smed til vindfløj på Vallekilde højskole, udført af Joakim Skovgaard.
98×126 cm. Privateje.
Odin var digtekunstens, skjaldskabets, op-havsmand. Grundtvig sammenlignede gerne sig selv og sin digtning med Odin på Slejpnir. Vindfløjen forkynder, at Vallekilde er en grundtvigsk højskole.
- 214 Fenrisulven. Som betingelse for at lade sig binde kræver Fenrisulven, at guden Tyr skal lægge sin højre arm i dens gab. Da den ikke kan komme løs, bider den armen af. Forarbejde tegnet af Louis Moe til maleri over indgangen til Vallekilde højskoles øvelseshus.
48×80 cm. Privateje.
- 215 Figurgruppe. En højskoleelev, en bonde-dreng i træsko, trækker afsted med en præ-mietyr med hele den folkelige arv på nakken: Grundtvig med alterkalk, komponisten Thorvald Aagaard med grundtvigianerhat, højskoleforstander Alfred Poulsen, Ryslinge, siddende på trillebør trækkende Christen Kold i håret. Kirsebærtræ. Skåret af Emil Hansen.
Højde 60 cm. Diameter 32 cm. Privateje.
- 216 Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd, der ei selv ere Mytologer. 1808. Af N.F.S. Grundtvig.
Det kgl. Bibliotek.

Constantin Hansen: Heimdal. 1862. Kat. nr. 212.

- 217 Danmarks Krønike af Saxo Grammaticus fordansket ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig, Præst. København 1818. I pragtbind med gavebrev til Dannevirkes redaktør P. C. Koch med tak for hans virke i den danske histories ånd fra mænd i Ringkøbing amt 1844. Frederiksborgmuseet B 3627.
Højde 26 cm. Ny Carlsberg Glyptotek. Udkast til monument for sejren ved Fredericia 6. juli 1849, rejst i Fredericia 1858.
- 218 Christen Kold, 1816-70, skolemand. Visitkortfoto. Det kgl. Bibliotek.
- 219 »Brevduen«, et ugeblad udgivet af Frederik Lange Grundtvig.
Den kgl. Kobberstiksamling.
Grundtvigs søn, Frederik, beskæftigede sig i en ung alder med folkeoplysning. 1868-69 udgav den 14-årige Frederik 49 numre af »Brevduen«, et litografisk fremstillet ugeblad med illustrationer af vennen Joakim Skovgaard. Blandt de emner, der blev behandlet, var f.eks.: Skarnbassen, Tørvemosen, Sæd og høst, Urskov i Brasilien, Højnordens enhed, Ordet, Tvangskirken og folkekirken etc.
- 220 Landsoldaten. Brændtlersstatuette af H. V. Bissen 1850.
Højde 27 cm. Ny Carlsberg Glyptotek. Grundtvig erklærede i »Danskeren« 1850, at af de to monumentforslag Landsoldaten og Thor foretrak han Thor, men han så dog helst en Uffe hin Spage. Det må formentlig være grunden til, at Bissen har udført denne statuette også. Som nævnt ejede Grundtvig dog senere en gengivelse af Den tapre landsoldat. Det vides, at f.eks. Ludvig Schrøder var glad for, at monumentet blev, som det blev, Uffe burde stå, hvor han havde kæmpet.
- 221 Thor. Brændtlersstatuette af J. A. Jerichau 1850. Højde 38 cm. Ny Carlsberg Glyptotek. Udkast som foregående.
- 222 Uffe hin Spage. Brændtlersstatuette af H. V. Bissen 1850.
Højde 29 cm. Ny Carlsberg Glyptotek. Udkast som foregående.
- 223 Uffe hin Spage. Brændtlersstatuette af H. V. Bissen 1850.
Højde 29 cm. Ny Carlsberg Glyptotek. Udkast som foregående.

Folkelivet

Af Margaretha Balle-Petersen

For de grundtvigske hørte kristenlivet og folkelivet sammen, det var to sider af samme sag. Vækkelsen havde en total dimension, som omfattede alle sider af menneskelivet. Det gav helhed og sammenhæng i tilværelsen. Denne oplevelse af tingenes indbyrdes forbindelse er sikkert hovedkilden til den grundtvigske bevægelses mægtige kulturskabende og samfundsopbyggende kraft.

Det »ny, der var i gære« var, at de grundtvigske i forrige århundrede var i færd med at skabe en alternativ dansk folkelig kultur. Et voksende antal mennesker var ved at finde frem til en ny måde at leve livet på – folkelivet. Og det gik ikke stille af. Vækkelse rummer noget eksplosivt, kontroversielt og voldsomt. De nye livsholdninger skabte konflikt og vakte stærke følelser.

Etableringen af den grundtvigske modkultur betød ikke bare en kulturel nyorientering for de opvakte. Den rummede også en kritik af den »gamle« kultur og livsform, der ikke var »god nok«. De grundtvigske var kulturelle afvigere, der brød ud af lokalsamfundets fællesskab. De nægtede at være med i den traditionelle selskabelighed i landsbyen, de løste sognebånd til præster i andre sogne og de startede egne friskoler. For dem blev interessefællesskab, venskab og åndeligt slægtskab grundlaget for samvær og samarbejde. Ligesom de andre vækkelsesbevægelser brød de grundtvigske med det gamle bondesamfunds stavnsbåndskultur, hvor alene naboskab var grundlaget for samarbejde og fællesskab og hvor

*Folkeligt skal alt nu være
trindt om land fra top til tå,
noget nyt der er i gære,
det selv tosser kan forstå.*

(1848)

tilhørsforholdet til landsbyen og sognet gav den enkelte identitet.

Folkelivet var samlende, oplivende, frigørende og nyskabende – for dem der var med. Men samtidig skabte det afstand mellem mennesker, satte skel og slog i stykker. »Men kan alt, hvad brister, bødes med det ny, som først skal fødes?« Vækkelsen fik lokalt store sociale omkostninger. Landsbysamfundet var nu ikke mere en kulturel enhed, men bestod af flere grupperinger med forskellige livsformer og idealer. Der var sket en »åndelig udskiftning«, der fik mindst lige så stor betydning som udskiftningen af landsbyernes marker.

Det ny folkelige fællesskab var åbent for alle:

*Til et folk de alle høre,
som sig regne selv dertil,
har for modersmålet øre,
har for fædrelandet ild;*

Den grundtvigske bevægelse var – som de fleste andre folkebevægelser – socialt grænseoverskridende. Det ny fællesskab samlede folk på tværs af stand og stilling:

*og mens hver har sysler sine,
alle dog hinanden ligne,
har tilfælles byrd og blod,
modersmål og løvemod!*

De senere års forskning omkring de religiøse vækkelsesmiljøers sociale forankring har vist, at grundtvigianismen og indre mission i langt min-

dre grad end tidligere antaget har været udtryk for en social polarisering i gårdmænd/husmænd. I de fleste tilfælde er der snarere tale om to parallelle bevægelser med hjemsted i samme brede befolkningslag. Begge bevægelser har haft et tyngdepunkt i gårdmandsklassen og den bedrestillede del af husmandsklassen.

Folkelivet er et på en gang åbent og lukket land. For at få del i det folkelige fællesskab krævedes der en aktiv indsats. – Det er en tankegang, som vi også finder i nutidens græsrodsbevægelser. – Derfor bliver afstanden stor til »de andre«, der ikke evner at »sprænge sløvheds trællebånd« og som hverken har øre eller ild for modersmål og fædreland:

*resten selv som dragedukker
sig fra folket udelukker,
lyse selv sig ud af øt,
nægte selv sig indfædsret.*

Det åbne, udadvendte og det lukkede, indforståede repræsenterer et karakteristisk modsætningsforhold i det grundtvigske kulturmiljø.

Den grundtvigske bevægelse var dobbelt vækkende. Den rummede både et religiøst og et nationalt budskab. Vækkelsen gav mange mennesker et nyt livssyn. De blev »opvakte«, »omvendte« og »trukket op, så de aldrig mere gik i stå«. Den folkelige side af vækkelsen kunne være lige så gennemgribende og overvældende en oplevelse som den kristelige. De, der var med til de store grundtvigske folkemøder i midten af forrige århundrede, kan fortælle om en stærk og pludselig oplevelse af national identitet, af fællesskab og samhørighed med folk og fædreland: »Det var den første gang jeg levende kom til at føle, at jeg virkelig var dansk«. »Kærligheden til fædrelandet levede op i mig så varmt som aldrig før«.

Arbejdets fællesskab var alle fortrolige med, men det åndelige fællesskab, som man oplevede i

religiøse forsamlinger, på friskoler og højskoler og i det spirende foreningsliv, var noget nyt. Det gav et nyt indhold i en hverdag, der ellers mest var præget af tungt fysisk arbejde, og det styrkede troen på fremskridt, fremtid og forandring i et samfund, hvor de sociale forskelle var voksende.

Den grundtvigske bevægelse skabte et nyt verdensbillede, hvor frihed og lighed på det religiøse plan uden videre kunne overføres til det politiske og økonomiske plan. Tilhørsforholdet til *folket* medførte også et direkte politisk ansvar for Danmark og rummede derigennem et modsætningsforhold til *staten*. Det demonstrerede de grundtvigske bl.a. ved selv at tage ansvar for landets militære forsvar og igennem skytteforeningerne skabe en folkehær, der kunne vinde det tabte sønderjyske land tilbage, ved at give rigsvåbenet en central placering i forsamlingshusets sal og ved at erobre flaget, Dannebrog, statsmagtens og krigsmagtens symbol og gøre det til hele folkets ejendom. Den folkelige vækkelse definerede en aktiv samfundsrolle, hvor ansvar, fællesskab og folkeligt virke blev nøglebegreber. De grundtvigske tog aktiv del i de nye økonomiske organisationer og sammenslutninger. De var med til at starte brugsforeninger, andelsmejerier, sparekasser og aviser og på det kulturelle område markerede den grundtvigske alternativkultur sig stærkt igennem foredragsforeninger, skytteforeninger, gymnastikforeninger og ungdomsforeninger.

Forsamlingshuset blev rammen omkring en stor del af dette folkeliv og bygningen i sig selv kunne opfattes som en fysisk bekræftelse på sammenhængen imellem de mange forskellige aktiviteter. Talerstolen og ribbevæggen i forsamlingshusene fortæller ikke blot om to af forsamlingshusenes vigtigste funktioner, men også om den nære forbindelse mellem den åndelige og den fysiske aktivitet. Mens skytteforeningernes gamle »danske« gymnastik havde lagt vægt på styrken og

kræfterne og de individuelle præstationer, tog den lingske, »svenske« gymnastik, der blev indført på de grundtvigske højskoler i midten af 1880'erne, sigte på »det hele menneske«, på kroppens og sindets frie og harmoniske udvikling. Ribbevæggen, som kunne bruges af mange på en gang, og holdgymnastikken, som alle kunne være med til – både mænd og kvinder – blev opfattet som et led i den folkelige kamp for demokratiet. Den lingske gymnastik fik hurtigt betegnelsen »venstregymnastik« og de ny øvelser blev udsat for en håndfast symbolsk fortolkning: Den gamle gymnastiks »flade, vandrette spring« var afløst af »opstrakte, ranke spring med fremskudt bryst og høj holdning«. De ny klatreøvelser virkede »oplivende på menneskeånden, derved at mennesket ved dem kommer opad, og opad går jo vor vej, således er vor bestemmelse«.

Men dybest set havde »det levende ord på modersmålet«, der lød fra forsamlingshusets talerstol, fællessangen og den legemlige aktivitet, der udslettede det klassepræg, som hårdt legemligt arbejde gav kroppen, et og samme formål: at »lade det gudsbilledlige og dermed det ægte menneskelige komme til sin ret og det i den folkelige skikkelse, det må tage her i Danmark«.

Folkelivet – den ny kulturelle og samfundsmæssige forståelsesramme, som grundtvigianismen leverede, har fået en kolossal gennemslagskraft, som rækker langt ud over de grundtvigske egne inderkredse. Ikke mindst de mange forsamlingshuse – ialt ca. 1700 – har givet grundtvigske tanker – om end måske af og til i en ret fortyndet form – stor spredning i dansk kultur og samfundsliv.

Forsamlingshusene kan dog ikke uden videre karakteriseres som den grundtvigske bevægelses huse. Man kan med lige så stor ret sige, at de var den politiske venstrebevægelses huse. I store dele af landet var forsamlingshusene nært knyttet til

afholdsbevægelsen og i Sønderjylland var de først og fremmest hjemsteder for den nationale bevægelse. Og endelig hørte de fleste forsamlingshuse først og fremmest landsbyen og sognet til og har nu i generationer været midtpunkt i landsbysamfundets sociale liv. Alligevel kan man sige, at livet i forsamlingshusene altid har fundet sted i en dialog med det grundtvigske. Den grundtvigske højskolekultur blev forsamlingshusenes »finkultur«, på samme måde som den kom til at dominere den demokratiske politiske bevægelses kulturelle profil.

Forsamlingshusene repræsenterer en levende folkelig frihedstradition med stærke rødder i det grundtvigske kulturmiljø. Når der stadig er grokraft i forsamlingshustankerne, hænger det sammen med den grundholdning, som forsamlingshusene altid har stået for: at det selvgroede og troen på egne evner er vigtigere end passiv finkulturnydelse. At det, der skyder op af sig selv imellem mennesker, er vigtigere end det, som ordnes oven fra. Når så mange mennesker stadig er så dybt følelsesmæssigt engageret i forsamlingshusenes fortsatte beståen, skyldes det uden tvivl, at det fælles direkte og kontante ansvar for fællesskabet, som den grundtvigske tradition fører med sig, har en ganske særlig værdi idag, hvor så mange sektorer af dagligdagen og folkelivet i øvrigt er overtaget af storsamfundets professionelle behandlere og specialister. Den bølge af uafhængighed og frihedstrang, som forsamlingshusene blev rejst på, har fortsat betydning og aktualitet.

224 Talerstol fra Marielyst højskole, som Grundtvig oprettede 1856.

Grundtvigs Højskole Frederiksborg.

Fra talerstolene udsprang grundtvigianismens offentlige gennemslagskraft. På højskoler, i forsamlingshuse og på festpladser

- var det talere og foredragsholdere, der bar vennemøder, skolemøder, efterårsmøder, sommermøder, foredragsmøder, friluftsmøder og mange andre møder.
- 225 Grundtvig og Frederik VII. Olietryk. Højby lokalhistoriske arkiv. Fra Højby forsamlingshus store sal, sandsynligvis købt til husets indvielse 1878. Den åndelige høvding og »den gode konge«, grundlovens giver, markerer forsamlingshusbevægelsens to hovedtemaer: den åndelige opvågnen og den politiske kamp for folkets demokratiske rettigheder.
- 226 Grundtvig-ord malet på træplade:
*Hvad Solskin er for det sorte Muld
er sand Oplysning for Muldets Frænde
langt mere værdt end det røde Guld
det er sin Gud og sig selv at kende.*
Vægudsmykning fra Guldager forsamlingshus, opført 1895.
Esbjerg Museum.
- 227 Rigsvåben malet på træ til vægudsmykning i Egebjerg øvelseshus på Sydfyn, opført 1882, nu Egebjerg friskoles gymnastiksal. Rigsvåbnet bruges her som symbol på kærligheden til fædrelandet og det folkelige ansvar for staten.
- 228 Præmieskjold. På sølvplade i midten: »Vandrepræmie for gymnastik. Morsø skyttekreds. Hvad før blev øvet af frygt og tvang, det nu vi øve af lyst og trang«. Derom skrevet med runer: Sejr i din hånd sejr i din fod sejr i alle dine ledemod signe dig gud. Derom vikingestilsdekoration.
Diameter 48 cm. Galtrup forsamlingshus.
- 229 Fane med teksten: Gud, hold din velsignende Haand over Hæren. På stangen talrige skydepræmier.
Egebjerg friskoleforening.
Fanen er skænket til 46. kreds Kirkeby under Svendborg Amts Skytteforening af sognets kvinder i 1871.
- 230 Forsamlingshusbænke fra Vejby forsamlingshus, opført 1882.
De lange forsamlingshusbænke uden ryglæn hører ligesom bordplader på bukke til forsamlingshusenes klassiske grundinventar.
- 231 Trægeværer med bajonetter, benyttet i Egebjerg øvelseshus, opført 1882.
Egebjerg friskole.
Våbenøvelser var sammen med legemsøvelser hovedaktiviteten i 1870erne øvelseshuse. De veløvede skytter kunne hurtigt indtræde i fædrelandets værn som soldater. Men de folkelige våbenøvelser var også udtryk for et alternativt syn på landets forsvar, folkevæbning, et Dannevirke i hver mands bryst i stedet for hærens prøjsisk prægede eksercits.
- 232 Kårder og fægtemaske fra Egebjerg øvelseshus.
Egebjerg friskole.
Fægtning indgik i skytteforeningernes våbenøvelser.
- 233 Fire malede træskjolder med tilhørende kårder til skjolddans.
Gudme kommunes lokalhistoriske arkiv, hidrørende fra Gravvænge friskole.
Skjolddans var i sidste trediedel af forrige århundrede og et godt stykke ind i dette en yndet fornøjelse i grundtvigske friskoler og forsamlingshuse, især på Sydfyn. De dansende

- stillede op parvis på række, både karl og pige havde en kårde i højre hånd og et skjold på venstre arm, og så gik man rundt i salen og slog med kårderne på skjoldene i takt til sang og musik.
- 234 Gymnastikplancher fra det nedrevne forsamlingshus i Vejerslev på Mors.
Privateje.
Den »forkerte« bevægelses slappe dvaskhed stilles over for den »rigtigt« udførte øvelses kvikke spændstighed.
- 235 Kvindegymnastikdragt, todelt, bestående af kjole med lange ærmer og bukser til midt på benet, syet af blåt håndvævet bomuldsstof. Fra slutningen af forrige århundrede.
Askov højskole.
Med den Ling'ske gymnastiks sejrsgang blev gymnastikbevægelsen også en kvindebevægelse. Som gymnaster fik kvinderne en ny aktiv rolle at udfylde på lige fod med mændene. Tidligere havde de kun udgjort et begejstret publikum, der syede faner og præmier til skytterne. Kvindekroppens nyvundne frihed til harmonisk udvikling blev et opgør med modedragtens korsettede undertrykkelse. Reformdragten, der i lighed med kvindernes gymnastikdragter hang løst på skuldrene og gav plads for legemets naturlige former, fik mange tilhængere i grundtvigske kredse.
- 236 Kopi af malet skilt med teksten »Buledans frabedes« på den ene side og »Tobaksrygning er forbudt« på den anden fra Væggerløse forsamlingshus på Falster. At bevare forsamlingshuset som et hjemsted for »ren luft, ren tale og god tone« var en opgave, som ikke altid var nem.
- 237 Tombola af træ.
Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Maribo.
Forsamlingshusaktierne gav sjældent økonomisk udbytte, tværtimod måtte husenes vaklende økonomi stives af på mange opfindsomme måder. Basar, tombola og dilettantforestillinger var meget brugt.
- 238 »Med venner i lys vi tale«.
Foto i privateje.
Grundtvigianere på vej til vennemøde.
- 239 Husstand samlet omkring aftensædets snak, avislæsning, håndarbejde, oplæsning og sang.
Foto i privateje.
Grundlaget for fællesskabet i de grundtvigske gårdmandshjem var at husbondfamilie og tjenestefolk delte de samme kulturelle vurderinger. Man var sammen både i arbejde og i fritid, holdt fast ved måltidsfællesskabet og var modstandere af de særlige folkestuer, der i slutningen af forrige århundrede blev almindelige på de større gårde.
- 240 Valgmenighedskirken i Vesløs, Hanherred, opført 1911.
Foto Nationalmuseets 3. afd.
Grundtvigianismens første store politiske sejr var gennemførelsen af sognebåndsløsningen i 1855. Den anden blev valgmenighedsloven i 1868. Fra nu af blev den kirkelige grundtvigianisme en »valgmenighedsbevægelse«. Der opstod omtrent et halvt hundrede grundtvigske valg- og frimenigheder i tidens løb.
- 241 Mælkevogne ved Smidstrup andelsmejeri syd for Vejle. 1911.
Foto Nationalmuseets 3. afd.

- Mælkejungerne indeholder mælk fra sognets grundtvigianere. Efter en strid om søndagslukning havde den indre-missionske del af leverandørerne i 1904 skilt sig ud og bygget deres eget mejeri »Søndagshvile«.
- 242 Friskolelærer Peder Mouritsen, Ollerup og hans hustru i deres hjem i Ollerup friskole. Foto De lokalhistoriske arkiver i Stenstrup og Vester Skerninge.
Peder Mouritsen (1855-1937, lærer i Ollerup 1898-1922) var i lighed med mange andre friskolelærere meget aktiv i foreningslivet. Her ser vi ham i færd med at føre regnskabet for Aakilde Andelsmejeri. Han var bl.a. også regnskabsfører i brugsforeningen og formand for sygekassen.
- 243 Valgmenighedskirken i Aagaard. 1903.
Foto Nationalmuseets 3. afd.
Der stod blæst om valgmenigheden i Aagaard. Dens landskendte præst, Valdemar Brücker, var en voldsom polemiker. Han kaldte indre mission et »hedenskab i kristelig skrud«, men var heller ikke blid mod grundtvigianerne, når de forsyndede sig mod åndsfriheden.
- 244 Højskoleforstander Ernst Trier, Vallekilde, ved at gøre sig klar til en af sine mange foredragsrejser.
Foto Lokalhistorisk arkiv, Dragsholm bibliotek, Asnæs.
I de første år i Vallekilde talte Ernst Trier ved møder ved næsten enhver tænkelig lejlighed, hvadenten det var gymnastikfesten eller brugsforeningens generalforsamling.
- 245 Friskolelærer Kristian Skovrup, Ryslinge, (1860-1952) taler ved et gymnastikstævne i »Bøgegrotten« i Ringe ca. 1950.
Foto Nationalmuseets 3. afd.
- 246 Jørgen Bukdahl holder foredrag på Askov. Foto i privateje.
Bukdahl var en ualmindelig flittig foredragsholder. Hvad siger han til os? Måske noget af det samme, som i denne valgtale i 1940'erne: »Jeg mener, at vi heller ikke i Dag, naar vi taler om Venstres historiske Forudsætninger, kan komme udenom Grundtvigs folkelige Indsats. Hans Syn paa Forholdet mellem den personlige Frihed og det folkelige Fællesskab har ikke alene gennemsyret Venstres Opfattelse af Folkestyrets Indhold, men den største Del af vort Folk. Stort set og ret beset er han og hans Gerning for mig det eneste og afgørende Svar, vi har at give baade den udenvæltts og indenvæltts Nazisme, et historisk svar, der tillige er aktuelt«.
- 247 Elever i foredragssalen på Askov. 1940'erne.
Foto i privateje.
- 248 Fællessang på Vrå højskole.
Foto Per Folkver 1981.
Gennem højskolesangbogens historisk-poetiske sangtradition sluses stadig nye generationer ind i det grundtvigske kulturmiljø. Mon noget andet land har en sangbog som denne? Højskolesangbogen, hvis første udgave kom i 1894, erstattede efterhånden de mange forskellige sangbøger, der fra 1840'erne var blevet brugt i grundtvigske kredse. Sangbogens samlede oplagstal ligger idag, hvor den 17. udgave er på trapperne, på omkring to millioner.
- 249 Interiør fra Sjællandsk friskole i 1950'erne.
Foto i privateje.

- Der fortælles i friskolen, mens Grundtvig smilende hører på fra sit portræt på væggen. Tegningerne på tavlen fortæller også – om et verdensbillede, hvor Bibelens middelhavskontinent og Sønderjylland spiller en mægtig rolle.
- 249a Teestrup forsamlingshus. Foto Margaretha Balle-Petersen.
- 249b Den danske friskoleforeningsmøde på Skamlingsbanken i juli 1983. Foto.
- 250 Tjæreby friskole ved Skælskør. Foto omk. 1908 i Nationalmuseets 3. afd. Begyndte i 1907 med tretten børn fra otte familier, som alle sluttede sig til Høve frimenighed. Flere af børnene var tidligere blevet hjemmeundervist.
- 251 På højskole i dag. Fra Grundtvigs højskole Frederiksborg. Foto Per Folkver 1981.
- 252 Vartov, Grundtvigs præstekald fra 1839 til hans død i 1872, idag den grundtvigske bevægelses organisatoriske hovedcentral, der rummer en valgmenighed, Kirkeligt Samfund, Højskolernes sekretariat, Grundtvig-Biblioteket, en børnehave, et fritidshjem samt et studenterkollegium. I gården Niels Skovgaards portrætstatue Grundtvig ved livskilden, opstillet 1931. Foto Lennart Larsen 1983.
- 253 Pokal af sølvplet dekoreret med tre små blomstermøtiver i skønvirkestil og inskriptionen: »Fra Gymnasterne i Birkende Vinteren 1926-27«. Højde 25 cm. Diameter 15 cm. Privateje.
- Gave som tak for ulønnet delingsførerarbejde.
- 254 Lågkrus af patineret metal i oldnordisk stil med dragehoved, stendysse og vikingeskibe samt tekst på dansk og engelsk: »og over Kornets Guldglass staar Vikingestenen vagt«. Med inskription: »Hastrup Karle Vinteren 1951-52«. Højde 9 cm. Diameter 8 cm. Privateje. Takkegave som foregående.
- 255 Sekskantet skrin af patineret metal. På låget stendysse, på siderne i relief bl.a. Jellingestenen omkranset af egetræer samt tekst på dansk og engelsk: »Anno 980. Harald Konge bød gøre dette Mindesmærke efter Gorm sin Fader og efter Tyra sin Moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«. Fabrikationsmærke »Edw. Aagaard, Denmark«. Højde 12 cm. Diameter 15 cm. Privateje. Takkegave som foregående.
- 256 Fire teskeer af Just Andersen sølv. Længde 11 cm. Privateje. Teskeerne, oprindeligt 6, var en gave fra Osted Gymnastikforenings pighold til lederen af gymnastikken to eftermiddage om ugen i vinteren 1930-31. Lederarbejdet var frivilligt og ulønnet, men der var tradition for, at lederen fik en gave i forbindelse med den afsluttende gymnastikopvisning i april måned. I dette tilfælde havde lederen ønsket teskeer og nogle i kredsen havde »virkelig god smag« og vidste, det skulle være noget »gedigent«.
- 257 Grødske i Georg Jensen sølv. Længde 20 cm. Privateje. Gave som foregående fra pigholdet i Osted

gymnastikforening for ledelsen i perioden 1. november - april 1933.

258 Tallerken af Just Andersen tin.

Diameter 26 cm. Privateje.

Gave som foregående, 1934.

259 OD-nål Sølvnål for delingsfører fra Ollerup Gymnastikhøjskole. Tegnet af Troels Trier 1916. 18×13 mm.

Nålen er et symbol og sammenholdsmærke. OD betegner Ollerups Delingsførere og symboliserer samtidig budskabet: Ord skal efterfølges af Dåd.

260 På bagvæggen: fotografi af Osted gymnastikforening foran friskolens gymnastiksal ca. 1925.

Privateje.

Man gjorde gymnastik to gange om ugen. De små mødtes efter skoletid, pigeholdet om eftermiddagen – de piger, der tjente på gårde, fik fri, når de skulle til gymnastik – og karlene om aftenen. Vintergymnastikken strakte sig fra november til opvisningen i april. Sommergymnastikken begyndte i maj måned og blev afsluttet med en opvisning i juli. Hvert efterår inden vintergymnastikken begyndte igen dansede man folkedans.

Sognerådsmøde under Grundtvigs billede. Efter tegning af Hans Smidth, 1893. Kat. nr. 188.

Menneskelivet

Af Margaretha Balle-Petersen

*Om kort, om langt blev løbebanen spændt,
den er til folkegavn, den er til grøde;
som godt begyndt er dagen godt fuldendt,
og lige liflig er dens aftenrøde.*

(1872)

Den religiøse vækkelse i forrige århundrede skabte ikke bare »religiøse retninger« i kirkehistoriske betydning. Enhver vækkelse har også en kulturel side. Den skaber ofte livsformer med sit eget tydelige særpræg. Men hvordan skabes og oprettholdes et kulturelt miljø som det grundtvigske, der strækker sig over flere generationer.?

Den grundtvigske vækkelses første generation var kulturelle oprørere, der brød med meget i deres omgivelser og skabte et eget kulturelt univers. For deres børn og børnebørn var situationen imidlertid en helt anden. De blev født ind i et stabilt og velafgrænset kulturelt miljø. Den veloplagede »morgenhane« og den liflige »aftenrøde« sol, der pryder den udstillede lille barneseng, er således udtryk for det grundtvigske kulturmiljø, som de børn, der har ligget i sengen, er født ind i. De blev fra fødselen bærere af en bestemt kulturel arv, men ikke blot i passiv forstand. En kulturel arv er ikke en død kapital. De nye generationer førte selv aktivt kulturen videre med forandringer og nye udtryksformer.

Tro og livsform kan ikke skilles ad og det er svært at beskrive det kulturelle særpræg i det miljø, man selv lever i. Det er en velkendt sag, at mange har svært ved at formulere hvad »det grundtvigske« egentlig er. Som en pensioneret fri-skolelærer har formuleret det: »Selv om jeg har levet hele mit liv i hvad man kalder grundtvigske kredse, er jeg ikke i stand til at give en definition af, hvad det »grundtvigske« er. Det er ikke noget

med bestemte dogmer, men nærmest en måde at leve på«.

Man forsøgte at efterleve Grundtvigs ord om »et jævnt og muntert, virksomt liv på jord« i det daglige, i hjemmet. Sang og samtale var en vigtig del af dagliglivet. Til det grundtvigske livssyn hørte også idealforestillingen om et folkeligt demokrati »med lige værdighed i borg og hytte«. Hvad var mere naturligt, end at dette ideal først blev gennemført i hjemmet? I en tid, hvor de sociale afstande mellem husbondfolk og tjenestefolk var blevet større, og hvor det blev mere og mere almindeligt at indrette særlige »folkestuer« på mange større gårde, hørte dette emne, der blev behandlet i foredrags- og artikelform af mange grundtvigske højskolelærere, til dem, der kunne skabe debat.

På mange grundtvigske folkehøjskoler holdt man bevidst fast ved den gamle skik at spise af fælles fad et godt stykke op i dette århundrede for netop at understrege fællesskabet med det jævne miljø, som de fleste elever kom fra, og som skoleopholdet nødig skulle fjerne dem fra.

Man sagde du til hinanden – også mellem husbond og tjenestefolk, lærer og skolebørn, præst og konfirmander og man undlod længe at skrive Hr. eller titel på breve og konvolutter, da man »holdt hinanden for kære og gode til, at man nænnede at støde en broder eller søster bort ved at rejse kolde og døde skillevægge op imellem dem«.

Fællesskabet i det daglige arbejde, ved målti-

derne og i stor udstrækning også i fritiden, var karakteristisk for de grundtvigske hjem. Folk, som er kommet til sådanne hjem fra andre miljøer, hæfter sig ofte ved denne livsform, der var en realitet så længe man havde folk på gårdene: »Om aftenen om vinteren samlede vi inde i stuen og min far læste op, og når der var noget i forsamlingshuset, var vi der også i sluttet trop. Når gårdens unge de gik, så gik medhjælperne også, selv om de ikke var vant til det«.

Slægtskab er tydeligvis en central dimension i menneskelivet og en vigtig retningslinie for orientering i tid – i fortid, nutid og fremtid. De nye religiøse tilhørsforhold i forrige århundrede ændrede synet på slægtskab. En ny form for »åndelig slægtskab« voksede frem indenfor kredsen.

I grundtvigske miljøer gjorde de nordiske myter og sagn ligesom Ingemanns historiske romaner folk fortrolige med fortiden. Den historiske bevidsthed blev dybere og på den måde fik begrebet slægtskab også en dybere historisk dimension. Der blev skabt en levende forbindelse til de danske i oldtid og middelalder. Man kunne genkende sig selv og sin egen situation i de mytologiske og historiske fortællinger og på den måde fik man et personligt forhold til fortidens mennesker. – Man blev i familie med de danske i fortiden.

Det faldt derfor naturligt at opkalde børnene efter disse åndelige slægtninge. Navne som Aksel og Sigrid, Uffe og Ingeborg, Frede og Dagny, Hølge og Astrid, Harald og Gudrun, Gunnar og Herdis, Asger, Gunhild, Eilif og Rigmor blev meget udbredt i grundtvigske kredse i forrige århundrede. Det er ikke svært at finde hele søskendeflokke, der alle bærer disse karakteristiske nordiske navne. De grundtvigske gik en »opklaret gang i ædle fædres spor«, men samtidig brød de ofte med nedarvet navneskik i bondekulturens traditionsbestemte markering af slægtskab og kontinuitet. Det vakte bitterhed hos de gamle, at børnene ikke

mere som før blev opkaldt efter bedsteforældrene eller afdøde slægtninge og de kunne ikke begribe, »at børnene i stedet for kristne navne nu skulle bære de gamle hedningers«.

Den kærlighed og interesse, som man omfattede oldtiden med, fik også mange andre udslag. »Dragestilen« med ornamenter tegnet efter oldnordiske motiver, var populær både når det gælder træskærearbejder og tekstilt håndarbejde. Halsringe og armringe, broscher og bæltespænder i nordisk stil var yndede smykker i højskolekredse.

Men man »opdagede« også oldtiden i naturen, man samlede flinteøkser og hæggede om lokale oldtidshøje – og måske skabte man også selv et lille oldtidslandskab med en stendysse i miniature i sin egen have.

Grundtvigianismen var ikke bare en modkultur i forhold til det etablerede samfunds dannelses- og uddannelseskultur. Den var også – og i mindst lige så høj grad – en modkultur i forhold til almuekulturen. Grundtvigianernes forhold til almuekulturen var dobbeltbundet, præget som det var af en sammensat følelse af begejstring og afsky. Man dyrkede folkekulturens smukke og farverige traditioner og skikke, men tog samtidig skarp afstand fra andre sider af den traditionelle landbokultur, som man opfattede som rå: drikkeri og ædegilder, kortspil, løsagtighed, slagsmål og markedsløjer. Man dansede nok »folkedans« i smukke og farvestrålende »folkedragter« – men fordømte samtidig ofte de traditionelle legestuer og ungdomsgilder som vilde og usømmelige.

»Folkekulturen« var et finkulturelt destillat af almuekulturen, således også den kunstneriske nyskabelse af almuemøbler, der har rod i højskolemiljøet i Vallekilde. De materielle udtryksformer i det grundtvigske højskolemiljø svingede mellem »finkulturens« og »folkekulturens« æstetiske poler. På højskolerne var den tekstile håndarbejds-

tradition længe præget af guldalderkunstnerne Skovgaard, Constantin Hansen og Bindsbølls klassisk inspirerede korsstingsmønstre. Først i 1930'erne, med etableringen af Højskolernes Håndarbejde, blev blikket for alvor vendt mod den danske bondekulturs tekstile mønsterskat.

Når man taler om folkelige bevægelser og deres betydning i samfundet, er det som regel først og fremmest bevægelsernes rigspolitiske mål man tænker på – for den grundtvigske bevægelses vedkommende de politiske sejre på kirke- og skolepolitikens område. Man har også diskuteret om bevægelser, der har fået opfyldt deres mål, i det hele taget kan kaldes bevægelser mere.

Når det gælder bevægelsernes »resultater« og »sejre« på menneskelivets personlige plan, er situationen imidlertid en anden. Her er bevægelsens mål hverken så klart defineret eller af en sådan karakter, at de kan opnås en gang for alle. Det vigtigste indhold i en ideologisk bevægelse er trods alt retningslinierne for hvordan menneskelivet skal leves. Og at skabe og leve »det gode liv«

er ikke en proces, der kan afsluttes eller gennemføres som en politisk beslutning.

Det der holder en folkelig bevægelse som den grundtvigske levende er et grundlæggende budskab, der vedrører menneskelivet på en direkte og personlig måde.

»Det er vigtigt at have et udgangspunkt, som giver os vore egne drømme og mål« – siger man idag på en nystartet grundtvigsk efterskole i Rovvig på Mors – »både når det gælder fylde i ens personlige liv og når det gælder om at handle og tage stilling i den verden vi er sat ind i, og som vi på godt og ondt er medskabere af«. Den grundtvigske bevægelses kamp mod de kræfter, der vil umyndiggøre mennesket synes mere aktuel end nogen sinde. På Rovvig efterskole lyder det grundtvigske budskab:

*»Tro og Tillid,
Samvær og Ligevær,
Mod til at kæmpe for det, man holder af«.*

261 Dagligstuemøblement, (sofabænk, bord, fire stole og amagerhylde) af brunbejdsset træ med udskæringer. Delvis bemalet. Sofabænken med teksten »Øjet opladt haanden øvet tanken på flugt over støvet« fra C. Hostrup: »Vi fik ej under tidernes tryk..«, skrevet til indvielsen af det ny øvelseshus i Vallekilde 1884. Udført af højskolelærer Peder Mortensen Bukh, Vallekilde, i 1911 til datteren og svigersønnen Kirstine og Lars Bækhøj. Møblerne stod i dagligstuen i familien Bækhøjs hjem i forstanderboligen på Ollerup højskole. Man lagde vægt på, at hjemmet ikke skulle være for fint, men ligne de hjem, eleverne

kom fra. Derfor var der ikke tæpper på gulvene. Forstanderfamiliens dagligstue var ikke et privat område. Her kom og gik elever og her samledes hele elevflokket daglig til aftensang.
Privateje.

262 Sortmalet gyngestol fra slutningen af forrige århundrede. Har tilhørt højskolelærer Peder Mortensen Bukh, Vallekilde.
Privateje.

263 Broderet sofapude med det danske rigsvåben og to korslagte Dannebrogsgflag. Gave til høj-

- skolelærer C. P. O. Christiansen, Askov, som tak for arbejdet i Sønderjylland. 47×35 cm. Nationalmuseets 3. afd.
- 264 Syetui i kræmmerhusfacon med Dannebrogsmotiv. Nationalmuseets 3. afd.
- 265 »Skovgaard-lysedug« med flerfarvet korsstingsbort. Håndarbejdsprøve fra Vallekilde højskole. Slutningen af forrige århundrede. Privateje.
- 266 Lysedug med hardangersyning. Syet af Kirstine Bækholm, f. Bukh. Hardangersyning hørte til de broderiteknikker, der blev genoplivet i slutningen af forrige århundrede. Privateje.
- 267 Kniplebræt og prøvebog med kniplingsmønstre fra Vallekilde højskole. Ca. 1900. Knipling var en af de »nygamle« former for håndarbejder, der blev udbredt gennem de grundtvigske højskoler. Privateje.
- 268 Opsats med inskription »Fra gymnasterne i 1914-15«. Sølvplet. Diam. 20 cm. Gave til gymnastiklærer med tak for vinterens gymnastik. Privateje.
- 269 Æske med karvesnit. Husflidsarbejde af Lars Hansen, Birkende, ca. 1898. 10×8,5×3 cm. Privateje.
- 270 Standur skåret af Joakim Skovgaard på Vallekilde. Slutningen af forrige århundrede. Privateje.
- 271 Blomsterhjørne efter forbillede i forstanderfamilien Bækholms hjem på Ollerup højskole 1911-1937. Her stod blomster som palmer, kallaer, hængeasparges og flittig Lise på piedestaler lavet af afskårne birkestammer. Imellem blomsterne stod Thorvaldsens Hebe.
- 272 Barneseng. Rødmalet med udskårne motiver. På hovedgærdet »morgenhanen«, der »atter gol«, på fodgærdet aftensolen, der går ned »bag rosenskyernes volde«. L. 125 br. 65 cm. Udført af Peder Mortensen Bukh 1906. Privateje.
- 273 Legetøj (dukkeseng, hest og gris af træ) udført af Peder Mortensen Bukh til dennes børnebørn omk. 1910. Privateje.
- 274 Højskolebyen i Vallekilde. Maleri af Troels Trier. 48×63 cm. Afskedgave til Lars og Kirstine Bækholm, da de i 1906 rejste til Argentina for at varetage stillingen som forstanderpar ved den danske skole i Tandil. Privateje.
- 275 Bjergene ved Tandil, Argentina. Maleri af pastor Carlsen, Tandil. Gave fra denne til højskoleforstander Lars Bækholm, Ollerup i 1920'erne. Privateje.
- 276 Grundtvigs portræt tegnet af 15-årig landmandssøn efter billede i Familiejournalen. 57×46 cm. Møns Museum, Stege.
- 277 Skolemanden Christen Kold. Tegning af Harald Jensen efter fotografi fra ca. 1870. 56×45 cm. Privateje.

- 278 Gardiner. Uld med applikationer i form af bl.a. vikingeskibe og runer. Fra forstander Frede Bojsens arbejdsværelse, Rødkilde højskole. Syt af dennes døtre til forældrenes sølvbryllup 1905.
Rødkilde højskole.
- 279 Klokkestreng broderet i korssting 1972. Med fremstilling af ejerens grundtvigske levnedsløb, Håstrup friskole, konfirmation i Ryslinge, Ubberup højskole, ægteskab og børn med nordiske navne som Arne, Bent, Asger, Gunnar, Karen. Vignetter af stendysse, højskole, Dannebrog, kirke m.m.
Privateje.
- 280 Bryllup på jysk gård 1905.
Foto Nationalmuseets 3. afd.
Ved lejligheder som denne kunne de grundtvigskes kærlighed til Dannebrog rigtigt folde sig ud. Den overdådige flagnig bidrog til feststemningen. Familien på gården hørte til valgmenigheden i Aagaard.
- 281 En grundtvigsk gårdmandsfamilie. Ole Sørensen og hans hustru Kirsten med børn og tjenestefolk på gårdspladsen i Kærby.
Foto ca. 1900. Privateje.
Ole Sørensen var en af de tyve stiftere af den første sjællandske valgmenighed i Ubberup i 1872. Han var også medstifter af Kærby friskole og Kærby brugsforening og var i en periode medlem af bestyrelsen for andelsmejeriet Stensbjerg-Kærby. Han »gik med bred hat« og var politisk moderat venstremand. Ægteparret fik otte børn og deres navne er et godt eksempel på den forkærlighed for nordiske navne, som man finder i grundtvigske kredse. Bortset fra tvillingerne Søren og Thorkild, som blev opkaldt efter hhv. farfar og morfar, bestod søskendeflokken af Asger, Ingefred, Frode, Svend Trøst, Holger og Sejr
- 282 Ung mand med såkaldt grundtvigianersløjfe. Foto ca. 1915. Privateje.
Den bløde og naturlige sløjfe var et i grundtvigske kredse yndet alternativ til det stramme slips. Sløjfen var mest udbredt i præste- og højskolelærermiljøer, men også i bredere folkelige kredse var den et tegn på, at bæreren hørte hjemme i det grundtvigske kulturmiljø.
- 283 »Hytten«, Ingeborg Trier og Niels Hansens hjem i Vallekilde.
Foto i privateje.
Opført 1890 af arkitekt Martin Nyrop, der også tegnede møblerne i dagligstuen i en dengang helt ny højskolestil. Dette smukke, venlige og åbne hjem, hvor elever kom og gik og sad og syslede med deres håndarbejde og husflid, blev for mange Vallekildeelever idealbilledet af det jævne, muntre og virksomme grundtvigske hjem.
- 284 Folkedansere i Øster Starup forsamlingshus 1910.
Foto Nationalmuseets 3. afd.
- 285 Dilettantforestilling på festpladsen i Skibelund krat i 1930'erne.
Foto i privateje.
- 286 »Evig trygge, evig sikre, evig glade, vi skal være i vor Herres Jesu Navn«. Fotografi fra friskolelærer og vandreprædikant Jens Pedersen, Vejleby's begravelse i 1916.
Dragsholm lokalhistoriske arkiv, Asnæs.
- 288 Dagmar-kors med kæde i sølv. Ca. 1930.
Sølvsmed Ring, Roskilde, lavede historiske

- smykker efter original i museerne. Spænder og knapper til folkedragter var en anden af hans specialiteter. Kredsen omkring Osted valgmenighed hørte til hans faste kundekreds.
Privateje.
- 289 »Liselund-nål«. Sølv-hårnål med tre kugler, hver 9 mm i diameter. Længde 11,2 cm. En sådan nål fik piger, der havde været frivillig medhjælp på Liselund.
Privateje.
- 290 »Liselund-broche« af svensk, dansk og norsk tiære. 1930'erne.
3,2×1,8 cm. Privateje.
- 291 Hvid krave med broderi i hardangersyning holdt sammen af sølvnål. Ca. 1900.
Privateje.
- 292 Bæltespænde af sølvplet af form som to runde vikingeskjolde med drageslyng. Tegnet af billedhuggeren Eduard Eggeling.
12×6 cm. Privateje.
- 293 Bæltespænde af sølvplet med drageslyng i gennembrudt arbejde.
10,5×5,5 cm. Privateje.
- 294 Bæltespænde af sølv, der snøres sammen med tilhørende kæde af sølv. Båret af Kirstine Bukh, Vallekilde, til sort fløjlsbælte ca. 1900.
Privateje.
- 295 To sølvpile. Længde 19 og 17,5 cm.
Privateje.
Det var antagelig Julie Trier, gift med højskoleforstander Ernst Trier, Vallekilde, der introducerede sølvpilen som hårsmykke. Fra 1870'erne og mindst 50 år fremefter var den en yndet smykke i højskolekredse. Vallekilde, Askov, Vejstrup og Hjørlande nævnes som højskoler, hvor den er set i stort tal. Niels Dael, Liselund, og Jeppe Aakjær, Jenle, gav en sølvpil som afskedsgave til piger, der havde tjent i huset.
- 296 Hårbånd af sølv. 1910. Sølvbåndet hører ligesom fløjlsbåndet til blandt de klassiske smykker i grundtvigske kredse. Charlotte Schrøder og Ingeborg Appel, Askov, bar sølvbånd, og smykket var ret udbredt endnu i 1920'erne og 1930'erne. Dette eksemplar er endnu i brug.
Privateje.
- 297 Grundtvigianerhat. Den bløde bredskyggede grundtvigianerhat er kendt fra utallige karikaturer og vittigheder om grundtvigianerne. Allerede i midten af forrige århundrede blev fuldskæg og bredskygget hat betragtet som et umiskendeligt tegn på et tilhørsforhold til den grundtvigske bevægelse. Grundtvigianerhatten kendes både fra købstads- og landbomiljøer og ses mest udpræget hos de såkaldt »professionelle grundtvigianere«, friskolelærere, højskolelærere og grundtvigske præster.
Privateje.
- 298 Frimenighedspræst Niels Dael, Liselund, i sin grundtvigianerhat.
Foto i privateje.
- 299 På bagvæggen: Ingeborg Appel, f. Schrøder, Askov højskole, med datteren Charlotte. Foto ca. 1906. Sølvbåndet i Ingeborg Appels hår er ifølge familietraditionen en gave fra

Jakob Appel. Men da det sled på håret, gik hun over til at bære fløjlsbånd. Den norske søljbrosche hører også til blandt de klassiske højskolesmykker.

Foto i privateje.

- 300 Spædbarnstøj. Håndarbejdsmodel, udarbejdet af Ingeborg Appel, Askov højskole.

Tilhører skolen.

Ingeborg Appel var en foregangskvinde, når det gjaldt indførelsen af den såkaldte reformdragt. Som gymnast havde hun stor forståelse for, at den stramme modedragt forhindrede kvindernes naturlige vejtrækning og bevægelser. Og hvorfor skulle ikke også spædbørnene have lov til at trække vejret frit? Det »grundtvigianske spædbørnstøj« fik et blødt, frit og naturligt snit. Generationer af højskolepiger har syet babyudstyr efter Ingeborg Appels opskrift.

- 301 Tre »Skovgaard-lyseduge« med korsstingsbroderi i flere farver (et ældre og to nyere) fra Vallekilde højskole. Typiske eksempler på guldalderkunstnerlinien i håndarbejds traditionen på de grundtvigske højskoler.

Privateje.

- 302 »Skovgaard-pude«. Korsstingsbroderi med firben på rød bund omgivet af klassisk à la gréque-bort. Efter mønster af P. C. Skovgaard.

50×43 cm. Eva Rosenstand A/S - Clara Wæver.

- 303 Sofapude, korsstingsbroderi med vibe på blågrøn bund. Puder med guldalderkunstnermønstre af denne type havde i særdeleshed hjemme i miljøet omkring Askov højskole, hvor Jenny la Cour drev sin håndar-

bejdsforretning.

37×37 cm. Eva Rosenstand A/S - Clara Wæver.

- 304 Sofapude, »almuepude«, fra Højskolernes Håndarbejde. I 1930'erne voksede et nyt syn på håndarbejdet frem i højskolekredse. Man vendte sig fra den gamle Skovgaard-Constantin Hansen-Bindesbøll-tradition mod »Danmarks folkelige broderi«. Museumsindsamling og håndarbejdsundervisning gik hånd i hånd. Ægthed og kvalitet stod i centrum. Man brugte vadmøl og hør, plantefarvede og fandt de gamle mønstre frem. Denne nye holdning påvirkede også i høj grad synet på folkedragterne, som nu også blev mere »ægte«.

Højskolernes Håndarbejde, Kerteminde.

- 305 Almuebroderi på hørlærred. Hvidsøm og dragværk hørte til de broderiteknikker, som Højskolernes Håndarbejde, der startede 1930, ville udbrede kendskabet til. Gamle almuebroderier blev fundet frem og kopieret til en ny tids håndarbejde, der en overgang blev solgt gennem brugsforeningerne.

Højskolernes Håndarbejde, Kerteminde.

- 306 Syskrin af træ med karveskårne udskæringer og inskriptionen »Gudsfrygt med nøjsomhed er en stor vinding«. Udført af Peder Mortensen Bukh, Vallekilde omkr. 1915-20.

Karvesnit, geometriske mønstre af cirkler og lige linier, havde en enorm popularitet i husflids- og højskolekredse. Man kaldte det »almuestil« og mente i husflidsbevægelsens barndom, at denne stil var en national, dansk bondestil. I Grundtvigs hus i København blev panelværket i den store forsamlingsal

Syskrin i national almuestil, skåret af Peder Mortensen Bukh ca. 1915-20. Kat. nr. 306.

smykket med 200 karvsnitrosetter, et frivilligt bidrag fra husflidsfolk i hele landet.
Privateje.

307 På bagvæggen: Håndarbejdsundervisning på Askov højskole omkring 1940.
Foto i privateje.

Munter vekselvirkning

Arkitekturen og den grundtvigianske livsanskuelse

Af Lisbet Balslev Jørgensen

*Opklaret gang i ædle fædres spor
med lige værdighed i borg og hytte.
(1839)*

Når modernismens ansigtsløse arkitektur ikke har sat sig helt så tydelige spor i danske byer og bygninger som de fleste andre steder i verden, kan årsagen være, at kommunerne ikke havde råd til at rive de gamle bycentre ned i halvtredserne og tredserne og bygge de den gang moderne åbne pladser med huse på højkant. Men heller ikke de ny boligområder i byernes udkanter er så endeløse som i de fleste andre lande. Uviljen mod det moderne kan skyldes, at det danske samfund var præget af en grundtvigiansk tankegang og arkitekterne af Klint skolens arkitektursyn. Trods rationaliseringer og bureaukratiske lønsomhedsberegninger var der alligevel en smule plads for sjælen og respekt for den individuelle integritet i planlægningen. Skoleloven og socialloven viser det også i deres formuleringer. Man giver tilbud og ikke påbud.

M. G. Bindsbøll, søn af præsten og kantianeren Jens Bindsbøll, var den arkitekt, som begyndte at tegne boliger for de ny fribårne danskere, som havde læst Grundtvigs Nordens Mytologi, og som ville demonstrere deres livsstil. Det var Krathuset i schweizerstil 1844, beskedent og naturnært. Der var projektet til Orla Lehmanns sommerhus i Vejle 1849 med drageslyng-inspirerede træudskæringer og nordisk oldtid i haven. Også arkitekturen skulle spejle nationalkarakteren med »lige værdighed i borg og hytte«, hvor alle havde samme dybt følte kærlighed til fædreland-

det. Det var også Bindsbøll, som tegnede Thorvaldsens Museum, monumentet rejst af folket til ære for den store landsmand. Museet som rummede den første offentlige moderne kunstsamling – og Thorvaldsens grav. Selve bygningen skildrer hans virksomme livsforløb fra vuggen til graven. »Når støvet lægges i sin skabers hånd og alting ventes i naturens orden«, vil Thorvaldsens livsværk være til gavn og grøde for folket. Hans løbebane er endt, men hans værk lever. Udsmykningen i graven illustrerer Grundtvigs psalme fra 1832: »Tag det sorte kors fra graven! Plant en lilie, hvor det stod!«

Grundtvigianerne i Vallekilde ville også formulere et arkitektonisk udtryk for deres nordiske frihedsbegreb og dannelsesideal. Med Thorvaldsens Museum havde Bindsbøll fortalt at farverne, ligesom sangen, bandt folk og slægter sammen. Læreren og bygmesteren Andreas Bentsen havde på en rejse i Norge (ligesom H. C. Andersen i Sverige 1841) konstateret at Norden havde en folkekultur rig på farver. Da han ved hjemkomsten skulle bygge sit eget hus 1874 valgte han, »fordi det var vanskeligt at få tegl«, at bruge »rå lersten udenpå klædt med tagspån på spinkle stolper og lægter. Taget tækkede jeg også med spån«. Facaderne blev malet med rød, grøn og hvid farve. Den nordiske ånd, den fælles livskraft, som besjæler folket, og modersmålet kunne nu også ses i arkitekturen. Det vigtigste for at få et jævnt og mun-

tert, virksomt liv på jord, var dog selve arbejdsprocessen. Andreas Bentsen havde under sit arbejde med den første valgmenighedskirke på Sjælland i Ubberup 1871-73, erfaret den glæde alle fik ved det fælles arbejde. I håndværkerskolen på Vallekilde, oprettet 1877, skulle håndværkerne lære netop dette, skriver Andreas Bentsen, at »alle måtte arbejde til det samme mål, nemlig bygningens fuldførelse som *enhed*, og af hvilke alle de enkelte arbejder kun er et led i *det hele*, er egentlig intet uden i sambånd med de øvrige arbejde. Derfor må den enkeltes arbejde agtes lige så fuldt som hver af de andres og alles i *fællesskab*. De enkelte fags arbejdere må lære at skåne de andre fags for al overlast af enhver art, for at det samlede arbejde kan stå færdig som helhed uden lejde eller brist alt efter den mands tanke, som har lagt plan til *et samlet hele af enkeltheder*. Så kan også først en hver enkelt deltager få den fulde glæde af sin del heri. At nå et sådant fælles mål, måtte jo også bedst kunne ske, når der mellem arbejderne fra de forskellige fag blev et åndeligt fællesskab om at leve i, og virke for et ædelt menneskeliv, så arbejdet under dagens slid kunne gå fornøjeligt, og samlivet herunder være et godt eksempel for andre«. Håndværkerne fra Vallekilde blev efterspurgt på enhver byggeplads, fordi de var dygtige, fredelige og ædruelige.

Andreas Bentsen byggede hovedsagelig for højskolebevægelsen og for frimenigheder og friskoler. Forsamlingshuset-gymnastiksalen eller det såkaldte øvelseshus var hans specialitet. Hele 21 husker han i sine erindringer at have opført. Vallekilde-salen fra 1872 var den første i denne lange række af billige, enkle og lette træhuse – et spinkelt træskelet dækket af brædder og spån. Det smukkeste og mest nordiske er Vallekildes øvelseshus nr. 2. For at denne bygning, som skulle bruges til den nye svenske gymnastik, skulle blive rigtig fin, rejste han til Martin Nyrop i Køben-

havn med sine tegninger for at få skik på facaderne. Farveskalaen blev forøget med gurkemejegult, og formsproget blev mere akademisk elegant. Den samme stil brugte senere Nyrop til de bygninger, som rummede den Nordiske Udstilling 1888.

Tanken om et Norden som et homogent arkitektonisk område var ikke realistisk. Bedre var det at være dansk i Norden – at tale dansk og bygge danske huse. Hjemmet skulle være enkelt og uprætentøst og lyse af et fornøjeligt samliv. Udviklingen skulle være naturlig, dvs. kontinuerlig og aldrig revolutionær. De danske bygmestre skulle kende arven fra forfædrene. »Hvad solskin er for det sorte muld, er sand oplysning for muldets frænde«. De unge bygmestre skulle ud og se fædrenes bygninger: stendysser, kirker, slotte og bøndergårde. De skulle lære landskabet at kende, og de skulle føle og forstå materiale og konstruktion. Med denne viden kunne de fortsætte en naturlig udviklingsproces i fædrenes spor, og på denne måde var arkitekturen ikke forbeholdt en akademisk elite, men tilhørte hele folket. Dette kultursyn formuleredes af grundtvigianeren Peder Vilhelm Jensen-Klint i foredrag og artikler, som blev samlet og udgivet i Bygmesterskolen 1911. Hos ham samledes den ungdom, som skulle lede udviklingen i byggeriet den kommende tid. Jensen-Klint tegnede i 1907 et projekt til et nationalmonument formet som »en krystalknude af danske kirketårne«. Det blev som en programmerklæring for hans senere kirkebyggeri. »Kirken den er et gammelt hus«, som genskabes og gendes af generation efter generation.

Sammen med Ivar Bentsen (søn af Andreas Bentsen) tegnede han i 1912 i tilslutning til Vartov et projekt til en mindehal for Grundtvig komponeret over en gotisk krydshvælvning. Tanken om en Grundtvigskirke voksede frem, og endelig enedes man om, efter et forslag af Charles I. Schou, at den skulle ligge på Bispebjerg bakke. Grundste-

nen blev lagt 1921, og tårnet indviedes 1927. Her var den store overordnede idé i form af en vældig landsbykirke omgivet af menneskets små boliger. Hele anlægget stod færdig 1940, fuldført af sønnen Kaare Klint.

Jensen-Klint var overbevist om, at han havde valgt den rette vej for udviklingen af den danske arkitektur, og hans stærke personlighed holdt selv de mest radikalt eksperimenterende på den traditionsbevidste vej. Ved siden af forsøg med klassicisme og barok og med aritmetisk arkitektur, byggede de alle efter hans opskrift.

Akademisk Arkitektforenings tegnehjælp startede 1907, og blev i 1916 omdannet til Landsforeningen Bedre Byggeskik. Også her var Jensen-Klint en drivende kraft. Formålet var i skrift, ord, uddannelse og tegneassistance at lede provinsens håndværkere ind på den rette vej – at forbedre, forenkle og forædle de allerede kendte former og at modernisere boligen. En modernisering af boligen betød at afskaffe stadsestuen og gøre brug af hele huset. Højskolemiljøerne blev et naturligt centrum for disse bestræbelser, at gøre hjemmene til en ramme om et muntert og virksomt fællesskab.

De grundtvigianske ideer om det enkle og usnobbede liv, og lighed i borg som hytte, lyser også ud af tidsskriftet Kritisk Revy, hvor vi også møder Ivar Bentsen i selskab med Poul Henningsen. Uanset politisk observans, religiøs eller ateist, ønskede man evolution og ikke revolution. Der skulle være en naturlig udvikling i demokratisk retning. Arkitekturen viser respekt for individet og lokalsamfundet gennem menneskelige størrelser og omhyggelig bearbejdning af de nære ting.

I en tid med usikkerhed om fremtiden og en vaklende samfundsstruktur – en samfundets identitetskrise – kan Grundtvigs ord atter bruges, og denne gang er vi på fornavn med ham. Traditionens røde tråd tages op igen med Frederiks og

Jensen-Klints ord, ikke for at efterligne, men for at slå rod og vokse naturligt. Christianiterne ville bygge et nyt samfund, hvor man skulle kunne bo og arbejde i fællesskab. Det ny samfund i Thy vil det samme. De vil have boliger, som de har råd til at bo i, og i det omfang, det er muligt, vil de påvise det moderne samfunds absurditeter: det effektive anonyme lønsomme fængsel, hvor individet er for intet at regne. En ny generation studerer Bindebøll, Nyrop og Klintskolen, som endnu er levende. Fællestegnestuen har ført an, Tegnestuen Vandkunsten, Frejagruppen, A5, Møllen, Grønne Studie og mange flere introducerer tradition, økologi og myter. De vil alle skabe arkitektur, som hverken skader mennesket eller naturen. Eksperimenterne idag ligner højskolebevægelsen i sin tid og vækker også forargelse. Der skal være frihed både for Loke og Thor. Danmarks historie bliver skrevet om i bind på bind, og imens bliver der bygget huse med farver på facaderne.

308 Et landskab af betondæk og søjler. På dækkene kan beboerne indrette sig i nøje overensstemmelse med deres behov... et forsøg på at vise, hvorledes brugerne kan generobre kontrollen over deres egen bolig.

Arkitekturmodel. 150×150×30.

Vinderprojekt i Danske Arkitekters Landsforbunds etagehuskonkurrence 1973. Arkitekter: Carsten Hoff og Susanne Ussing.

309 Projekt til økologisk institut på Vest Amager. Arkitekter: Ulla Falck og Ross Njust fra Freja gruppen på Kunstakademiets arkitekt-skole.

Model og plancher.

Et uddannelsessted, hvor en tværfaglig praktisk og teoretisk forskning i økologi kan finde sted. Er placeret i nær tilknytning til stor-

- byen for at øge bybefolkningens bevidsthed overfor vore fælles ressourceproblemer.
- 310 Tre modeller til mindre landbrug bygget i Viborg Statsfængsel for Bedre Byggeskik i 1920'erne. Kunstakademiets Bibliotek.
- 311 Endrup skolen. Endrupvej 32, Fredensborg. Opført 1976-83. Arkitekter: Peter Stephensen og Troels Troelsen.
Fotografier.
Skolen uden monumentalitet... blot nogle nøgterne bygninger i pagt med områdets byggeskik.
- 312 M. G. Bindsbøll: Udkast til en sommerbolig for amtmanden i Vejle Orla Lehmann, 1849. Plan og facader. Tuschstreg. 49,3×61,3 cm. »Frihedens brudgom«, som Orla Lehmann blev kaldt, skulle også have en runesten i sin nordiske have.
Dette og de følgende 48 katalognumre tilhører Kunstakademiets Bibliotek.
- 313 Martin Nyrop: Bygninger til Den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i Kjøbenhavn 1888. Tegningerne udført 1885-88. Bygningerne blev opført helt i træ, i en nordisk polykrom stil. Tuschstreg.
a. Kunstudstillingens vestibule, forside. 63,7×48 cm.
b. Kunstudstillingens vestibule, langside. 57,7×47,8 cm.
c. Kunstudstillingens vestibule, gård. 63,7×47,9 cm.
d. Tegnestuens arbejdsbeskrivelse. 64×48 cm.
e. Tegnestuens arbejdsbeskrivelse. 64,1×48 cm.
f. Det arbejdende mælkeri, forside og snit. 48×64 cm.
- 314 P. V. Jensen-Klint: N. H. Rasmussens Gymnastikinstitut, Vodroffsvej 51, København, opført 1897-98.
a. Perspektiv, dat. 8.3.1905. Akvarel. 52,3×66 cm.
b. Sidefacade, dat. 1906. Tuschstreg og akvarel. 64×39,7 cm. Portalen har indskriften »Ret Ryggen og tal Sandhed«.
c. Sidefacade. 72,2×46 cm.
- 315 Ivar Bentsen og P.V. Jensen-Klint: Et mindesmærke for N.F.S. Grundtvig, projekt 1912. Plan, snit og facade. Tuschstreg. 36×44 cm.
»I vore gamle kirker er romansk og gotisk uløseligt knyttet sammen«, skrev Jensen-Klint. Han ville skabe en dansk arkitektur, som byggede videre på traditionen i stadig udvikling.
- 316 Ivar Bentsen og P. V. Jensen-Klint: Et mindesmærke for N. F. S. Grundtvig. Projekt 1912. Snit. Tuschstreg, akvarel og guld. 74,3×45,5 cm.
- 317 Andreas Bentsen: Folkhögskolan Hvilan i Sverige. Opført 1884. Perspektiv af hovedbygningen. Tuschstreg og lavering. 45×58,8 cm.
- 318 Andreas Bentsen: Folkhögskolan Hvilan i Sverige. Opført 1884. Beliggenhedsplan. Tuschstreg. 50×34,4 cm.
- 319 Andreas Bentsen: Forslag til et øvelses- og samlingshus til Frederiksborg Højskole. Plan, snit og facader. Blyant og akvarel. 37,3×44,9 cm. Kunstakademiets Bibliotek.
- 320 Martin Nyrop og Andreas Bentsen: Vallekil-

de ny øvelseshus. Opmålt 1884. Facade. Opmåling af tømrer P. Pedersen 1894. Tuschstreg og akvarel. 39×48 cm.

a. plan. Opmåling af P. Pedersen. Tuschstreg og akvarel. 38,8×48,2 cm.

Da Bentsen skulle bygge det ny øvelseshus til den svenske gymnastik i Vallekilde, rejste han til Martin Nyrop i København for at lade ham »sætte skik på facaderne«.

Akademisk Architektforenings Tegnehjælp og Landsforeningen Bedre Byggeskik.

En del af den folkelige oplysning var for grundtvigianerne bygningskulturen. Grunden til denne oplysningskampagne blev lagt af Andreas Bentsen med håndværkerskolen i Vallekilde.

Man ville give håndværkerarkitekturen et regelsæt, som kunne varieres indenfor en fast ramme, fordi landet havde mistet »det harmoniske, bygningsmæssige helhedspræg, der før udmærkede byer og landskab«.

Akademisk Arkitektforening oprettede derfor i 1908 Tegnehjælpen, som i 1915 omdannedes til Landsforeningen Bedre Byggeskik. Til disse foreninger kunne en bygherre eller en rådvild håndværker indsende et omtrentligt forslag og derefter ville en akademisk arkitekt lade ønsket få en skolet form. Bestilleren betalte kun for et sæt tryk. Foreningens arkitekter rejste rundt i landet og holdt foredrag og kurser for interesserede. En vandrestilling, som åbnede første gang 1916, cirkulerede i mange år. Foreningen udgav et årsskrift fra 1918 og Boligbogen, 1926 og Bygmesterbogen 1932. Harald Nielsen stod bag alle udgivelserne.

321 Bedre Byggeskik: Sommerhus ved Sejro bugt

for murermester Niels Hansen, 1919. To skitser af det ønskede hus, ledsaget af breve. Tegningernes mål: 36×45,3 og 36×22,7 cm. Brevenes mål: 28,8×21,8 cm.

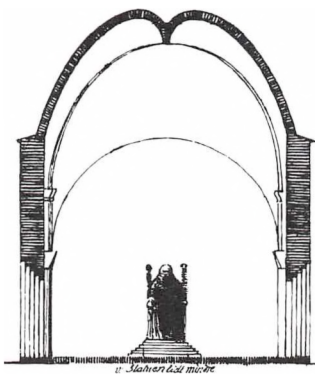
322 Bedre Byggeskik: Hus for sognefoged Jens Knudsen i Lillenæstved, 1919. Henvendelseskema (folio), plan over det ønskede hus. 35,2×21,5 cm. 4 blade korrespondance. Den rettede tegning med planer snit og facader. Tuschstreg. 53×61,8 cm.

323 Bedre Byggeskik: Hus for politibetjent Ing. Jensen i Nørre Snede, 1919. Tegning af det ønskede hus 21×34 cm, og den rettede tegning med plan og facade. Bly. 39,6×32 cm.

324 Bedre Byggeskik: Sæby Sømandshjem for sømandsmissionær Niels Andersen i Sæby, 1919. Henvendelseskema (folio), 2 postkort med byggegrunden. 8 breve fra bygherre og arkitekt (Harald Nielsen). Skitse til sømandshjemmet: plan, snit og facader. Blyant og akvarel. 50,2×33,2 cm.

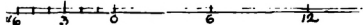
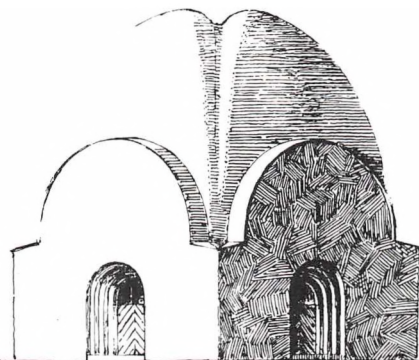
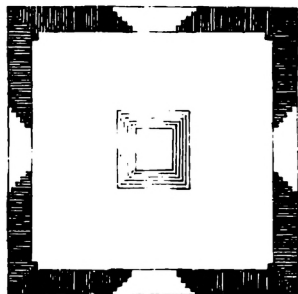
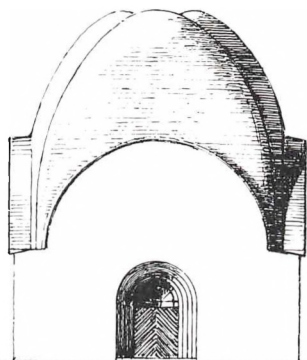
325 Bedre Byggeskik: Hus for Cigarmager P. R. Elzing i Hvidovre, 1918. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 47,5×57,5 cm. Henvendelseskema (folio). Tegning af byggegrunden, 21×40 cm. Plan over det ønskede hus, 39×53,8 cm. Den rettede tegning i tuschstreg, 51,5×61,7 cm. Skiftegangstegning, tuschstreg. 50,5×60,6 cm. Det farvelagte tryk samt katalognumrene 326-360 (undtagen 343) indgik i Bedre Byggeskiks vandrestilling.

326 Tegnehjælpen: Stuehus til Bakkegård i Nørre Dalby. Arkitekt Otto Langballe, 1913. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 63,5×69 cm.

Mindesmærke
for N.F. Grundtvig
naa. Bispebjerg
i "Hortegaard"

Under Statuen høj Grundtvig
og hans tvende sønner hale

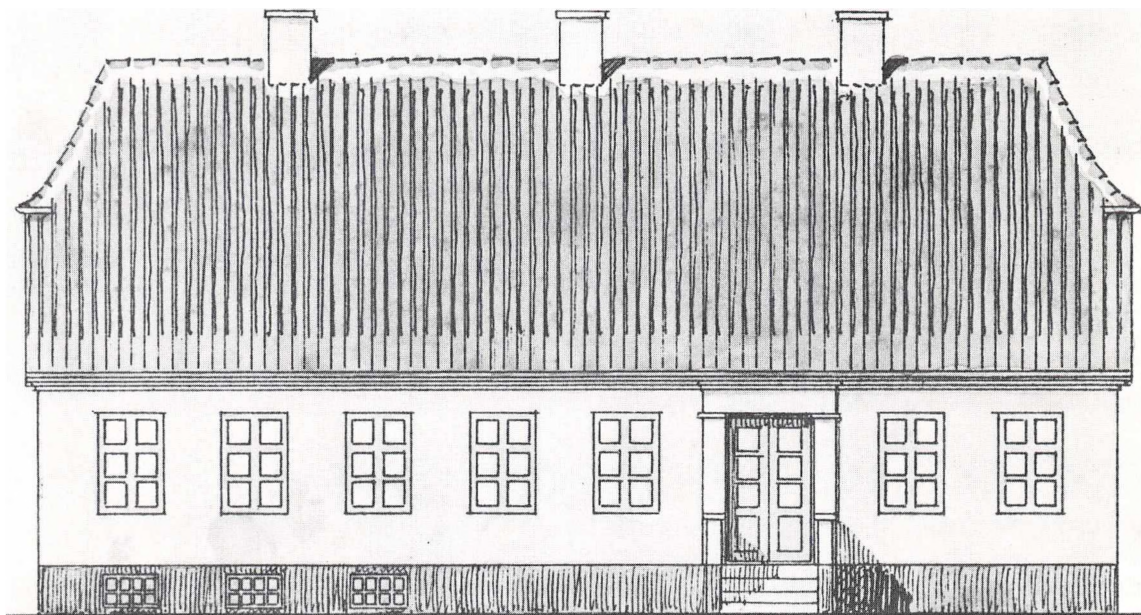

24
Frit efter Svend Bentsens
af P.V. Jensen-Klint

Ivar Bentsen og P.V. Jensen-Klint: Projekt til mindesmærke for Grundtvig, 1912. Kat. nr. 315.

- 327 Bedre Byggeskik: Skitse til hustyper for en haveboligforening, 1919. Planer og facader. Blyant og akvarel. 51×65 cm.
- 328 Tegnehjælpen: Skovridergård i Dyrehaven. Arkitekt Kaj Gottlob. Facader. Blyant og akvarel. 58,7×48 cm.
- 329 Tegnehjælpen: Grejs præstegård. Forslag af arkitekt Hother Paludan, 1915. Forpagterbolig og udhus. Planer, snit og facader. Tryk.
- 330 Tegnehjælpen: Hus for Jens Albertsen i Vørgod. Arkitekt Kaj Gottlob, 1914. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 45,7×58,5 cm.
- 331 Bedre Byggeskik: Landhus ved Lemvig-Humlum, 1917. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 55,3×46 cm.
- 332 Bedre Byggeskik: Landhus ved Skagen for hr. L. Karsten, 1917. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 55,8×47,4 cm.
- 333 Bedre Byggeskik: Statshusmandshus til Vejle amts udstykningsforening. Arkitekt Marius Pedersen. Plan, snit og facader. Farvelagt tryk. 50,3×39,7 og 42,6×39,8 cm.
- 334 Bedre Byggeskik: Søren Kjærs hus i Bottrup, 1916. Arkitekt Fr. Kiørboe. Facader. Farvelagt tryk. 28×62,5 og 28×62,5 cm.
- 335 Tegnehjælpen: Dobbelt arbejderbolig i Havbæk (Palsgård). Arkitekt J. Magdahl-Nielsen, 1915. Planer, snit og facader. Tryk. 47,2×60 cm.
- 336 Tegnehjælpen: Lade til Gunderups præstegård. Arkitekt Paludan, 1912. Planer, snit og facader. Blyant og akvarel. 34×54 cm.
- 337 Tegnehjælpen: Bolig for reservelæge. Arkitekt K. Varming, 1914. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 52×70 cm.
- 338 Tegnehjælpen: Stuehuset til en gård i Snave under stamhuset Hverringe. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 37,2×81,5 cm.
- 339 Harald Nielsen: Hus i Sæby for bygmester K. Nielsen i Sæby, 1913. Planer, snit og facader. Blyant og akvarel. 36×48,9 og 43×51,7 cm. Harald Nielsen ledede Bedre Byggeskiks tegnehjælp fra begyndelsen af 1915 til opløsningen 50 år senere.
- 340 Tegnehjælpen: Enfamiliehus. Arkitekt H. Wenck, 1914. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 55,5×88,4 cm.
- 341 Bedre Byggeskik: Bolig for en skovarbejder ved Høgilsgårds plantage. Arkitekt K. Varming. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 36,5×53,5 cm.
- 342 Tegnehjælpen: Malermester Petersens hus, Faxeladeplads. Arkitekt Kaj Gottlob, 1913. Planer, snit og facader. Tuschstreg og kridt. 46,2×59 cm.
- 343 Harald Nielsen: Hoveddør. Opstalt og detaljer. Tuschstreg. 59×39 cm. Tegningen udført som illustration til Bedre Byggeskiks årsberetning, som Harald Nielsen udgav fra 1918 til slutningen 1947?
- 344 Bedre Byggeskik: Gislinge Fællesbageri. Arkitekt Ivar Bentsen. Planer, snit og facader. Farvelagte tryk. Ivar Bentsen var søn af Andreas Bentsen og fik sin første uddannelse hos sin far i Valle-

Fædede mod Gaard, Næst.

Tegnehjælpen (det senere »Bedre Byggeskik«): Stuehus til gård. Kat. nr. 338.

- kilde. Ivar Bentsen var en af initiativtagerne til Tegnehjælpen.
- 345 Bedre Byggeskik: En kirke. Motto: »Kirken den er et gammelt hus«. Arkitekt Harald Nielsen. Tuschstreg. Inspirationen er P. V. Jensen-Klints traditionsfornyelse, som var grundlaget for Landsforeningen Bedre Byggeskik.
- 346 C. Schiøtz: Forpagtergård for ing. P. A. Pedersen i Rågeleje, 1915. Facader. Farvelagte tryk. 47×58 og 47×57,8 cm.
- 347 Martin Nyrop: Et væverhus, 1893. Planer, snit og facader. Blæk og akvarel. 44,7×58,4 cm. Martin Nyrop lagde i sin undervisning stor vægt på, at huset skulle passe til den omgivende natur.

- 348 Bedre Byggeskik: Hus med et røgeri for B. A. Røsnæs i Lynæs, 1918. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 47,5×57,2 cm.
- 349 Bedre Byggeskik: A. Jensens salgsbod på Øresundsvej i Sundby, København, 1922. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 50,4×62 cm.
- 350 Ivar Bentsen: Forskole ved Ibs-Huse, Mørkøv St. Udhus. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 65,5×31,2 cm.
- 351 Tegnehjælpen: Bolig ved Bråskovgård for lærer M. Madsen, 1910. Planer, snit og facader. Tuschstreg og akvarel. 42,3×47,5 cm.
- 352 Bedre Byggeskik: Maskinist Adolf Hansen hus i Søborg, 1916. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 57,7×48,2 cm.
- 353 Bedre Byggeskik: Jysk hustype for ca. 12 tønder land. Arkitekt Harald Nielsen, 1919. Plan og facader. Farvelagt tryk. 43×30,2 cm. Ligesom Andreas Bentsen havde Harald Nielsen stor indflydelse på udformningen af landbrugsbyggeriet.
- 354 Bedre Byggeskik: Firlænget gård. Arkitekt Harald Nielsen, 1919. Perspektiv. Blæk og akvarel. 23,3×28,5 cm.
- 355 Tegnehjælpen: Fisker Chr. Niensens hus i Hals, 1911. Planer, snit og facader. Blyant og akvarel. 32×46,5 cm.
- 356 Ivar Bentsen: Avlsbygninger for gårdejer Jens Chr. Jensen i Snedstrup. Facader. Farvelagt tryk. 84,5×52 cm.
- 357 Bedre Byggeskik: Albert Skovgaards gård i Kundby. Stuehuset. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 52,8×51,3 cm.
- 358 Bedre Byggeskik: Enkelt bolig for portør eller banearbejder for De danske Statsbaner. Plan og facade. Farvelagt tryk. 57,5×24,5 cm.
- 359 Bedre Byggeskik: Apotek ved Frøstrup station, 1917. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 57,5×48,6 cm.
- 360 Kristoffer Varming: Gartnerbolig, 1914. Planer, snit og facader. Farvelagt tryk. 52×70 cm.
- 361 P. V. Jensen-Klint: Et nationalmindesmærke. »En krystalknude af danske kirketårne«. Projekt 1907. En syntese af regional byggeskik, håndværkstradition og nyskabelse i tidens ånd, som skulle være idégrundlaget for den ny arkitektur. Blyant og akvarel. 39,5×27 cm.
- 362 P. V. Jensen-Klint: Grundtvigs Kirke, På Bjerget, København. Projektet til dette mindesmærke over Grundtvig modnedes efter konkurrencen om en mindehal ved Vartov 1912 og en konkurrence til en kirke i Århus 1913. Grundstenen blev nedlagt 8. sept. 1921 og indvielsen fandt sted på Grundtvigs fødselsdag 8. sept. 1940.
- 363 Bygninger til Askov højskole, 1956-60. Arkitekter: Tyge Arnfred, Viggo Møller-Jensen. Foto. Med bevidst reverens for »højskolestilen« er her skabt et bygningsanlæg, der afvekslende og menneskeligt lever op til skolens grundidé, hvori det afslappede og seriøse forenes.

364 Kirke i Hald Ege, 1966-67.

Arkitekter: Inger og Johannes Exner. Foto.
Arkitekterne har formet en fuldt moderne kirke, der i sin klare form, beskedne størrelse og robuste materialeholdning kan minde om Valdemarernes kirker – og er fuldt på højde med dem.

365 Slottet i det fjerne. Thy lejren. 1970.

Inspiratorer: Carsten Hoff, Susanne Ussing.
Foto.
Interimistisk byggeri under en sommerlejr

for den alternative ungdomskultur. Et af de første forsøg med brugerdeltagelse i planlægningen og byggeprocessen.

366 Tinggården, Herfølge, 1976-78.

Arkitekter: Vandkunsten. Foto.
En andelsboligbebyggelse der viser et alternativ til tressernes kæmpe»planer«. Her, hvor planlægningen er sket i samarbejde med brugerne, er resultatet blevet en tilbagevenden til landsbyidealet UDEN leflen for det nostalgiske.

Danske urimeligheder

I Danmark er lykken bedre end forstanden
(1815)

»Det danske dummerhoved« er den, der er så tosset, at han kun vil tænke med det hovede, han har, ikke blankt overtage fremmede forbilleder, men finde egne løsninger. Dummerhovedet har nu skabt en række forhold i det danske samfund, som er anderledes end i andre og for så vidt må kaldes specielt danske. Nogle af dem påkalder sig ligefrem udlandets forbavselse eller forargelse. Særlig den sidste slags synes tit at have med Grundtvig at gøre.

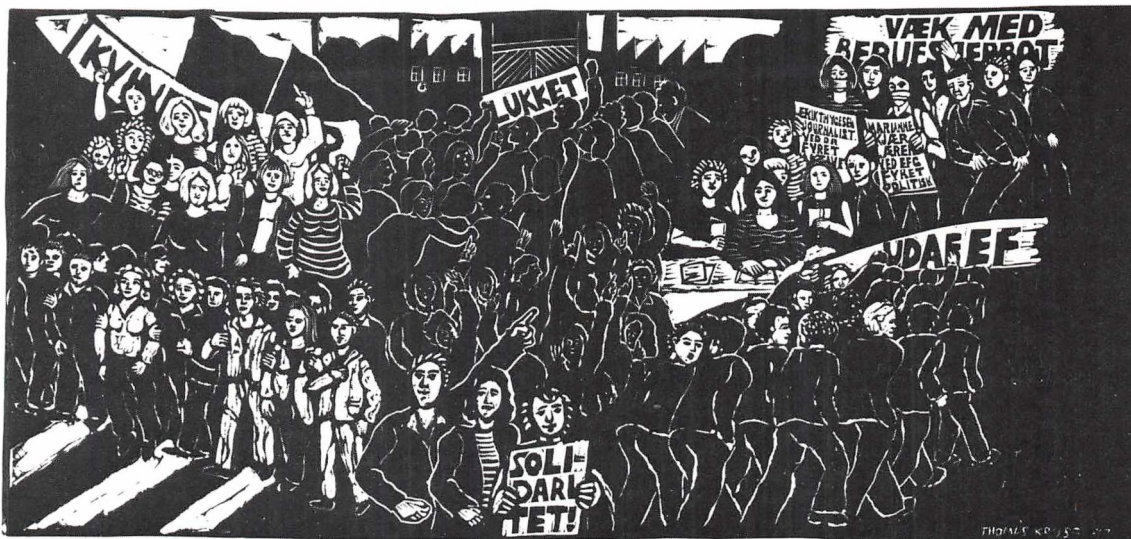
Igen er begyndelsen kirkelige forhold. Som bekendt har folkekirken ikke noget talerør, ingen myndighed, der kan oplyse, hvad den mener. Det skyldes grundtvigianerne, som har haft held til at fastholde denne praktiske konsekvens af, at ingen kan udtale sig på vorherres vegne. Da grundtvigske præster i 1840'erne nægtede at tvangsdøbe baptistbørn og slap godt fra det, lærte de, at der kan være fornuft i at hævde en institution og alligevel afstå fra at fjerne uenighed ved tvang.

Der er en linie fra disse tankegange fra forrige århundredes midte til den uformelle og anti-autoritære holdning, som præger hele samfundet i dag. I den udvikling har det grundtvigske befundet sig ganske godt. Man kan have lov til at undre sig over, hvor ofte Grundtvigs tanker, navn og formuleringer bringes frem og er med til at tone argumenterne. Man har sagt, at han har skabt et særligt klima for debatten. Det overraskede ingen, men gav alligevel genlyd, da en minister fra

folketingets talerstol til forsvar for Den Røde Højskole i 1983 fremførte Grundtvigs vers fra 1839

*Skal for misbrugens skyld måske
på åndens himmelbue
vi heller mulm og mørke se
end solens blanke lue?*

I dette rum er plankeværket brugt som medium for billederne. Dermed er debatten fjernet længst muligt fra statens officielle talerstol. Her taler græsrodde og manden-på-gulvet. Det er bevægelser og holdninger, som sagtens kan parallelliseres med det, Grundtvig kaldte det folkelige. Styrken er af samme art, og det er måske ikke forkert at sige, at mangelen på politur netop gør det muligt at se det ægte, uforfalskede materiale. Men gør man denne ene side af sagen til det hele, er og bliver det dog en urimelighed.

TIL KAMP MOD DØDBIDERIET!
 ODENSE TEATERS VÆRKSTEDSSCENE 1977

Grundtvig mellem Tidens problemer, Folkets kræfter og Dødbiderne. Litografi af Thomas Kruse 1977.
 Kat. nr. 394.

- 367 Folketinget. Fotografi. Denne i realiteten konfessionsløse forsamling regerer folkekirkens (ordet er skabt af Grundtvig) forhold som et almindeligt statsligt anliggende. Det skyldes grundtvigianerne og kendes ikke i andre lande.
- 368 P. C. Kierkegaard, 1805-88, biskop over Ålborg stift. Fotografi. I sin korte tid som rigsdagsmand og minister grundlagde han den grundtvigske kirkepolitik. Han omfortolkede grundlovens løfteparagraf om, at folkekirkens forhold ordnes »ved lov«, til »ved love«.
- 369 Hans Øllgaard, 1888-1979, biskop over Fyns stift, med de første tre kvindelige præster, som han præsteviede 1948. Fotografi. At få kvindelige præster, var blevet en grundtvigsk mærkesag. Loven vakte forargelse mange steder.
- 370 Jørgen Jørgensen, 1888-1974, minister. Fotografi af et maleri af Henry Heerup i folketinget. I omsorg for et lille lands nationale kultur gennemførte han i 1961 loven om de islandske håndskrifter tilbagegivelse til Island. Loven var en grundtvigsk triumf over den sorte skole og ufolkelighed.
- 371 Inspektionsskibet »Vædderen«, der i 1972 sejlede de første håndskrifter til Island. Fotografi i Søværnets Materielkommando. I fagkredse verden over blev udleveringen, som skete på grund af en historisk ret, betragtet som en skandale og frygtet som præcedens i omfattende internationale forviklinger.
- 372 Specialkonstrueret cykel udviklet på Christiania. Produceret af Christiania smedien. Det er en tradition fra den grundtvigske kirkepolitik ikke at tvinge mindretal, men at gøre forholdene »rummelige«. Den opsigtsvækkende modstand mod at bruge tvang i Danmark, som f.eks. hidtil har gjort det umuligt at lukke »fristaden« Christiania, vil mange hævde hænger sammen med kampen for »Frihed for Loke såvel som for Thor«.
- 373 Fotografi af en uheldig bus fra Den rejsende højskole. Tvind-skolerne nyder godt af den lovgivning om tilskud, som i forrige århundrede blev skabt af hensyn til den grundtvigske bevægelse. Trods den almindelige bestyrelse, de har vakt, forsvarer tilskuddene med henvisning til denne tradition.
- 374 Konfrontation under ungdomsoprøret i 1968. Fotostat af avisside. Oprøret ved universiteterne mødte her i landet ikke en modstand, som virkelig ønskede det tilintetgjort. Tværtimod ønskede man at komme i vekselvirkning med det. Oprørets enestående succes her i landet tilskrev mange den udbredte anerkendelse af grundtvigske friheds- og rummelighedstraditioner.
- 375 Collage med Poul Dam og Grundtvig. At et anti-EF-parti er repræsenteret i EF-parlamentet er enestående for Danmark. Der er i partiet en stærk grundtvigsk fløj, som efter sigende bevidst undgår at spænde ham for anti-EF-vognen.
- 376 RUCs bomærke og motto: Stilstand er døden, bevægelse livet. Får man associationer til Grundtvig: Min modsætning er liv og død, er det måske ikke helt galt. Jørgen Jørgensen fulgte personlig drøftelserne forud for oprettelsen i 1972 og de pædagogiske

ideer var grundtvigsk inspirerede. Mottoets udformning og især dets oversættelse til latin ligner en bevidst afstandtagen fra Grundtvig.

377 Skoleloven af 1975 med paragraffen om undervisningspligten. Den store moderne interesse for oprettelse af små private børneskoler har sit udspring i den Grundtvig-Koldske friskolebevægelse, der har været årsag til en lovgivning om friskoler og andre private skoler, hvis lige ikke findes i andre lande.

378 Model af »Nibemøllen«. Højde 135 cm. Bygget som led i det danske energiforskningsprogram i samarbejde mellem staten og Elværkerne. I elektricitetens barndom var den lille selvforsynende enhed en grundtvigsk mærkesag. Poul la Cour oprettede 1891 en forsøgs mølle på Askov, som blev pioneren. Nu ser man igen vindmøller som vartegn på højskoler og projekter om samvirke om alternativ energi, der proklamerer sig som »grundtvigske«.

379 Skitse til forsøgsmøllen i Askov af arkitekt P. V. Jensen-Klint. Akvarel. 52×65 cm. Privat-eje.

380 Grundtvig som et stridens æble mellem Hitler og Borgbjerg. Fotografi af en illustration af Marlie Brande til en artikel om Højskolen og Nazismen 1935.

381 »Den lille dansker i Grundtvigs skød«. Tegning af Herluf Jensenius 1938. 47×36 cm. Privateje. Allerede før besættelsestidens Grundtvig-renæssance udtrykker tegneren, at den almindelige dansker søger tryghed i Grundtvigs favn. De mest forskelligartede kredse og poli-

Linoleumssnit af Herman Stilling 1972. Kat. nr. 391.

tiske lejre påberåber sig ham. Man styrker sin sag ved at henvise til, hvad der kan og bør ske »her i Grundtvigs fædreland«.

382 Grundtvig. To tegninger af Herluf Jensenius. 32×18 cm. Privateje.

- 383 Grundtvig føler sig bedre hjemme i Maos Ki-
na end i Danmark. Mini-tegneserie af Claus
Deleuran, 1972.
- 384 Grundtvig på omslaget til Historisk Tids-
skrift af Ole Knappe 1974.
- 385 Grundtvig på omslaget til Martin Zerlang:
Bøndernes klassekamp i Danmark af Bruno
Ingemann 1976.
- 386 Grundtvig på omslaget til Gunnar Jensen:
Folkeskolens krise i Grundtvigs fædreland
1982.
- 387 Grundtvig på omslaget til Bertel Haarder,
Erik Nilsson, Hanne Severinsen: Ny-libera-
lismen – og dens rødder af Lars Thorsen
1982.
- 388 Grundtvig. Linoleumssnit af k. j. almquist
1935.
- 389 Plakat mod ungdomsarbejdsløsheden med
benyttelse af Alfred Schmidts tegning af
Grundtvig. 30×21 cm.
- 390 Grundtvig på plakat for Bådteatrets forestil-
ling Til kamp mod dødbideriet af Ebbe
Kløvedal Reich og Ejvind Larsen. Litografi
af Ole Finding 1972. 66×45 cm.
- 391 Grundtvig som murer på plakat for Kolding
højskole. Linoleumssnit af Herman Stilling
1972. 70×52 cm.
- 392 Grundtvig med en spray-dåse på plakat for
Til kamp mod dødbideriet på Århus Teater
Studio 1975. Efter collage af Steen
Lock-Hansen. 61×43 cm.
- 393 Grundtvig med feminist-tegn på plakat for
Til kamp mod dødbideriet på Odense teaters
værkstedsscene 1977. Litografi af Thomas
Kruse. 60×43 cm.
- 394 Grundtvig mellem Tidens problemer, Folkets
kræfter og Dødbiderne. Scenografiemen-
ter. Originaltryk. Ikke benyttet plakat fra
Odense teaters værkstedsscene for Til kamp
mod dødbideriet. Litografi af Thomas Kruse
1977. 64×72 cm.
- 395 »N.F.S. Grundtvig født 1783«. Plakat af
Herman Stilling 1983. 70×48 cm.
- 396 Grundtvig. Tegning af Anne Marie Steen Pe-
tersen til Herremagasinet, Forlaget Albatros
1980. 26,5×18,5 cm. Privateje.
- 397 Grundtvig med Kold, Askov højskole, Odin
m.fl. Collage af John Ovesen 1982. Forlæg
for omslag til et nummer af tidsskriftet Kri-
tik. 42×30 cm. Privateje.
- 398 Grundtvig. Tegning af Jørgen Saabye fra Po-
litiken 1983. 13×13,6 cm. Privateje.
- 399 Grundtvig og Grip. Tegning af Anne Marie
Steen Petersen til anmeldelse af Erik Grips
plade med Grundtvigsange »De levendes
land«. Ekstrabladet 1983. 29×28 cm. Privat-
eje.
- 400 Grundtvig. Forlæg til pladeomslag af John
Ovesen 1983 til Erik Grip: »De levendes
land«. 32×64 cm. Privateje.
- 401 Grundtvig. Acrylmaleri af John Ovesen
1983. 20×33 cm. Privateje. Udkast til omslag
til Ejvind Larsen og Ebbe Kløvedal Reich:
»Hjertets søde morgendrøm – Til kamp mod
dødbideriet«, Vindrose 1983.

»Langt højere bjerge«

Et udvalg af bøger og fotografier, der viser Grundtvigs indflydelse i udlandet.

Ved Svend Erik Bjerre.

Grundtvig skrev »Langt højere bjerge« i 1820. Den har flere vendinger, som er blevet gængse udtryk, ja næsten ordsprog for os. Da Indiens premierminister Nehru i 1956 besøgte Danmark, citerede han netop fra denne sang:

*»og da har i rigdom vi drevet det vidt,
når få har for meget, og færre for lidt«.*

Dette idealbillede dækker mange udlændinges forestilling om Danmark. Færre end få må betyde ingen. Vi må blot i dag erkende, at der stadig er et stykke vej endnu – også i Danmark.

402 Rejsen i billeder.

Foto af frisetegning af J. Th. Lundbye. Den kgl. Kobberstiksamling.
Billedrulle tegnet til billedhuggeren H. E. Freunds børn ca. 1848. Rejsens sidste billede illustrerer Grundtvigs vers fra »Langt højere bjerge«:

*Men dansken har hjemme, hvor bøgerne gro
ved strand med den fagre kærmind,
og dejligst vi finde, ved vugge og grav,
den blomstrende eng i det bølgende hav.*

Fotografier på verdenskort:

403 Færøernes Højskole, oprettet 1899. Den blev en betydningsfuld faktor i den kulturelle selvstændiggørelse, støttet i dette arbejde af den danske højskole. Foto Det kgl. Bibliotek.

404 Knud Rasmussens Højskole i Holsteinsborg, Grønland, oprettet 1962. Foto Mogens S. Koch.

405 Erica Simon, fransk professor, der i 1960 på Sorbonne forsvarede sin doktordisputats National vækkelse og folkelig kultur i Skandinavien, se kat. nr. 453. Foto Nordisk Pressefoto.

406 Fritz Wartenweiler, f. 1889, schweizisk folkeoplyser, der 1913 blev doktor på en afhandling om Grundtvig. Stod bag oprettelsen af Herzberg Volkshochschule 1935 og har været en af de fineste talsmænd for Grundtvigs pædagogiske og folkelige idéer. Foto Det kgl. Bibliotek.

407 Zofia Solarz, f. 1900, polsk højskolemor, der sammen med sin mand Ignacy Solarz i 1924 oprettede højskolen i Szyce ved Krakow og i 1932 højskolen i Gač. Medvirkede i 1981 til at genoprette den Grundtvigske højskole i Opatonie ved Gdansk. Foto Lars Thorkild Bjørn 1983.

408 Højskolen i Gač ved grænsen til Ukraine. Grundlagt 1932, lukket 1949-82, genåbner 1984. Foto Lars Thorkild Bjørn 1983.

409 »Dansk gymnastik« på højskolen i Szyce, 1929.

*Zofia Solarz, født 1900, polsk højskolemor.
Kat. nr. 407.*

- 410 Danebod højskole, Tyler, Minnesota, U.S.A. Oprettet 1888. Hovedbygningen fra 1918.
- 411 Andreas Bentsen: Udkast til Korskirken i Danebod, U.S.A., 1893. Foto af tegning i Kunstakademiets Bibliotek. Kirken blev ikke

så stor som dette udkast, men stilen er den samme. Til alteret valgte menigheden Thorvaldsens Kristusstatue.

- 412 Frederik Lange Grundtvig, 1854-1903. Foto af Niels Skovgaards maleri fra 1905 i Grand View College, Des Moines, Iowa. Grundtvigs yngste søn, rejste i 1881 til U.S.A., hvor han blev dansk præst i Clinton, Iowa. Han medvirkede ved oprettelsen af den danske præsteskole i Des Moines 1896.
- 413 Den danske højskole i Cascallares, Argentina, oprettet 1917. Foto Nordisk Pressefoto.
- 414 Martin Buber, 1878-1965, israelsk filosof og teolog, der også beskæftigede sig med undervisning. Var påvirket af Grundtvig, hvilket understreges i en afhandling af Israel Aharon Ben-Yosef, der udgives i år. Ifølge Buber giver en national krise grobund for folkeoplysning og han drager en parallel mellem den nationale vækkelse af det danske folk og af det jødiske folk. Foto.
- 415 Awodome Residential Adult College i Tsito, Ghana. Oprettet 1954 med dansk støtte og med den danske folkehøjskole som forbillede. Foto Nordisk Pressefoto.
- 416 Hovedbygningen, »Grundtvig Hall«, på Vidyapeeth-skolen i Sydindien oprettet 1947. Modellen var den danske højskole, dog især husmandsskolen, hvor undervisning i landbrug dækkede halvdelen af skoletiden. Samtidig indgik den indiske Ashram i idégrundlaget – her lever elev og guru tæt sammen. Foto Jens Ravnborg 1983.

- 417 Interiør fra »Grundtvig Hall«, Vidyapeeth. Her hænger et billede af Grundtvig side om side med Gandhi og Nehru. I år fejres i Indien 200-året for Grundtvigs fødsel. Foto Jens Ravnborg 1983.
- 418 Tokai Universitetet i Japan. Grundlagt af ingeniøren Shigeyoshi Matsumae, der under et ophold i Danmark i 1934 havde besøgt en række danske folkehøjskoler og stiftet bekendtskab med Grundtvigs skoletanker. Hans skole i Japan startede som private sammenkomster, hvor emnerne var bl.a. Grundtvigs tanker, Danmarks historie og dansk gymnastik. Den udviklede sig efterhånden til at blive Tokai universitetet. Et center for kulturudveksling mellem Japan og Europa under Tokai Universitetet blev i 1970 åbnet i Vedbæk. Valget faldt på Danmark, fordi man derved markerede, at inspirationen fra Grundtvig lå bag oprettelsen af universitetet. Foto Tokai University European Center.
- 418a Shigeyoshi Matsumae i Askov 1934.
- Tryksager:
- 419 Pjece om Grundtvig af Poul Dam. Udgivet af Udenrigsministeriet på engelsk, tysk, fransk og spansk 1983.
- 420 Adult Education in the Struggle for Peace. By Teachers, Students and Friends of the International People's College, Elsinore, Denmark. København 1949.
- 421 Martin A. Hansen: Højskolen ud over grænserne. Særtryk udgivet af Det danske Selskab af kronik i Berlingske Tidende 4/12 1949.
- 422 The Scandinavian Seminar for Cultural Studies. Brochure 1956. »Scandinavian Seminar«, oprettet 1953 med hovedkontor i New York, har som hovedopgave at give amerikanske college studerende et ophold på nordiske folkehøjskoler for at give dem et førstehånds kendskab til de nordiske landes kultur og demokrati.
- 423 Rural Development College, Holte, Danmark. Brochure. U-landshøjskolen i Holte havde i sin korte levetid (1964-73) over 300 konsulenter fra Afrika som elever. Kurserne var baseret på højskoleidéen og Grundtvigs folkelige vækkelsestanke, men med afrikansk landsbyudvikling som hovedemnet.
- 424 Nordenfjord World University. Pjece 1973. Verdensuniversitetet i Thy, oprettet 1969, er et forsøg på at føre Grundtvigs Göteborgtanke, som beskrevet i »Om Nordens videnskabelige Forening« 1839, ud i livet.
- 425 Føroya Fólkaháskúli 1899-1949, Thorshavn 1949.
- 426 Grønlandsk salmebog, Godthåb 1930. Op-slag: nr. 259 »Huset som Gud har bygt« oversat af Anders Petersen og nr. 260 »Kirken den er et gammelt hus« oversat af O. V. Bøggild (Den danske salmebog nr. 735 og 280).
- 427 Aage Bugge: Grundtvig danskinik ekérsais-sok perorsaissordlo (Grundtvig som vække-de og opdragede danskerne), Godthåb 1935.
- 428 Hafstein Pjetturson: Nikolaj Frederik Severin Grundtvig, Reykjavik 1886.

Grundtvig mellem Nehru og Gandhi i »Grundtvig Hall« i Vidyapeeth-skolen i Sydindien. Fotografi af Jens Ravnborg 1983. Kat. nr. 417.

- 429 L.M. Lindeman: Melodier til N.F.S. Grundtvigs Krønike-Rim, Kristiania 1874. Grundtvig havde en særlig tilknytning til Norge. Han kom til Kristiania i 1851 i forbindelse med et studentermøde og fik en meget stor modtagelse. Ifølge overleveringen sagde stortingspræsidenten: Nu suspenderer vi mødet, idet vi går over i kirken for at høre Grundtvig. Den første højskole udenfor Danmark blev da også norsk. Den grundlagdes i 1864 af to disciple af Grundtvig.
- 430 Anders Skroudal: Grundtvigianismen i Norge, Kristiania 1890.
- 431 Vilh. Sommerfelt: Grundtvig som salmedigter. Kristiania 1899.
- 432 R. Stauri: N.F.S. Grundtvig, Lillehammer 1905.
- 433 Olaf Moe: Grundtvig og Kirkens Gjenmæle, Oslo 1925.
- 434 Sigurd Aa. Aarnes: Historieskrivning og livssyn hos Grundtvig, Oslo 1960.
- 435 Olav Klonteig: Daningsidéar hjå Grundtvig, Store Milde 1977
- 436 Aslak Torjusson: Den norske folkehøgskulen, Oslo 1977.
- 437 Ludvig Jerdal: Grundtvig, Bergen 1983.
- 438 Maria Holmström: N.F.S. Grundtvig. En märkesman i det 19de århundradet, Uppsala 1917.
- 439 Harry Aronson: Mänskligt och kristent. En studie i Grundtvigs teologi, Stockholm 1960.
- 440 Folkehøjskole, Arbejderbevægelse, Folkeoplysning – har vi brug for hinanden? Udgivet 1973 af Nordens Folkliga akademi i Kungälv ved Göteborg, et samlingssted for nordiske højskolelærere. Grundlagt 1968.
- 441 Grundtvig ja kausausivistystyö (Grundtvig og folkeoplysningen), Pohjolan, Finland 1979.
- 442 H. G. Wood & Arthur E. Ball: Tom Bryan. First Warden of Fircroft, London 1922. Fircroft College i Birmingham blev oprettet i 1909, bl.a. på grundlag af de Grundtvigske principper. I september i år afholdes her en konference om Grundtvig for at markere 200-året for hans fødsel. Se brochure.
- 443 Noëlle Davies: Education for Life. A Danish Pioneer, London 1931.
- 444 Noëlle Davies: Grundtvig of Denmark, Liverpool 1944.
- 445 E. L. Allen: Bishop Grundtvig. Prophet of the North, London 1947.
- 446 Higher Educational Exchange, nr. 14, London 1979. Tidsskrift om uddannelse og udveksling med Grundtvigs portræt på omslaget.
- 446a Grundtvig og Luther. To tryk udgivet i Frankfurt am Main. Bangsbomuseet.
- 447 Erich Weniger: N.F.S. Grundtvigs Volkshochschule, Weinheim 1962.
- 448 Werner Görnandt: Grundtvig als Kirchenliederdichter in lutherischer und ökumenischer Sicht, København 1963.

- 449 Georg Simon: *Sucher, Prediger, Dichter, Nikolai F. Grundtvig. Erneuerer der dänische Kirche*, Berlin 1965.
- 450 Harald Behrend & Norbert Lochner: *Geschichte und Gegenwart der Heimvolkshochschulen in Dänemark*, Osnabrück 1968.
- 451 Norbert Lochner: *Gegenwart und Zukunft der Heimvolkshochschulen in Deutschland*, Osnabrück 1968.
- 452 Brochurer for hollandske folkehøjskoler med klokkestabel som bomærke. Pionererne indenfor den hollandske højskolebevægelse havde Grundtvig og Kold som forbilleder. På den ældste hollandske højskole, Bakkeveen, oprettet 1932, hænger Grundtvigs portræt. I den sidste udgave af den hollandske reformerte salmebog er optaget to salmer af Grundtvig.
- 453 Erica Simon: *Réveil national et culture populaire en Scandinavie. La genèse de la højskole nordique 1844-1878*, Uppsala 1960. Se verdenskort kat. nr. 405.
- 454 Maria Luisa de Natale: *L'Educazione per la vita. N.F.S. Grundtvig pedagogista e educatore danese*, Rom 1980.
- 455 Jul. Kaftan: *Grundtvig, der Prophet des Nordens*, Basel 1876.
- 456 Fritz Wartenweiler: *Ein nordischer Volkserzieher. Die Entwicklung N.F.S. Grundtvigs zum Vater der Volkshochschule*, Bern 1913.
- 457 Franz Josef Graab: *Fritz Wartenweiler und die Erwachsenenbildung in der Schweiz*, Zürich 1975.
- 458 Holger Begtrup, Hans Lund og Peter Manniche: *Las escuelas populares danesas de adultos y su desenvolvimiento en la población campesina*, Madrid 1931. Oversættelse til spansk af de tre forfatters bog *The Folk High Schools of Denmark*, London 1926.
- 459 Zofja Gulinska: *Grundtvig*, Warszawa 1927.
- 460 Holger Begtrup, Hans Lund og Peter Manniche: *Duńskie uniwersytety ludowe a rozwój, Rzym* 1946. Oversættelse til polsk af de tre forfatters bog fra 1926.
- 461 Lucjan Turos: *Oświata doroslych w krajach skandynawskich (Voksenundervisning i Danmark)*, Warszawa 1974.
- 462 Lucjan Turos: *Spoleczno wychowawcze funkcje duńskich uniwersytetów ludowych (Den danske folkehøjskoles sociale og uddannelsesmæssige funktion)*, Warszawa 1983.
- 463 Kvittringer for bidrag til indsamling af midler til genåbning af højskolen i Gač, Polen. Maj 1983.
- 464 Hal Koch: *Grundtvig*, Yellow Springs, Ohio 1952. Engelsk oversættelse af forfatterens bog fra 1943.
- 465 Johannes Knudsen: *Danish Rebel. The Life of N.F.S. Grundtvig*, Philadelphia 1955.
- 466 Pat Mc Nelly: *John C. Campbell Folk School. The first 40 Years*, Atlanta 1966. Om

- højskole i North Carolina, U.S.A. Når de danske udvandrere drog vestpå, bragte de højskoleidéen med sig. I U.S.A. har der været flere højskoler, f.eks. Elk Horn i Iowa, Danebod i Minnesota, Nysted i Nebraska og Atterdag College i Solvang, Californien, men disse skoler eksisterer ikke mere som højskoler.
- 467 Enok Mortensen: *Schools for Life. A Danish-American Experiment in Adult Education*, Solvang, Californien, 1977.
- 468 Brochure fra Highlander Center, Tennessee, U.S.A., 1978. Highlander Research and Education Center er en amerikansk »Folk School«, oprettet 1952 efter de gamle højskoleforbilleder, men tilpasset de lokale forhold.
- 469 Brochure fra Quetico Centre, Canada, 1979. En af en række skoler i Canada, som er påvirket af den danske folkehøjskole.
- 470 Peter Manniche: *Rural Development and the changing Countries of the World. A Study of Danish Rural Conditions and the Folk High School with its Relevance to the Developing Countries*, Oxford-London etc. 1969. Forord af Jawaharlal Nehru.
- 471 Forord til kat. nr. 470 med Nehrus autograf 1959.
- 472 The Mysore State Adult Educational Council and its Activities, Mysore 1959.
- 473 Syllabus of Studies in Vidyapeetha, Mysore. Studieprogram for skolen i Vidyapeetha, Indien, oprettet 1947. Se verdenskortet, kat. nr. 416-17.
- 474 S. Rajathadri: (*Vestens gyldne lys*), Mysore 1968. Bog på sanskrit om indisk skolemænds studier af bl.a. højskoler i Danmark.
- 475 T. R. Nagappa: *Janatha Shalegalu*, Dharwar, Indien, 1973. Bog på sanskrit om danske folkehøjskoler.
- 476 Holger Begrup, Hans Lund og Peter Manniche: (*The Folk High School of Denmark and the Development of a Farming Community*), Shanghai 1931. Kinesisk oversættelse af de tre forfatters bog fra 1926.
- 477 Suidō Yoichi: (*Danmarks fornyelses fader*), Tokyo 1953. Grundtvig-biografi på japansk.
- 478 Peter Manniche: (*Det demokratiske land Danmark. Undervisning, landbrug, andelsbevægelse*), Tokyo 1958. På japansk.
- 479 Shigeyoshi Matsumae: *Gendai Bunmei Ron* (Forelæsninger om moderne civilisation), Tokyo 1966. Af grundlæggeren af Tokai Universitetet, se verdenskort, kat. nr. 418.
- 480 Shigeyoshi Matsumae: *Kaiko To Zenshin* (Betragtninger over fortiden og fremtiden), Tokyo 1970.
- 481 Peter Manniche: (*Landboudvikling i Danmark*), Seoul 1974. Koreansk oversættelse.

»Dit syngende folk...«

Om melodierne til Grundtvigs salmer og sange

Af Torben Schousboe.

*Lyksaligt det folk, som har øre for klang
herovenfra!*

(1852-53)

Man har påstået, at N.F.S. Grundtvig var umusikalsk; og dog har ingen anden som Grundtvig formået at bringe det danske folk til at synge. Selv deltog han næppe aktivt i sangen; men hans digte blev ved meningsfællers og talrige komponisters hjælp fremført med musik på en måde, som betegnede et afgørende kulturelt opsving og en styrkelse af folket som nation og det enkelte menneske som individ. Citatet ovenfor er blot et af mange eksempler på Grundtvigs syn på sangens betydning. I det fjerde af sine berømte »Mands Minde-foredrag« i 1838 udtalte han: »Ja, mine Herrer, jeg tør påstå, Danmark ville føle sig ti gange så lykkeligt som nu ... når blot alle de dejlige, ny-danske viser, der myldrede frem, fra Thaarups Høstgilde til Ingemanns Holger Danske, ikke blot som nu stod på papiret, enten aldrig sungne eller dog kun en gang til stads eller en vinter i hovedstaden, men havde genlydt i alle vore skoler og derfra naturligvis ikke blot i alle vore marker og skove, men så vidt som Dannebrog vadede på det sortladne hav«. En fri, folkelig skole kunne ved oplysning befordre den i den danske folkeånd iboende trang til sangligt udtryk, mens en påtvungen sang, som Grundtvig fandt den i den autoriserede kirkesang, kun kvalte sangen. I 1844 skrev han i forordet til udgivelsen af sine »Psalme-Blade«: »I en luthersk statskirke er kirkesangen åbenbar en jammerlighed, når folket ikke hjertelig tager del i den, og det kan tvang vel mægtig hindre, men umulig virke«.

»Menneske først, Christen saa« – foreningen af det menneskelige og det kristelige i det enkelte individ som del af den helhed, som udgøres af historien, fortid – nutid – fremtid i eet, dette var for Grundtvig en eksistentiel erkendelse. »Stenkirkerne« og den »sorte skole« kunne ikke befordre den nødvendige vækkelse af folkeånden; men det kunne erkendelsen af historie som noget, man lever i og med. Den stigende nationale bevidsthed i midten af forrige århundrede med udslag i bl.a. Skandinavismen og i den store interesse for de gamle folkeviser var for Grundtvig et godt tegn; både digterisk og musikalsk så han folkevisen som et velegnet middel til folkeåndens sanglige genfødsel.

Allerede tidligt havde Grundtvig skrevet digte, som er blevet stående i eftertiden som klassiske; Willemoes-sangen »Kommer hid, I piger små« (1808) og barnesangen om De hellige tre Konger »Dejlig er den himmel blå« (1810) er gode eksempler herpå. Og med salmerne »Den signede dag med fryd vi ser« (1826) og »Velkommen igen, Guds engle små« (1824) skabtes, hånd i hånd med C.E.F. Weyses melodier dertil (1826 og 1838), prototyper på den nye tids kirkelige salme og salmelodi: i det første tilfælde den på een gang levende og storslåede, og dog hjemlige og hjertevarme, traditionsbevidste kirkesalme, i det andet tilfælde en forædling af den åndelige visetone, gennemsyret af inderlighed og renhed (jvf. A. Arnholtz i *Grundtvig-Studier 1952*).

Opfattelsen af Grundtvig som umusikalsk bygger bl.a. på hans egne udtalelser fra tid til anden; i tilskriften til Saxo-oversættelsen fra 1819 siger han således om sig selv:

*Til Anskrig fik jeg Bringe,/men intet Bryst til Sang;
en Klokke kan jeg ringe,/men Luth ej laane Klang.*

Imidlertid er opfattelsen modsætningsfyldt og afhænger af en snævrere eller videre definition af begrebet musikalsk. Grundtvig korresponderede ikke med sine komponister; og i første bind af *Sang-Værk til den danske Kirke* (1837) findes så godt som ingen melodiangivelser, skønt Grundtvig nok har haft traditionelle kirkemelodier i tankerne. Berømt er hans ord til eleven, pastor P. A. Fenger, i et brev den 14.3.1843: »Kan De slet ikke sige mig nogen råd til sådanne fire linier: Apostlene sad i Jerusalem ... de måtte kunne synges som de første 4 linier af »Den signede dag, som vi nu ser«, men om slig halvvejs sang går an, ved jeg ikke«. På den anden side var Grundtvig overbevist om sangens betydning, og han formede sine digte med en metrisk bevidsthed og et klarsyn for det sangbare, som ingen komponist kunne ønske sig bedre.

I sin bog *Dansk Folkesang gennem 150 år* angiver Karl Clausen den 17. oktober 1838 som den folkelige fællessangs fødselsdag. På den dag blev Grundtvigs Willemoes-sang sunget af en stor forsamling som hyldet til forfatteren efter et af hans »Mands Minde-foredrag«; som øjenvidne berettede Frederik Barfod herom: »Da Grundtvig steg ned fra talerstolen, afsang de forsamlede tilhørere Willemoes' vise for ham. De bragte ham hans egen sang som takkehymne, hin stolte kæmpevise, ved hvilken vi alle så længe studsede, tavse, indtil Weyse satte sin dejlige, dybt gribende melodi til den og fra papiret bragte den over på vore læber. Og det var uden forudtales, at denne kæmpevise blev afsungen, trangen dertil fyldte hver sjæl, da

Grundtvig havde udtalt, og der behøvedes kun en enkelt (P. A. Fengers) opfordring, for at den tætte masse med den elskede skjalds og lærers egne ord skulle bringe ham sin hjerteligste tak«. Ligeris kan man vel tillade sig at sætte dato på kirkesangens genfødsel i den nye tids ånd: 1. juledag 1845. Grundtvig havde da til brug ved højmesse og imod gældende forordning uddelt et lille trykt hæfte med sin gendigtning af bl.a. »Et barn er født i Betlehem« og »Lovet være du, Jesus Krist!«. En tilstedeværende, Siegfried Ley, skrev kort efter herom: »Siden jeg første juledag i Vartov Kirke hørte »Et barn er født i Betlehem«, og hørte – ja, jeg ved ikke at betegne det ved andet – gængerne gå på himlens vugge, så tvivler jeg slet ikke om, at den levende kirkesang jo er os nær«; og i 1870 skrev en anden tilstedeværende, salmedigteren C. J. Brandt: »Ley var ikke den eneste, der blev underlig greben af den sang, der er vist mange af dem, som var til stede, der husker den juledag, så vi glemmer den aldrig ... den levende menighedssang var levet op af sin lange dvale«.

I årene forud og derefter vældede salmerne og sangene frem, både fra Grundtvigs hånd og fra andre, som fulgte i hans spor. Som så tit, når nye tekster presser på, bliver melodisituationen i begyndelsen præget af usikkerhed. I Grundtvigs tilfælde benyttedes oftest »de forhåndenværende søms princip«. I de mange samlinger af salmer og sange, som udkom i 1940'erne, findes henvisninger til yndede melodier fra klubviser, syngespil og folkeviser foruden til melodier, der kun kan bruges af nød på grund af metrisk uoverensstemmelse. Fuglevisen fra 1840 (»For bønder himlens fugle mer«) blev således i begyndelsen sunget til folkevisemelodien »Der stander et slot i Østerrig«, indtil først Joh. Chr. Gebauer og senere Thomas Laub komponerede egen melodi dertil. Sangen til Jyllands pris »Der er et land så kosteligt« (1815) fik i 4. hæfte af *Viser og Sange* (1842) melodiangi-

givelsen »Kommer hid, I piger små« – her har tilføjelse af optakter været nødvendig ved afsyngelsen; Rudolph Bays melodi synes ikke at have været særligt kendt, og først med Thomas Laubs melodi (1917) fik digtet en både metrisk og udtryksmæssigt passende musikalsk ikklædning. På salmesangens område finder vi i samlingen *Rosen-Kjæden*, udgivet af Grundtvigs tilhænger Jacob Christian Lindberg i 1843, som andet register en række melodiangivelser, som må formodes at have rod i de Grundtvigske kredse; til »Lovsynger Herren, min mund og mit indre« angives således melodien »Duftende enge og kornrige vange«, og til »Rejs op dit hoved, al kristenhed« angives melodien »Hold lampen tændt, sy tøfler, sko« fra finalen af Kunzens syngespil »Dragedukken«.

Også den fra 1840'erne aktive mandskorsang afgav yndede melodier til de mange nye digte (f.eks. »Moders navn er en himmelsk lyd« af Henrik Rung, 1846); og efterhånden begyndte tidens komponister, kendte som ukendte, i større tal at sætte originale melodier til Grundtvigs digte – i mindst grad de helt store komponister som J. P. E. Hartmann og Niels W. Gade, for hvem kompositionen af melodier til eenstemmig folkelig sang synes at have været en bibeskæftigelse. For disse sangkomponister var det en helt naturlig sag at benytte sig af stilen fra tidens udbredte solosang: kunstromancen. Den følsomme, teksttolkende romancetone, som vi finder den særligt smukt udformet hos komponister som C. E. F. Weyse, Rudolph Bay, Henrik Rung og Christian Barnekow, kom derved til at virke på et område, som den i sit væsen ikke var skabt til: den folkelige fællessang, hvor de individuelle følelser, både i tekst og musik, ideelt set træder tilbage for eller forenes i den større kollektive enhed af menneskelighed. I klarer form er den nødvendige skelnen mellem kunstfuld solosang og folkelig fællessang vel blevet formuleret både i skrift og i musik af efterti-

den, repræsenteret af Thomas Laub og Carl Nielsen; men allerede i Grundtvigs samtid havde nogle folk blikket åbent for de krav, som melodier til forskellige formål stillede. Således kom da Grundtvigs digte og deres musikalske ikklædning til at vække en diskussion om musikalsk passende stil, som ikke siden er forstummet. Man tænke blot her på striden mellem A. P. Berggreen og Henrik Rung om Vartovs-sangen og på Johan Christian Gebauers manende ord om musikalsk stil og dømmekraft i essayet »Om Menighedssangen« i N. K. Madsen-Stensgaards samling af salmelodier fra 1891, og endelig på den strid, som hurtigt opstod omkring Gebauer-eleven Thomas Laub og hans melodier.

Det romance-agtige islæt i den nye folkesang på Grundtvigs tid var dog først og fremmest til gunst for netop det folkelige element deri – en levendegørelse af sangen som et vitalt, nutidigt anliggende; og det individuelt og følsomt tolkende i den melodiske stil var i det 19. århundrede en selvfølge. De bedste af tidens melodier er forblevet i brug til Grundtvigs tekster indtil i dag. Smukke blomster på kirkesangens område var her de på een gang traditionsbevidste og fornyende melodier af A. P. Berggreen til adventssalmen »Vær velkommen, Herrens år« (1852) og af nordmanden Ludvig M. Lindeman til »Kirken den er et gammelt hus« (1840). Den vel nok fineste kender af nuancerne i musikalsk stil, Thomas Laub, som selv senere blev et stridens æble, tog tidligt i sin karriere som kirkemusiker til orde i diskussionen om musikalsk stil i salmesangen; i en artikel »Kirkelige Melodier« i *Morgenbladet* den 9.9. 1885 skrev han i anledning af en organist-debat om koral-tonen: »En melodi er kirkelig, når den er et smukt og naturligt udtryk for den stemning, der går gennem en kirkelig tekst«. Han påpegede, at de kirkelige melodier »må få et forskelligt udtryk efter tiden, hvori de fremkommer, svarende til den

kirkelige digtnings forskellige præg«... »Nye tider skaber nye salmeformer, og disse kræver igen nye melodiformer. En Brorsons salme med sine bølgende rytmer og sin lyriske inderlighed ville være ilde stedt i en koralagtig melodis stive panser. Noget lignende gælder om Grundtvigs salmer«... »Melodier som »Den signede dag« (Weyse), »Blomstre som en rosegård« (Hartmann), »Kimer, I klokker« (Rung) (og mange andre) må regnes for udmærkede typer på den nye danske kirkesang«... »For at kunne afgøre om en melodi er kirkelig, må man, foruden forstand på musik tillige have sans for kirkelig digtning«. Og i et foredrag om »Luthersk Kirkesang« i 1891 udtalte han: »Næst den gamle folkesang fra middelalderen, er romancen vel det ypperste, vi har af musik; men derfor kan man ikke uden videre gøre den til forbillede for kirkesang. ... For den nye kirkesangs vedkommende viser vigtigheden heraf sig deri, at ikke få af melodierne, deriblandt flere af de smukkeste, i virkeligheden kun er udtryksfulde enkeltmandssange, følelsesfulde kunstsange, istedetfor det, de skulle være, et jævnt, folkeligt udtryk for den samlede menigheds tilslutning til ordene«.

Kernen i Thomas Laubs virke som reformator af den danske kirkesang, både som melodi-restaurator og som melodi-komponist, var egentlig af teologisk art – en gennemtænkning af gudstjenestens væsen og af menighedens funktion deri. Derved kom han på linie med Grundtvig i dennes syn på folkelighed og på sangens betydning; og derved blev han den, der på mest gennemtrængende måde har tonesat Grundtvigs tekster til brug i den folkelige fællessang. Både i kirkesalmen og i den verdslige vise blev Grundtvigs tekster omsider hos ham forenet med den musikalske storhed og dybde, de fortjener. Nogle eksempler er allerede nævnt; andre er Laubs melodier til »O du Guds lam«, »Hil dig, frelser og forsoner«,

»Giv mig, Gud, en salmetunge«, »Morgenstund har guld i mund« og »Tør end nogen ihukomme«. For Laub var arbejdet med den folkelige melodi en livsgerning, som det også efterhånden blev det for hans ven Carl Nielsen. Ved deres samarbejde om den musikalske fornyelse af den folkelige fællessang i årene fra 1914 blev der sat skel i den danske sangs historie. Carl Nielsen kom dertil dels af egen drift – folkelige elementer findes tidligt i hans melodiske stil – og dels af ydre tilskyndelse; i 1914 efterkom han opfordringer fra Valdemar Brücker om at komponere nye melodier til en række tekster i det tillæg til Grundtvigs *Festsalmer*, som Brücker og Jacob Knudsen havde udgivet i 1892, og hvortil der savnedes gode melodier, og fra højskolemanden Johan Borup om at samle melodier til dennes værdifulde *Dansk Sangbog*. Som klassiske melodier af Carl Nielsen til Grundtvigske tekster kan nævnes »De snekker mødtes i kvæld på hav«, »Der sad en fisker så tankefuld«, »Forunderligt at sige« (= »Mit hjerte altid vanker«), »Guds engle i flok synger lifligt i kor«, »Korsets tegn og korsets ord« og den meget yndede »Min Jesus, lad mit hjerte få«, som han senere benyttede i sin blæserkvintet; og endelig »Påskeblomst! hvad vil du her?«, der først komponeredes for mandskor i 1910, og som endelig gjorde de udvalgte strofer af Grundtvigs digt om påskeliljen til folkesang.

Stilistisk og holdningsmæssigt blev det, som Thomas Laub og Carl Nielsen gav i deres folkelige melodier, taget op og ført videre af deres elever og af andre yngre komponister i en fælles, målbevidst stræben efter renhed og ægte tone i den folkelige, danske sang. Særligt gælder dette for Thorvald Aagaard og Oluf Ring, som sammen med Laub og Nielsen redigerede den første harmoniserede melodisamling til *Folkehøjskolens Sangbog (Folkehøjskolens Melodibog 1922)*. Forbindelsen med højskolekredse sikrede såvel

Grundtvigs tekster som den nye Laub-Nielsenske tone og holdning en udbredelse til vide kredse. De meget store oplagstal af de forskellige udgaver af *Folkehøjskolens Sangbog* (1894 ff.) kan ses i Karl Bak: *Højskolesangbogens historie. Et bidrag til den grundtvigske folkehøjskoles historie* (København: Gyldendal, 1977); i *Folkehøjskolens Sangbog* er Grundtvig den numerisk dominerende forfatter (i 13. udgave fra 1939 med 240 tekster af ialt $792 = 30,30\%$), ligesom han er det i *Den Danske Salmebog* fra 1953 (med 268 tekster af ialt $754 = 35,54\%$).

Kvaliteten og slidstyrken i mange af Grundtvigs tekster og i deres melodier har bevaret dem i brug til i dag. Hyppigheden i benyttelsen deraf kan vel svinge fra tid til anden. Efter nogle år i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne med vigende interesse for den folkelige fællessang spores nu en stigende lydhørhed derfor. Et tegn herpå er det, at flere populære vise-sangere i vore dage tager digtene og melodierne på deres repertoire og på den måde gør dem kendt i kredse, der ellers ville have liden berøring dermed. Til tider benytter nogle af disse sangere sig af musikalsk-stilistiske (herunder rytmiske) virkemidler, som egentlig har hjemme i andre musikformer som blues-sang og beat-musik – formentlig i håbet om at gøre sangene mere populære. Som om melodierne ikke skulle være populære og rytmisk markante nok. Det kunstneriske ansvar herfor må være den enkelte sangers; og det må være enhvers ret i hvert tilfælde at synes godt om resultatet eller at tage afstand fra det som vanrøgt eller slet og ret dårligt musikerskab. En generel risiko er der dog derved: En i øvrigt populær sanger kan ved sådan syngemåde afstedkomme en rytmisk og melodisk usikkerhed hos folk i sange, som ellers er kendt i deres originale form, og dermed ligefrem hindre sangenes brug som fællessang. Og så bliver fællessangen »åbenbar en jammerlighed, når folket ikke hjer-

telig tager del i den«. Den fællessang, som Grundtvig på afgørende måde befordrede med sine mange digte, kraftigt hjulpet af gode komponister gennem tiderne. For i fællessangen bekræftes *som med een mund*, hvad man lever for og tror på. Der gives jo ligefrem eksempler på, at melodien har gjort en Grundtvig-tekst alment kendt og sunget. Carl Niensens »Påskeblomst« er nævnt ovenfor; andre eksempler er Oluf Rings melodi til »Kærlighed til fædrelandet« og Thomas Laubs melodi til »Vor Herre! til dig må jeg ty«. I den bedste del af Grundtvigs sange og salmer og deres melodier har vi en skat, som vi skal tage vare på og ikke vil miste. For som det i den sidstnævnte salme siges af Grundtvig:

*så lidt som dit ord,
så lidt kan dit kor;
dit syngende folk gå til grunde.*

Lydprogram

Af Mette Müller og Ole Kongsted
Teknik: Svend Erik Nielsen

Mange danske komponister har i fortid og nutid ladet sig inspirere af Grundtvigs tekster; fra hans egen samtid til nyere tid kan nævnes C. E. F. Weyse, A. P. Berggreen, J. P. E. Hartmann, Henrik Rung, Peter Heise, Christian Barnekow, C. C. Hoffmann, Thora Borch, Thomas Laub og Carl Nielsen, og fra de sidste år kan nævnes Lasse Lunderskov og Erik Grip. Mange har sat adskillige af Grundtvigs salmer og sange i toner, andre blot en enkelt fædrelandssang. Forsøger man at få et overblik over, hvad der i grammofonens og lyd-båndets tidsalder har interesseret publikum mest, er der ingen tvivl om, at det er julesalmerne, der er de oftest indspillede: »Et barn er født i Bethlehem«, »Velkommen igen, Guds engle små«, »Ki-

mer, I klokker«, »Julen har englelyd« samt ikke mindst »Dejlig er den himmel blå«.

»Dejlig er den himmel blå« digtede Grundtvig i julen 1810, og siden har adskillige komponister sat toner til denne tekst. Indtil for knap 20 år siden vidste man ikke, hvem der var komponisten til den populære af disse melodier. Om melodien proveniens skrev A. P. Berggreen i de såkaldte »Vartov-optegnelser« – en liste over de melodier, der anvendtes ved Vartov Kirke i 1852:

”Mel. af Cora Nygaard. See mine Kirkemelodier. Da jeg er indtaget af Componistinden, har jeg optaget hendes Mel. i min Samling, men dog støttet den til en anden af Weyse. Nu kommer det an paa, hvem man elsker meest!”

I 1853 blev melodien så optaget i Berggreens koralbog som nr. 29 b – efter Weyses melodi. Som proveniensangivelse anfører Berggreen nu, at melodien »... er komponeret omtrent 1840 af en gammel Mand, der ellers aldrig har givet sig af med Composition«. Efter at have fået denne oplysning stregede Berggreen sætningen om sin svaghed for Cora Nygaard ud af Vartov-optegnelserne og skrev i stedet: »Mel. af forhenv. Havnecontrollør Meidel«.

Jacob Gerhard Meidell var født i Norge i 1778. Som ung kom han til København for at gennemgå Landkadetakademiet. Han endte sin militære løbebane som kaptajn i hæren i 1816, hvorefter han i mange år var toldkontrollør i København, hvor han døde d. 7. august 1857. Komponisten til den melodi, der i den almindelige bevidsthed har fortrængt f.eks. en Weyses melodi, var således en officer og senere borgerlig embedsmand, der ifølge Berggreen kun undtagelsesvis beskæftigede sig med komposition.

For at vise spændvidden i forskellige komponisters beskæftigelse med Grundtvigs tekster indledes lydprogrammet med 2 vidt forskellige komponisters opfattelse af en af højskolebevægelens

kernesange »Oplysning« (»Er lyset for de lærde blot«). Derefter høres 6 versioner af J. G. Meidells populære melodi, som den fungerer i forskellige miljøer; lydprogrammet slutter med 4 andre komponisters musik til samme tekst i kronologisk rækkefølge.

Litt.: Kamma Wedin: Komponisten til »Dejlig er den himmel blå«, i: Dansk Kirkesangs Årsskrift 1965-66, red. Henrik Glahn og Christian Thodberg, s. 43-69.

482 »*OPLYSNING*« (Er lyset for de lærde blot)

- 1) Melodi: Thomas Laub (1852-1927)
Medvirkende: Ulrik Soelberg (sang)
Knud-Erik Kengen (klaver)
Optaget i Jesu Hjerter Kirke, København (1983).
- 2) Melodi: Erik Grip (f. 1947)
Medvirkende: Erik Grip (sang), Jens Jepsen (bas), Bent Lundgaard (piano), Holger Laumann (obo).
EXLIBRIS EXL. 30.019 (1982).

»*DEJLIG ER DEN HIMMEL BLÅ*»

- 1) Melodi: Jacob Gerhard Meidell (1778-1857)
- a) Medvirkende: FDF Kgs. Lyngby's orkester (dirigent: Arne Christensen)
NOBLESSE NBLLP 1003 (1965)
- b) Medvirkende: Tjørnelyskolens kor
MUSIC WORLD MWMC 8025
- c) Medvirkende: Helle Hinz (sang)
Jørgen Ernst Hansen (orgel)
OBØ LP 1081 (1980/81)
- d) Medvirkende: Søborgmagle menighed
Optaget i Søborgmagle kirke (1983)
- e) Medvirkende: Poul Reichhardt (sang)
Willy Grevelunds orkester
HAMLET HPLP 1019 (1979)
- f) Medvirkende: Peter Nissens New Orleans Jazzband
APOLLON RECORDS 1120 (1981)

- 2) Melodi: C.E.F. Weyse (1774-1842)
Medvirkende: N. Zahles Pigechor
(dirigent: Minna Hess Thaysen)
SONET SLP 1317 (1978)
- 3) Melodi: A.P. Berggreen (1801-1880)
Medvirkende: Ulrik Soelberg (sang)
Knud-Erik Kengen (orgel)
Optaget i Jesu Hjerte Kirke,
København (1983)
- 4) Melodi: Joh. Chr. Gebauer (1808-1884)
Medvirkende og optagelse som under 3)
- 5) Melodi: Thomas Laub (1852-1927)
Medvirkende og optagelse som under 3)

Bøger og nodemateriale

- 483 Sang-Værk til den danske Kirke samlet af Nikolai Frederik Severin Grundtvig (Iversens boghandel, Karl Schønberg. 3. udgave, København 1873).
Opslag: titelblad og »Dejlig er den Himmel blaa« (skrevet i december 1810).
- 484 Melodier til den af Roeskilde-Præsteconvent udgivne Psalmebog og til »Evangelisk-christelig Psalmebog« udsatte for Sopran, Alt og Bas af A. P. Berggreen, Organist ved Trinitatis Kirke (Iversens forlag, København 1853).
Opslag: »Dejlig er den himmel blaa«. No. 29 a) melodi af C. E. F. Weyse (komponeret ca. 1837). No. 29 b) melodi af J. G. Meidell (komponeret ca. 1840).
- 485 Sangè med Pianoforte-Accompagnement. Componerede af Joh. Chr. Gebauer. III. Aandelige Sange 1844-1870 (I kommission hos E. L. Thaarup, København).
Opslag: »Dejlig er den Himmel blaa«. Melodi af Joh. Chr. Gebauer.
- 486 Julesange, fiirstemmig udsatte for Pianoforte eller orgel ved A.P. Berggreen (Wilhelm Hansens musikforlag, København).
Opslag: »Dejlig er den Himmel blaa«. Melodi af A. P. Berggreen (komponeret 1858).
- 487 Thomas Laub: Dansk Kirkesang. Gamle og nye Melodier (Wilhelm Hansens musikforlag, København 1918).
Opslag: »Dejlig er den Himmel blaa«. Melodi af Thomas Laub (komponeret 1917).
- 488 C.E.F. Weyse, 1774-1842. Maleri af C.A. Jensen ca. 1832-33. Frederiksborgmuseet A 4593.
- 489 J.G. Meidell, 1778-1859, kaptajn, havnekontrollør, komponist. Foto.
- 490 Joh. Chr. Gebauer, 1808-84. Foto.
- 491 A.P. Berggreen, 1801-80. Maleri af Carl Bloch 1854. Frederiksborgmuseet A 4803.
- 492 Thomas Laub, 1852-1927. Radering af E.N., formentlig Ernestine Nyrop.

» I al sin glans «

*Lyset og livet, som de er til skue,
mødes hver morgen, når solen opstår.*
(1837)

Udstillingen slutter med en prædiken i to billeder. Det er vist nok så grundtvigsk, det kan blive. To billedtæpper viser det, Grundtvig sagde var hans modsætning, modsætningen mellem liv og død. Det ene tæppe fremviser den nordiske mytologi i mange billedscener. Den er sindbilledet på menneskelivet og dets vilkår, som er kampen, der ta-

bes. Sejrløse falde kæmper alle. Ragnarok er begyndt. Men derpå er der allerede rådet bod, som det andet tæppe viser. Vi ser den gyldne sol med guld i mund hilse i morgensens spejklare strand. Solen som skrider fra øst til vest og som skinner i lys og løn og som, kort sagt, er Grundtvigs stadige fortrøstning til, at immer det dages dog på ny.

493 Grundtvig. Buste af Niels Skovgaard 1907-08. Gips. 104×104×32 cm. Skovgaard Museet i Viborg.

Model til keramisk buste udført til Grundtvigs Hus København og opstillet 1913, senere flyttet til Skovgaard Museet i Viborg. Lignende keramisk buste i Det kgl. biblioteks forhal.

494 To billedtæpper fra Bådteatrets forestilling »Til kamp mod dødbideriet« 1972.

a. Det mytologiske tæppe: Fra Nordens mytologi og nutidens, et eventyr om jordens skabelse, undergang og genfødelse, om hvordan det gamle går til grunde, for at det

nye kan vokse. Vølvens spådom. Udført af Helle Frederiksen, Anne Hedegaard og Lene Kløvedal.

315×385 cm. Bøstrup skole, Tranekær.

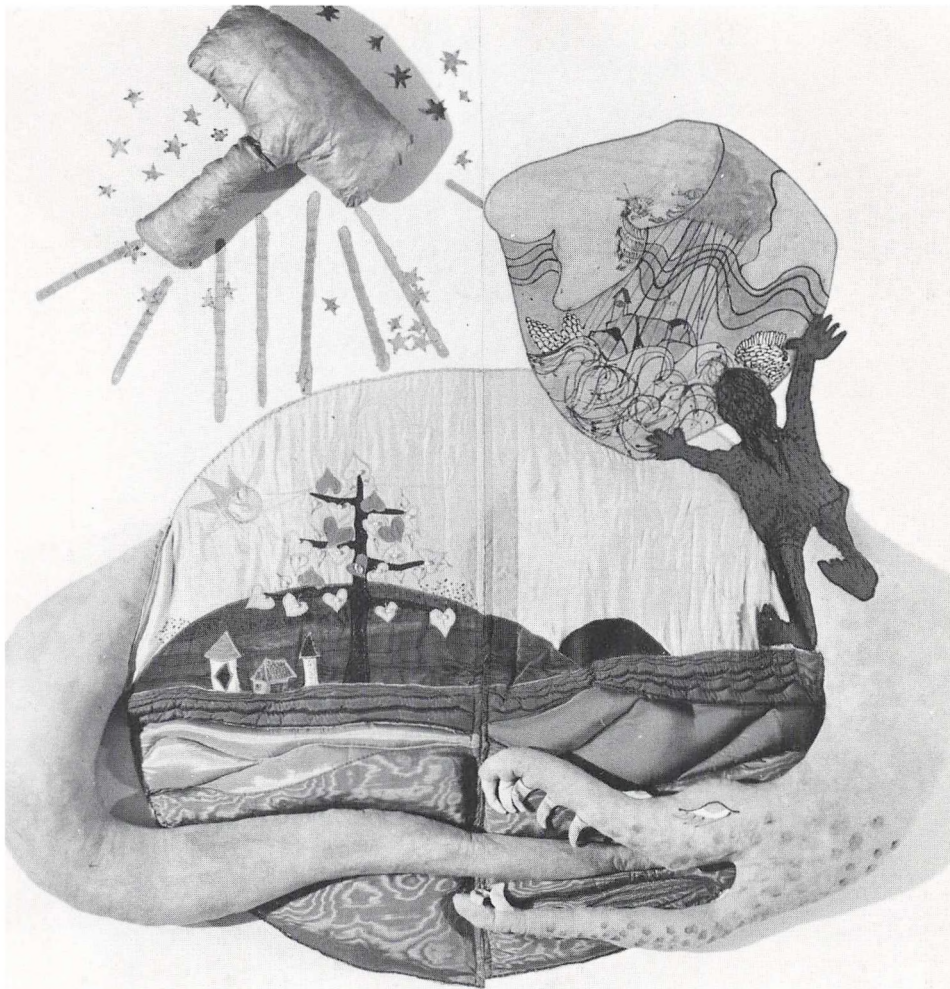
b. Det kristne tæppe. Af Helle Frederiksen.

315×385 cm. Privateje.

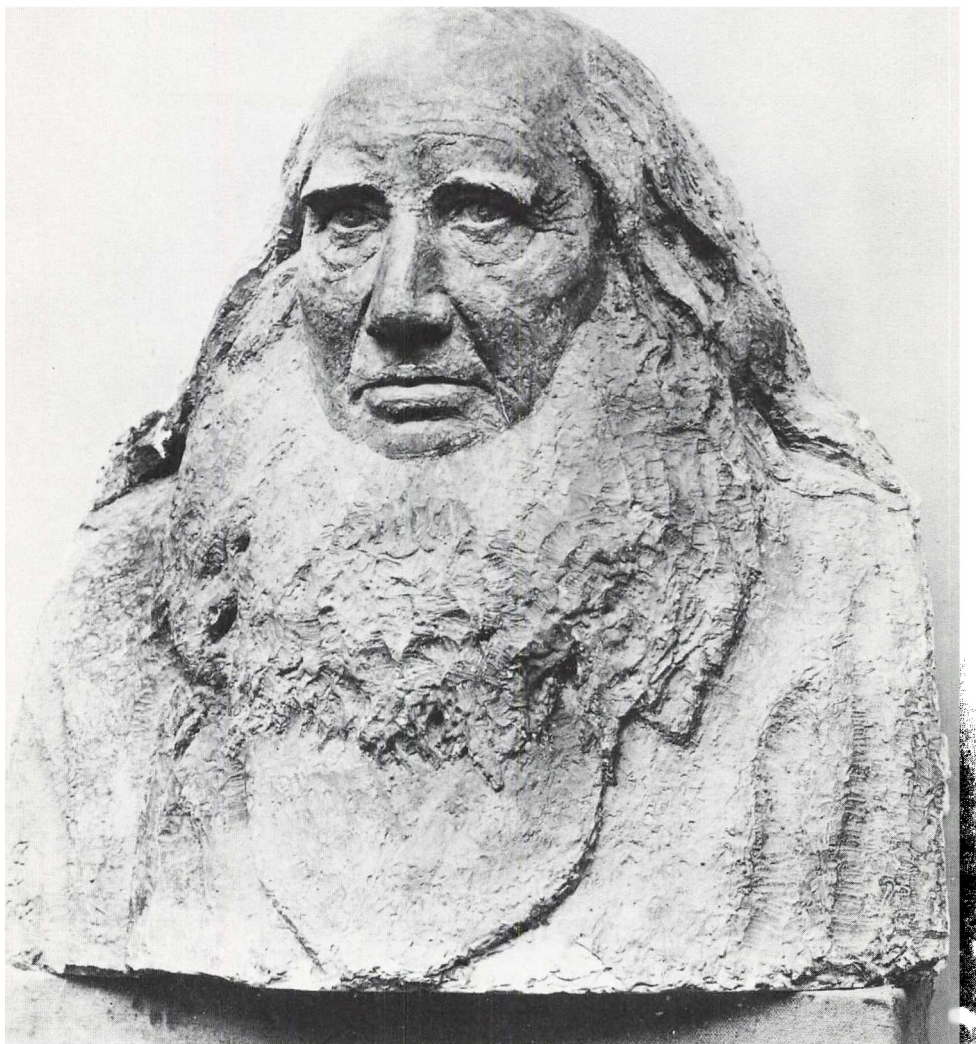
Ved udgangen:

495 Grundtvig i »Digterbåden« ved Thorvaldsens hjemkomst den 17. september 1839. Aftrukket brudstykke af Jørgen Sonnes frise på Thorvaldsens museums facade, udført 1846-48.

Ca. 200×210 cm. Thorvaldsens Museum.

Midgårdsormen under Thors hammer. Detalje af mytologisk tæppe af Helle Frederiksen, Anne Hedegaard og Lene Kløvedal 1972. Kat. nr. 494 a.

Buste af Niels Skovgaard 1907-08. Kat. nr. 493.

Register

Tallene henviser til katalognumrene.

Registret omfatter kun dem.

- Alberti, C.C. 187
Allen, E..L. 445
Almquist, K.J. 388
Andersen, Just 256, 258
Appel, Charlotte 299
Appel, Ingeborg 200, 296, 299 f
Appel, Jacob 200, 299
Arnfred, Tyge 363
Aronson, Harry 439
- Bajer, Frederik 191
Bajer, Mathilde 191
Ball, Arthur E. 442
Balle, Nic. Edinger 176
Bang, Jacob 105
Bang, Oluf Lundt 28
Bang, Vilhelmine 105
Barfod, Fr. 127, 180
Barfod, H.P.G.B. 127
Barfod, O.O. 127
Becker, J..J. 15
Begtrup, Holger 145, 154, 458, 460, 476
Behrend, Harald 450
Bennike, A.C. 159
Bentsen, Andreas 317-20, 344, 411
Bentsen, Ivar 315 f, 344, 350, 356
Bentzen, E.H. 64
Ben-Yosef, Israel Aharon 414
Berg, C. 185-87
Berggreen, A.P. 482, 484, 486, 491
Berntsen, Klaus 189
Bindesbøll, M.G. 143, 304, 312
Bindesbøll, Th. 152
Bissen, H.V. 23, 141 a, 207, 220, 222 f
Bissen, V. 23, 69, 194
Bjerge, Poul 200
- Bjerre, G.J.C.K. 197
Bjerre, Niels 197
Bjørn, Karen 103
Blicher, Lise 32, 115, 135 f
Blicher, S.S. 186
Bloch, Carl 491
Bloch, Laura 35
Boisen, F.E. 10, 180
Boisen, P.O. 36-38
Bojsen, Frede 185, 278
Borch, Christopher 164
Borgbjerg, Frederik 190, 380
Borup, Johan 146
Brande, Marlie 380
Brünnich, M. 175
Buber, Martin 414
Bugge, Aage 427
Bukdahl, Jørgen 246
Bukh, Kirstine 294
Bukh, Peder Mortensen 261 f, 272 f, 306
Busck, Gunni 66, 178
Bækhøj, Kirstine 261, 266, 271, 274
Bækhøj, Lars 261, 271, 274 f
Bøggild, O.V. 426
- Carlsen, pastor 275
Caroline Amalie 38, 167, 179, 192
Christensen, Arne 482
Christensen, Astrid 191
Christensen, Balthasar 187
Christensen, C.F. 114-16
Christensen, Povl 148
Christian VIII 25 f, 28, 192
Christiansen, C.P.O. 96
Christiansen, Poul S. 199, 201
Clausen, F.C. 166
- Clausen, H.N. 27 f, 172
Colbiørnsen, Christian 187
Conradsen, H. 66 f
Cour, Anna la 200
Cour, Jenny la 200, 303
Cour, Poul la 200
- Dam, Poul 375, 419
Dael, Niels 295, 298
Dahl, Peer 202
Dalgas, Carlo 6, 37
Dalsgaard, C. 11, 42, 158, 160, 195
Davies, Noëlle 443 f
Deleuran, Claus 383
Dons, Peder Larsen 158
Dyrkopff, Levin 141
- Eckersberg, C.W. 26
Eegberg, H.H. 82
Eggeling, Eduard 292
Elfeldt, Kjeld 147
Evens, O. 45
Exner, Inger & Johannes 364
- Fabritius de Tengnagel, F. 74
Falck, Ulla 309
Feilberg, H.F. 200
Feld, L.S. 79
Fibiger, Mathilde 193
Finding, Ole 390
Fischer, Emil 191
Flor, Chr. 180
Frederik VI 28, 186 f
Frederik VII 186 f, 225
Frederiksen, Helle 494
Frederiksen, Kirstine 191

- Friis, Andreas 157
 Friis, F.F. 203
 From, H.C. 143
 Frølich, L. 60, 208
- Gandhi 417
 Gebauer, Joh. Chr. 482, 485, 490
 Gertner, J. Vilh. 24 f, 174, 192
 Glob, Johannes 189
 Glosimodt, O.O. 65
 Gottlob Kaj 328, 330, 342
 Graab, Franz Josef 457
 Green, C.E. 167
 Grevelund, Willy 482
 Grip, Erik 399 f, 482
 Grosen, Uffe 202
 Grue, Niels 200
 Grundtvig, Asta 44
 Grundtvig, Elisabeth 191
 Grundtvig, Frederik Lange 46 f, 165, 219, 412
 Grundtvig, Jacob Ulrich Hansen 119
 Grundtvig, Johan 77 f, 118, 168
 Grundtvig, Johan 33, 42
 Grundtvig, Meta 36
 Grundtvig, Svend 34, 42
 Gulinska, Zofja 459
 Görnandt, Werner 448
- Hammerich, Fr. 29
 Hansen, Constantin, 21 f, 40, 62, 101, 106, 110 f, 121, 131, 179 f, 209, 212, 304
 Hansen, Emil 215
 Hansen, Hans 76
 Hansen, Jørgen Ernst 482
 Hansen, Lars 269
- Hansen, Mads 259
 Hansen, Martin A. 421
 Hansen, Niels 283
 Hansen, Peter 198
 Harboe, Rasmus 71
 Havsteen-Mikkelsen, Sven 147, 151
 Hedegaard, Helle 494
 Heerup, Henry 150, 370
 Heiberg, J.L. 28
 Heiberg, Johanne Luise 28
 Helweg, Axel 200
 Henningsen, Erik 30, 190, 200
 Hinz, Helle 482
 Hitler 380
 Hoff, Carsten 308, 365
 Holbech, N.P. 39
 Holm, H.G.F. 85
 Holmström, Maria 438
 Holst, Ragnhild 191
 Holst, V.T. 191
 Holstein-Ledreborg, L. 185
 Horten, Sophie 191
 Hostrup, C. 186, 261
 Høgsbro, Sophus 185, 187
 Hørup, V. 185
- Ingemann, B.S. 186, 206
 Ingemann, Bruno 385
- Jacobsen, Julius 50
 Jacobsen, Niels Hansen 72 f
 Jepsen, Jens 482
 Jensen, C.A. 13 f, 171, 488
 Jensen, Georg 257
 Jensen, Harald 46, 276
 Jensen-Klint, P.V. 314-16, 345, 361 f, 379
- Jensenius, Herluf 149 381 f
 Jerdal, Ludvig 437
 Jerichau, J.A. 221
 Jørgensen, Jørgen 370, 376
- Kaftan, Jul. 455
 Kaufmann, Asmus 171
 Kengen, Knud-Erik 482
 Kierketaard, P.C. 368
 Kierkegaard, Søren 173
 Kirchhoff, A.W. 49
 Kiørboe, Fr. 334
 Klonteig, Olav 435
 Kløvedal, Lene 494
 Knappe, Ole 384
 Knudsen, Jakob 12
 Knudsen, Jens Lassen 12
 Knudsen, Johannes 465
 Knudsen, K.C. 199
 Koch, Hal 464
 Koch, P.C. 217
 Kold, Christen 215, 218, 276, 377, 452
 Kornerup, V. 161
 Krag-Juel-Vind-Frijs, Asta 43, 167
 Krebs, Johanne 191
 Kristensen, Marius 200
 Kruse, Thomas 393 f
 Kyhn, Vilhelm 10, 113
 Købke, Christen 12
 Købke, Oline 210
- Lahde, G.L. 176
 Lamm, A.F. 191
 Langballe, Otto 326
 Larsen, Ejvind 150, 390, 401
 Larsen, Nathalie 191

- Laub, Thomas 482, 487, 492
 Laumann, Holger 482
 Lehmann, Orla 209, 312
 Lерcke, Johan Martin 135 f, 140
 Leth, Carl 76
 Leth, C.F. 76
 Leth, Constance 76
 Ley, H.C. 93 f, 97, 104, 112 f, 141 a
 Lindberg, J. C. 175, 177
 Lindemann, L. M. 429
 Ling, H.P. 235
 Lochner, Norbert 450 f
 Lock-Hansen, Steen 392
 Lorentzen, C.A. 89
 Lund, Hans 458, 460, 476
 Lundbye, J. Th. 2, 3, 5, 27, 29, 60, 68, 206, 208
 Lundgaard, Bent 482
 Luplau, Line 191
 Luplau, Marie 191
 Luther 446a
 Læssøe, Thorald 4
 Lønborg, A. 44, 54 ff, 95 f
- Magdahl-Nielsen, f 335
 Manniche, Peter 458, 460, 470, 476, 478, 481
 Marstrand, W. 41, 101, 106, 121, 131, 170, 172 f
 Martensen, Hans 174
 Matsumae, Shigeyoshi 418, 479 f
 McNelley, Pat 466
 Meidell, J. G. 482, 484, 489
 Meyer, A.C. 191
 Meyer, Henriette 75
 Meyer, Johanne 191
- Moe, Louis 214
 Moe, Olaf 433
 Mortensen, Enok 467
 Mouritsen, Peder 242
 Müller, Budtz 43, 52 f
 Mynster, J.P. 171
 Møller-Jensen, Viggo 363
- Nagappa, T.R. 475
 Natale, Maria Luisa de 454
 Nehru, Jawaharlal 417, 470 f
 Nielsen, Birgitte Berg 191
 Nielsen, C.V. 86
 Nielsen, Harald 324, 339, 343, 345, 353 f
 Nielsen, Jacob 191
 Nielsen, Nielsine 191
 Nissen, Peter 482
 Njust, Ross 309
 Nutzhorn, H. 200
 Nyrop, Ernestine 492
 Nyrop, Martin 283, 313, 320, 347
 Nørlund, Louise 191
- Ovesen, John 397, 400 f
- Paludan, Hother 329, 336
 Pedersen, Jens 286
 Pedersen, Marius 333
 Pedersen, P. 320
 Peters, C.C. 167
 Petersen, Anders 426
 Petersen, Anne Marie Steen 396, 399
 Petersen, Tom 87
 Pjetturson, Hafstein 428
 Plötz, C.L. 15
 Poulsen, Alfred 215
- Poulsen, Mette 84, 116
- Rach, J. 82
 Rajathadri, S. 474
 Rasmussen, Jørgen 200
 Rasmussen, N.H. 314
 Reedtz, H.C. 43
 Reich, Ebbe Kløvedal 390, 401
 Reichardt, Poul 482
 Reiersen, C. 170
 Reventlow, C.D. 187
 Ring, sølvsmed 288
 Rosenkilde, G. 51
 Rothe, Rudolf 103
 Rothe, Tyge 103
 Rothe, Vilhelm 103
 Rudelbach, A.G. 141, 177
 Rørdam, Peter 179
- Sachmann, Anne 191
 Salto, Axel 31
 Saxtorph, Vilhelm 155
 Schack, Sophus 26
 Schiøtz, C. 346
 Schmidt, C.A. 83
 Schmidt, Alfred 389
 Schrøder, Charlotte 200, 296
 Schrøder, Ludvig 200, 222
 Sibbern, F.C. 28
 Simon, Erica 405, 453
 Simon, Georg 449
 Skovgaard, Joakim 144 f, 152-54, 156, 162, 196, 205, 213, 219, 270
 Skovgaard, Niels 70, 163, 412, 493
 Skovgaard, P.C. 7, 8, 16-20, 32-36, 38, 178, 182, 184, 265, 301 f, 304

Skovrup, Kristian 245
 Skroudal, Anders 430
 Slott-Møller, Agnes 200
 Smidth, Hans 188
 Soelberg, Ulrik 482
 Solarz, Zofia og Ignacy 407
 Sommerfelt, Vilh. 431
 Sonne, Jørgen 31, 495
 Stauri, R. 432
 Steen, Mary 191
 Stephensen, Peter 311
 Stevns, Niels Larsen 146
 Stilling, Herman 391, 395
 Strube, Povl 148
 Sveistrup, Poul 191
 Sæby, Poul 155
 Sørensen, Ole 281
 Saabye, Jørgen 398

Testmann, Caroline 191
 Thaysen, Minna Hess 482
 Thorsen, Lars 387
 Thorvaldsen, Bertel 2, 28, 142 f, 411,
 495
 Toft, Harald 39
 Toft, Marie 39, 90 f, 193
 Torjusson, Aslak 436
 Trier, Ernst 158, 196, 244, 295
 Trier, H. 191
 Trier, Ingeborg 283
 Trier, Julie 295
 Trier, Troels 259, 274,
 Troelsen, Troels 311
 Tscherning, A.F. 184, 186
 Tuross, Lucjan 461 f

Ussing, Susanne 308, 365

Varming, Kristoffer 337, 341, 360

Wartenweiler, Fritz 406, 456 f
 Weilbach, Philip 211
 Wenck, H. 340
 Weniger, Erich 447
 Vermehren, Fr. 9
 Weyse, C.E.F. 482, 484, 488
 Wood, H.C. 442

Yoichi, Suidö 477

Zahle, Nathalie 194, 482

Oehlenschläger 28, 57

Øllgaard, Hans 369
 Ørsted, A.S. 28
 Ørsted, H.C. 28
 Østerberg, C.P. 126

Aagaard, Edw. 255
 Aagaard, Thorvald 205, 215
 Aakjær, Jeppe 295
 Aarnes, Sigurd 434